

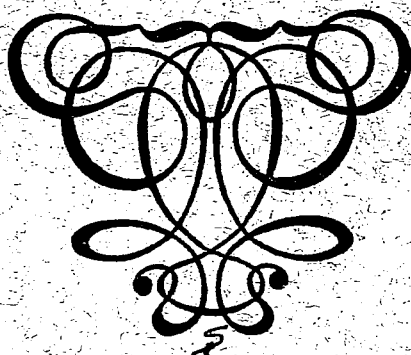
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 54

1951

HÄFTE 3

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1951 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden; dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska stiftelsens kollegium (professorerna E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTAD), närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturgranskningar) och docent E. THERMÄNIUS, Stockholm (översikter och meddelanden).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund», postgiro nr 279565, (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1951.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

ÅKERMAN, JOHAN, Statens samhällsvetenskapliga forskningsråd. De tre första verksamhetsåren	173
JANSSON, JAN-MAGNUS, Några synpunkter på begreppen »rättsordning» och »stat»	181
SUNDBERG, HALVAR G. F., Om verkan av skattefrihetsbeslut enligt nöjes- skatteförordningen	192

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

J. D. Valerius om Hans Järras roll vid grundlagsstiftningen. Av NILS NILSSON	204
Statsvetenskapliga Studentföreningen i Stockholm. Studieresa till Kiel. Av PER FORSLIND	205
Samuel Hjelmérs anteckningar vid »Et förslag til en Regeringsmachine». Av K. G. HJELMÉRUS	207

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Sven-Erik Åström, Ständssamhälle och universitet. Anm. av OLLE GASSLANDER	222
Henning Friis (ed.), Scandinavia between East and West. Anm. av BENGT E. GRIMLUND	225
Hugo Grotius, De jure belli ac pacis. (Overs. till tyska.) Anm. av GERHARD SIMSON	228
Hans Peters, Lehrbuch der Verwaltung. Anm. av ERNST WOLGAST	230
Ernst Forsthoff, Lehrbuch des Verwaltungsrechts. I. Anm. av ERNST WOLGAST	230
Tidskriftsöversikt. Av H. MEIJER	237

STATENS SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅD

DE TRE FÖRSTA VERKSAMHETSÅREN

Av Professor JOHAN ÅKERMAN, Lund

Det Samhällsvetenskapliga forskningsrådet har nu framlagt tre årsberättelser och tiden kan vara inne att söka genomföra en översiktlig granskning av Rådets verksamhet. Innan några data anförs — alla uteslutande grundade på Rådets berättelser över verksamheten 1947—1950 — må det vara på sin plats att i största korthet rekapitulera Rådets tillkomsthistoria och sammansättning.

I en offentlig utredning (S. O. U. 1944: 19) föreslogo tillkallade sakkunniga ett centralt samhällsvetenskapligt forskningsråd. I remissbehandlingen framhölls särskilt, att det först och främst gällde att utveckla den samhällsvetenskapliga organisationen vid universitet och högskolor, och förslaget kritiserades även i andra avseenden, varför utredningen icke föranledde någon åtgärd från statsmakternas sida. Den socialvetenskapliga forskningskommittén upptog i sitt genomarbetade betänkande (S. O. U. 1946: 74) dels den samhällsvetenskapliga organisationen vid universitet och högskolor (institutioner, biträdande lärare, assistenter, stipendier), dels den samhällsvetenskapliga fakulteten, dels det samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Kommittén föreslog positiva åtgärder i alla tre riktningarna, beträffande fakulteten dock med samhällsvetenskapliga ämnesgrupper som en övergångsform.

Socialvetenskapliga forskningskommitténs betänkande ledde snabbt till åtgärder, som beträffande nya lärar- och assistentbefattningar samt stipendier överensstämde med kommitténs intentioner (Kungl. Maj:ts prop. år 1947, nr. 272). Beträffande den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen blev det intet resultat, och i fråga om forskningsrådet skedde en avsevärd modifikation: det föreslagna gemensamma stats- och rättsvetenskapliga forskningsrådet ersattes med ett rent samhälls-

vetenskapligt råd — ett rättsvetenskapligt råd borde framdeles komma till stånd. Även beträffande sammansättning och metoden för val av ledamöter skedde omfattande modifikationer enligt ett av universitetskanslern framställt förslag. Sedan riksdagen beslutat i enlighet med propositionen trädde det Samhällsvetenskapliga forskningsrådet i funktion den 1 december 1947 och den 6 februari 1948 fastställdes Rådets reglemente.

Det samhällsvetenskapliga forskningsrådet består av ordförande, två ledamöter och en sekreterare utsedda av Kungl. Maj:t, samt av sex ledamöter företrädande samhällsvetenskaperna, vilka utses av särskilda valkollegier (sektioner), nämligen: sektion 1: professorer i *nationalekonomi* vid universitet, högskolor och handelshögskolor, professorer i *ekonomisk historia* samt chefen för konjunkturinstitutet (f. n. 12 personer, varav 10 företrädande nationalekonomi och 2 ekonomisk historia); sektion 2: professorer i *företagsekonomi* vid handelshögskolor, professorer i skogs- och lantbruksekonomi vid skogshögskolan, respektive lantbrukshögskolan, chefen för statens skogsforskningsinstitut samt professorer i industriell ekonomi (sammanlagt 9 personer); sektion 3: professorer i *statskunskap* och rektorer vid socialinstituten (summa 7 personer); sektion 4: professorer i *statistik* samt chefen för statistiska centralbyrån (summa 4 personer); sektion 5: professorer i *kulturgeografi* vid universitet och högskolor samt i *ekonomisk geografi* vid handelshögskolor (summa 6 personer); sektion 6: professorer eller huvudexaminatorer i *sociologi*, professorer i *praktisk filosofi* samt chefen för socialstyrelsen (sammanlagt 7 personer). Samtliga ledamöter utses för en tid av tre år, varvid det föreskrives, att de vetenskapliga ledamöterna ej omedelbart få omväljas.

Om vi bortse från vikariat och kortare perioder än ett halvt år, visar följande uppställning de skilda akademiska orternas representation enligt valen för de två första treårsperioderna (varvid ortnamn avser universitet och högskolor och tillägget H betyder handels-högskola, T teknisk högskola, S socialinstitut och Å ämbetsverk).

Sammanlagt ha alltså rådsplatserna besatts med 5 professorer vid Uppsala universitet, 4 professorer vid högskolor i Stockholm, 1 ämbetsman (chefen för statistiska centralbyrån), 1 professor vid Göteborgs högskola och 1 professor vid Lunds universitet.

Rådet har alltså nu fungerat under fyra budgetår och berättelser ha, som nämnts, avgivits för tre år, fram till den 30 juni 1950. Rådet har sammanträtt fem gånger per år och därvid som reserva-

	Period I	Period II
1. Nationalekonomi och ekonomisk historia	Uppsala	Stockholm
2. Företagsekonomi	Stockholm H	Stockholm T
3. Statskunskap	Göteborg	Stockholm S
4. Statistik	Stockholm Å	Uppsala
5. Kulturgeografi och ekonomisk geografi	Uppsala	Lund
6. Sociologi och socialpsykologi	Uppsala	Uppsala

tionsanslag kunnat disponera 300.000 kronor per år för utdelning bland forskare. Under åren 1947/48, 1948/49 och 1949/50 har i ordning 245.000, 308.000 och 242.000 kronor fördelats. Sammanlagt har alltså 795.000 kronor kommit samhällsvetenskapen tillgodo i form av forskningsanslag. Av totalbeloppet utgjorde 109.000 kronor eller 14 % reseanslag. Ansökningar på sammanlagt 1.597.000 kronor ha ingivits till rådet, vilket således utdelat en summa som motsvarar 50 % av det sökta beloppet. Antalet ansökningar var under hela treårsperioden 324 och rådet biföll 231 eller 71 % av detta antal. Utanordnade reseanslag voro 36 eller 11 % av antalet utdelade anslag.

Innan vi något närmare granska anslagsfördelningen må nämnas, att Rådet disponerat över 15.000 kronor per år för att täcka förvaltningskostnader. Ett särskilt anslag på 5.000 kronor ställdes till förfogande för den av Rådet organiserade samhällsvetenskapliga konferensen i Uppsala den 2—4 juni 1950. Sammanlagt ha 38.000 kronor disponerats för förvaltningen, varav en obekant summa för Uppsalamötet. De totala förvaltningskostnaderna motsvara i varje fall mindre än 5 % av de fördelade forskningsanslagens summa.

Vid addering av årsberättelsernas sammanställningar av anslagsfördelningen erhålles tabellen på nästa sida med avrundade siffror (varigenom totala anslagssumman stiger med ett tusental).

Det vore emellertid av intresse att få en uppfattning om anslagens fördelning på skilda akademiska institutioner. Därvid får man gruppera alla anslag på de fyra akademiska orterna, men därtill kommer en femte grupp, som avser anslagmottagare, vilka icke äro direkt anknutna till någon akademi. En dylik uppdelning på ämnen och orter finnes ej i Rådets berättelser. Den har här prövats med ledning

	Totalt		Varav reseanslag	
	Antal	S:a Kr.	Antal	S:a Kr.
1. Nationalekonomi och ekonomisk historia ...	36	128.000	4	15.000
2. Företagsekonomi	8	40.000	1	7.000
3. Statskunskap.....	59	157.000	16	37.000
4. Statistik.....	15	53.000	2	5.000
5. Kulturgeografi och ekonomisk geografi	59	175.000	4	15.000
6. Sociologi och socialpsykologi.....	54	243.000	9	30.000
Summa	231	796.000	36	109.000

av anslagsförteckningen. Vissa felkällor finnas, dels i fråga om gränsområdena mellan två vetenskaper, dels i fråga om mottagarnas ställning inom eller utom det akademiska verksamhetsområdet (t. ex. lektorer, som varit eller äro docenter). Genom prövning av anslagssummorna ha vi dock förvissat oss om, att ev. fel ej kunna vara av större betydelse (genom avrundning till jämna tusental framträder ett par obetydliga avvikelser från berättelsernas ämnessummor). Samtidigt ha två sektioner differentierats.

	Anslag: 1000-tal kronor					
	Uppsala	Lund	Stockholm	Göteborg	Övrigt	Summa
1. Nationalekonomi	32	23	4	13	10	82
2. Ekonomisk historia ..	—	21	4	3	18	46
3. Företagsekonomi	—	10	4	20	5	39
4. Statskunskap.....	45	18	66	18	12	159
5. Statistik.....	22	13	3	—	15	53
6. Kulturgeografi.....	30	34	63	20	27	174
7. Sociologi.....	31	30	99	—	34	194
8. Kriminologi.....	—	—	48	—	—	48
Summa	160	149	291	74	121	795

Även antalet anslag och den genomsnittliga anslagsstorleken kan förtjäna anföras, varvid beloppen (utom summan) anföras i avrundade hundratals kronor:

	Uppsala	Lund	Stockholm	Göteborg	Övrigt	Summa
Antal anslag....	50	53	69	23	36	231
Genomsnittligt anslag Kr.	3200	2800	4300	3200	3400	3440

Genomföres samma sorts uppdelning beträffande de åtta ämnesgrupperna i vår anslagstabell, erhålles följande uppställning:

	Natio- nal- ekon.	Ekon. hist.	Före- tags- ekon.	Stats- kun- skap	Stati- stik	Geo- grafi	Socio- logi	Krimi- nologi	Summa
Antal anslag..	21	15	8	59	15	59	49	5	231
Genomsnittligt anslag Kr.....	3900	3100	4900	2700	3500	2900	4000	(9600)	3440

Från ortssynpunkt variera de genomsnittliga anslagen således mellan 4.300 och 2.800 kronor, från ämnessynpunkt mellan 4.900 och 2.700 kronor — den höga genomsnittssiffran för kriminologien bör ej jämföras med de övriga, emedan samtliga hithörande anslag avse kriminologiska institutet vid Stockholms högskola. Tydligt är, att ämnen med största antalet anslag, nämligen statskunskap och geografi, ha relativt låga genomsnittstal per anslag. Sociologien, som har den största anslagssumman, har dock även relativt högt genomsnittligt tal.

Slutligen kan det vara värt att undersöka, om det för alla anslag gällande genomsnittstalet, 3.440 kronor, är sägande. Man kan då nöja sig med att fråga efter antalet mottagare, som sammanlagt under de tre åren — genom upprepade anslag — mottagit mer än 10.000 kronor. Det är endast sju sådana poster, motsvarande ett totalbelopp av 147.000 kronor eller 18 % av den totalt utdelade summan. Den högsta posten (48.000) har gått till kriminologiska institutet vid Stockholms högskola, varigenom Rådet bildat en för- eningslänk mellan den ursprungliga planen om ett stats- och rätts- vetenskapligt forskningsråd samt ett förutsett rättsvetenskapligt råd. Därefter är det en post till en nationalekonom i Uppsala (26.000), till två representanter för statskunskapen i Uppsala (19.000 och 13.000), till en geograf i Stockholm (16.000), till en sociolog (konst-

historiker) i Uppsala (14.000), och till en geograf (etnolog) i Uppsala (11.000).

Om man till sist skulle vilja kommentera dessa siffror, så kan det sägas, att det ännu är ogörligt att bedöma forskningsanslagens effekt. Här ha vi ett gott exempel på den vetenskapliga växtens långa omloppstid. Genom 1947 års stora universitetsreform, som relativt sett främst var en samhällsvetenskaplig reform, beslöts årliga anslag till universitet och högskolor för samhällsvetenskapliga lärartjänster och övrig personal samt hithörande doktorand- och licentiandstipendier för sammanlagt något över en miljon kronor. Anslaget till det Samhällsvetenskapliga forskningsrådet är endast en tredjedel så stort. Det större anslagets gynnsamma verkan ha vi kunnat konstatera så gott som omedelbart. Först om några år torde man med någon säkerhet kunna yttra sig om det mindre anslagets avkastning, d.v.s. om det Samhällsvetenskapliga forskningsrådets betydelse. Intet låter förmoda, att Rådet icke skulle vara av största vikt; i själva verket komplettera de båda anslagen varandra på ett naturligt sätt.

Möjligen kan man emellertid redan nu yttra sig om två problem, som livligt debatterades vid remissbehandlingen av de båda betänkandena beträffande ett samhällsvetenskapligt forskningsråd. Det ena gäller frågan om *valmetoden*: Socialvetenskapliga forskningskommittén förordade, att den samhällsvetenskapliga ämnesgruppen på vardera av de akademiska orterna skulle utse en representant (vartill skulle komma två företrädare för rättsvetenskapen och en docent i ett samhällsvetenskapligt ämne). Då samhällsvetenskapliga ämnesgrupper, sektioner eller fakulteter icke kommit till stånd, får det sägas, att det nuvarande valsättet är att föredraga: samarbetet mellan de samhällsvetenskapliga ämnena inom varje universitet (högskola) är för svagt för att en annan metod skulle kunna förordas. Nationalekonomerna måste ej längre vara jurister, men statskunskaparen betraktas fortfarande som historiker, statistikern som matematiker och sociologen som filosof. Först sedan forskare med statsvetenskaplig examen som bas nått fram till de akademiska lärostolarna, kan man räkna med verklig förståelse för integrerad samhällsvetenskaplig forskning. Då vardera av ämnena nationalekonomi, statskunskap, statistik, sociologi, kulturgeografi och praktisk filosofi redan äro representerade med professorer i Uppsala och alla, utom sociologien, även i Lund, så skulle det dock endast behövas en professur i modern politisk historia för att uppnå det sjutal, som ansetts vara ett minimum för den nya fakultetens tillkomst. Först

då har man anledning att taga valmetoden till Forskningsrådet under omprövning. I avvaktan på en sådan reform — det beror i hög grad på möjligheten att besätta den i princip beslutade lärostolen i nutidshistoria — så har man endast att i här diskuterat sammanhang fråga sig, om Forskningsrådets sektionsindelning haft menliga följder för anslagens rättvisa fördelning. En granskning av vår ämnes- och ortsfördelningstabell visar, att under den första treårsperioden de minsta eller mindre anslagen inom ett ämne som regel lämnats till den akademiska ort, vars representant företrätt ämnet i fråga. Fullt lika gynnsamt är kanske icke resultatet, om man sammanställer det faktum, att Uppsala och Stockholm dominerat under den första treårsperioden i Rådet och att samtliga anslag över 10.000 kronor gått till dessa båda orter. Men såväl den förra som den senare omständigheten kan ju tänkas bero på, att den samhällsvetenskapliga forskningen är koncentrerad just på detta sätt. Det är emellertid givet, att det för yngre anslagssökare är en stor fördel, om de finna sin egen professor i forskningsrådet. Uppdelningen i skilda skolor och forskningsriktningar kan man ej komma ifrån, och det får nog anses troligt, att många forskare endera avstå från att söka eller söka mindre belopp, då en annan forskningsriktning än deras egen representerar ämnet i Forskningsrådet. Då man ej känner de ansökningar, som avvisats, är det emellertid omöjligt att kritisera Rådet från denna synpunkt. Ingenting tyder på, att det hittills funnits grund för kritik i sådant avseende.

Den andra frågan gäller *sektionernas antal*. I propositionen (1947, nr. 272, sid. 251) säges, att »det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att vidtaga de jämkningar i rådets sammansättning, vartill vunna erfarenheter eller ändrade förhållanden eventuellt kunna föranleda». Man kan då fråga sig, om tidpunkten icke nu är inne att bryta ut den ekonomiska historien ur sektion 1. Kombinationen av national-ekonomi och ekonomisk historia fanns ej i det första förslaget (1944), där geografi och historia, ekonomisk geografi och ekonomisk historia sammanförts till en sektion. I det andra förslaget (1946) fanns ej anledning att taga ställning till frågan, eftersom ämnesgruppen utgjorde valsektion. Anslaget till ekonomisk historia har under den första treårsperioden varit större än anslaget till statistik och av samma storleksordning som det till företagsekonomi. Den ekonomiska historien är nu företrädd med två professorer i Stockholm samt examinatorer i Uppsala, Lund och Göteborg. Det kan knappast ifrågasättas att en ekonomisk historiker skall bli represen-

tant för sektion 1 — ämnet är sålunda det enda (om man bortser från kriminologien), som tilldelas anslag, ehuru det ej har representant i Rådet. Även det faktum att valsektionen är i största laget (12 professorer) talar för en ny sektion avseende ekonomisk historia. På något längre sikt skulle därtill en sektion för modern politisk historia (speciellt stormakternas utrikespolitik under de senaste hundra åren) vara i hög grad önskvärd; först genom en sådan representation skulle det Samhällsvetenskapliga rådet göra helt skäl för sitt namn.

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ BEGREPPEN »RÄTTSORDNING» OCH »STAT»

Av Pol. dr JAN-MAGNUS JANSSON, Helsingfors

Då den kände tyske rättsfilosofen Karl Bergbohm år 1892 i sitt arbete »Jurisprudenz und Rechtsphilosophie» företog en inventering av de juridiska grundbegreppen, anmärkte han också på den mångtydighet, som enligt hans mening vidlådde de rättsliga termerna. Han påpekade, att de flesta termer, som förekommer i juridiska sammanhang, har en eller flere bibetydelser och karakteriserade dessa bibetydelser med orden: »Wahre Bleigewichte, die den Streit der Meinungen in den Sumpf der Missverständnisse hinabziehen».¹ Jag tror, att var och en, som har sysslat med samhällsvetenskapliga frågor, är benägen att instämma i Bergbohms ord. De kunde nämligen utsträckas till att gälla samhällsvetenskaperna i gemen och inte bara juridiken. Det finns otaliga diskussioner i samhällsfrågor, som har vridits ur led enbart därför, att man inte gjort klart för sig vad man menar med sina termer. Givetvis står alla vetenskaper i viss utsträckning inför samma problem, men på samhällsvetenskapernas område är faran för en terminologisk konfusion särskilt stor, emedan de i ovanligt hög grad är tvungna att anknyta till vardagslivets diffusa begreppsbildning.

Sedan Bergbohm skrev sitt arbete, har filosofin genomgått en märklig utveckling, som till stor del skett i tecknet av logisk språkanalys. En mycket karakteristisk exponent för den moderna strömningen är exempelvis Charles L. Stevensons »Ethics and Language», ett av de senaste årens mest omtalade arbeten på moralfilosofins område.² Stevensons analys av våra moraliska omdömens struktur visar bl. a., hur vi begagnar våra vanligaste etiska termer — »god», »ond», »rätt», »orätt» o. s. v. — på ett förrädiskt skiftande sätt. Också inom stats- och rättsvetenskapen har man varit inne på lik-

¹ Bergbohm, Jurisprudenz und Rechtsphilosophie I, s. 39.

² Yale University Press. New Haven 1945.

nande linjer. Man har försökt analysera de grundläggande begrepp, som sammanhänger med staten och rättsordningen, och rena dem från utväxter. De arbeten, som härstammar från Axel Hägerström och hans lärjungekrets, och från den vidsträckta internationella rörelse, som har vuxit upp kring Hans Kelsens namn, är karakteristiska för den begreppskritiska riktningen. En viss begränsning är emellertid utmärkande för båda dessa skolor. Den sammanhänger med att bägge riktningarna varit bundna vid vissa filosofiska doktriner, som, hur betydelsefulla de än är i sig själva, ibland hotar att förtränga perspektivet. Det sagda gäller både Hägerströms värdenihilism och Kelsens av nykantianerna ärvda lära om den kategoriala skillnaden mellan »Sein» och »Sollen». De rättsteoretiska diskussionerna har ofta förts i en häftigt sekteristisk anda på saktighetens bekostnad. Man har vanligen antagit, att ord som »rättsordning» och »stat» kan ha bara en enda riktig betydelse, nämligen den som bäst harmonierar med respektive forskares filosofiska åskådning, och frånkänt motståndarens uppfattning allt värde. Den nära till hands liggande invändningen, att dylika termer mycket väl kan beteckna olika, ehuru med varandra nära förknippade fenomen, och att motståndarens begreppsdefinition därför inte a priori behöver betecknas som orätt, har man underlåtit att beakta. Jag skall här ge en skiss av de olika betydelser, som orden »rättsordning» och »stat» kan anta, och ange hur dessa betydelser avspeglas i några representativa rätts- och statsteorier.

Jag börjar med den *positiva rättsordningens* begrepp. Då vi talar om »positiv» rätt innebär det, att den s. k. naturrätten lämnas utanför behandlingen; vi sysslar enbart med sådana rättsregler, som står i förbindelse med statsorganisationen. Vi löper inte heller någon större risk att blanda in i framställningen det som tyskarna kallar »subjektives Recht». Det svenska ordet »rättighet» (eng. right) anger tydligt, att vi här har att göra med någonting annat än rätten i objektiv mening, rättsordningen (eng. law). I detta sammanhang är det endast det sistnämnda begreppet, som skall sysselsätta oss.

Vi kan ta till utgångspunkt det faktum, att rättsordningen är besläktad med vissa andra sociala fenomen, såsom moralen och språket. Denna släktskap är allmänt erkänd och ofta understruken. Företeelser som rätten, moralen och språket kan vi sammanfatta under den allmännare benämningen »social ordning». Det gäller alltså att först klargöra, vad det sistnämnda begreppet avser. Enligt min mening kan en social ordning beskrivas på följande sätt. Den förutsätter

för det första ett komplex av normer eller föreskrifter, som avser att i något avseende reglera människornas beteende. För det andra förutsätter den att de personer, vilkas beteende normerna åsyftar, i stora drag faktiskt rättar sitt uppförande efter normerna. Mot normerna, som ställer *mönster* för handlandet, måste således svara vissa *faktiska*, induktivt konstaterbara regelbundenheter i människornas handlande. Det är mycket viktigt att understryka, att båda dessa element måste vara förhanden för att man skall kunna tala om en social ordning. Ett normsystem är i och för sig inte någon social ordning, ifall det inte vunnit burskap i samhället. Om en filosofisk nydanare uppställer vissa etiska principer, så har vi — för att tala med Rolf Lagerborg³ — måhända att göra med en »moral i vardande», men någon verklig social ordning uppstår inte, förrän människorna i viss utsträckning faktiskt gjort dessa principer till ett rättesnöre för sitt handlande. Detsamma är fallet med ett artificiellt språk eller ett konstruerat naturrättsligt system: inte heller de faller under begreppet »social ordning», så länge de inte i någon större utsträckning bestämmer människornas handlande. Här saknas alltså det ena av de element, som konstituerar den sociala ordningen, d. v. s. det faktiska beteende, som är »orienterat» gentemot normsystemet. Men jag tror inte heller att vi har rätt att tala om en social ordning enbart därför att vissa personer iakttar ett regelbundet beteende. Om några herrar har för sed att träffas på ett stamlokal varje onsdag, så är detta i och för sig ingenting annat än en vana, en plägsed. Först om denna plägsed blivit så fast, att en avvikelse från den skulle te sig som ett slags »orätt», om m. a. o. föreställningen om en norm utbildat sig i anslutning till det regelbundna beteendet, kan man tala om en social ordning i den betydelse, i vilken ordet fattats här. Om en social ordning utvecklar sig ur en vana, så har vi ett exempel på det som Georg Jellinek kallat »die normative Kraft des Faktischen».⁴ De s. k. konventionalreglerna, t. ex. seden att ge drickspengar åt betjäningen, erbjuder ett speciellt gott illustrationsmaterial i det avseendet.

Väsentligt för en social ordning är således — för att ännu en gång sammanfatta det — existensen av ett system av normer och ett beteende, som i stort sett rättar sig efter dessa normer. Denna definition är giltig även för den positiva rätten. Existensen av normer, som förpliktar samhällsmedlemmarna till ett visst beteende, är givetvis ett villkor för att vi skall kunna tala om en rättsordning. Men samtidigt

³ Rolf Lagerborg, *Moral i vardande*. Söderström & Co., Helsingfors 1937.

⁴ G. Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 5. Aufl., s. 337 ff.

innebär begreppet »positiv» rätt också det, att de ifrågavarande normerna faktiskt tillämpas i samhället, att samhällsmedlemmarnas beteende till en viss grad överensstämmer med normernas krav. Huruvida man främst har i sikte statsmyndigheternas beteende eller beaktar också den stora allmänhetens uppförande beror på den åskådning beträffande rättssatsernas innebörd, som man omfattar. Den största enhetligheten vinnes onekligen, om man — i enlighet med Kelsens åsikt — uppfattar varje rättssats såsom i sista hand innebärande en regel för myndigheternas handlingsätt.

Granskar man nu mot denna bakgrund de sedvanliga definitionerna av begreppet »rättsordning», så finner man, att de genomgående lägger tonvikten antingen på själva normsystemet — alltså på det ideella momentet — eller på samhällsmedlemmarnas faktiska beteende och de regelbundenheter, som utmärker det — alltså på det reella momentet. Uppfattningen av rätten som ett normsystem är den traditionellt förhärskande doktrinen. Men den har också moderna företrädare. Särskilt renodlad framträder den i Hans Kelsens och hans lärjungars »rena» rättslära. Enligt Kelsen är rätten ett logiskt enhetligt system av satser om ett »böra» (Sollen), alltså om de juridiska plikterna och rättigheterna.⁵

Kelsens antipod bildas av de forskare, som identifierar rätten med myndigheternas faktiska beteende, alltså med rättstillämpningen eller »praxis». Hit hör speciellt en grupp av nyare amerikanska rättsteoretiker. Välbekant är O. W. Holmes' uttalande, som blivit vägledande för en hel riktning inom amerikansk rättsfilosofi: »The prophecies of what the courts will do in fact, and nothing more pretentious, are what I mean by the law.»⁶ Jerome Frank identifierar rätten med de konkreta, individuella avgöranden, som domstolarna fäller, och förklarar, att rättsordningen inte består i något annat än »actual specific past decisions, and guesses as to actual specific future decisions».⁷ Också bland Hägerströms lärjungar ha liknande tendenser framträtt. Klarast avtecknar sig identifieringen

⁵ T. ex. Reine Rechtslehre (1934); i Statsvetenskaplig tidskrift redan 1933 under titeln »Den rena rättsläran». Vidare General Theory of Law and State 1945. — Om Kelsen, se t. ex. Fredrik Lagerroth i Statsvetenskaplig tidskrift 1925; Axel Hägerström i Litteris 1928; Gustaf Olsson, Det statsrealistiska problemet (akad. avh., Lund), 1925; Jan-Magnus Jansson, Hans Kelsens statsteori mot bakgrunden av hans rättsfilosofiska åskådning (akad. avh., Helsingfors) 1950 (Societas Scientiarum Fennica: Commentationes Humanarum Litterarum XV:5).

⁶ O. W. Holmes, Collected Legal Papers, s. 173.

⁷ Jerome Frank, Law and the Modern Mind, s. 47.

av rätt och rättspraxis hos Hedenius, medan t. ex. Olivecrona mer närmar sig den normativa rättsuppfattningen och Alf Ross strävar att överbygga klyftan mellan de båda riktningarna. En gällande rättsregel betyder enligt Hedenius detsamma som »en handlingsregel som faktiskt tillämpas, en vana, som följes, i stort sett, av vissa myndighetspersoner».⁸ Existensen av en rättsregel kan således konstateras genom en induktiv undersökning av myndigheternas beteende i vissa bestämda situationer. De nyss citerade teoretikerna lägger huvudvikten vid *domstolarnas* beteende; då rätt de facto tillämpas inte bara av de dömande organen, utan också av förvaltningsmyndigheterna — inte minst av de organ, som verkställer domstolarnas beslut! — och av de högsta statsorganen, regering och riksdag (vid tillämpningen av konstitutionen), måste uppenbarligen också dessa myndigheters handlingssätt beaktas vid fastställandet av ett lands rättsordning i denna realistiska mening.

En kritisk granskning av de olika typerna av teorier ger emellertid vid handen, att en fullständig beskrivning av ett lands rättsordning är möjlig endast om man beaktar *båda* de nämnda elementen, alltså såväl de normer som behärskar myndigheternas handlande som själva detta handlande i sin nakna fakticitet. Sålunda har Kelsen, för vilken rätten principiellt blott är ett »Sollen», ett normsystem, under årens lopp gett praxis en alltmera framträdande plats i sin teori. Ty det är uppenbart, att praxis, även där den framträder *praeter* eller *contra legem*, i längden påverkar normerna, d. v. s. uppfattningen om vad som är gällande rätt. En »död» paragraf är, om den också formellt består, inte längre giltig. Och på samma sätt är en regel, som tillkommit genom extralegal praxis, att betrakta som giltig, om den faktiskt vunnit burskap inom statsorganisationen. Klyftan mellan de juridiskt giltiga normerna och den gängse praxis, mellan »giltighet» och »effektivitet» kan inte bli alltför stor. Ty å ena sidan verkar respekten för skriven lag därhän, att lagnormerna i stort sett verkligen realiserar av myndigheterna; å andra sidan är den juridiska doktrinen tvungen att korrigera sin uppfattning om gällande rätt, ifall nya normer uppkommer och gamla upphäves på extralegal väg. I »General Theory of Law and State» har Kelsen t. o. m. korrigerat sin uppfattning om att rätten är enbart ett normsystem; han säger åtminstone i ett sammanhang i detta verk, att definitionen av rätten som normer är »för trång», och att det vore riktigast att säga, att

⁸ I. Hedenius, Om rätt och moral, s. 87.

rätten består både av »rättsnormer» (legal norms) och »rättsakter» (legal acts), d. v. s. av statsorganens faktiska handlingar, i den mån de bestämmes av rättsnormer.⁹

Men inte heller identifieringen av rätten med statsorganens faktiska handlande, med rättstillämpningen eller praxis, är tillfredsställande.¹⁰ Först och främst finns det bestämmelser, som av en eller annan anledning — t. ex. emedan de helt nyligen utfärdats eller emedan det inte funnits skäl att tillämpa dem — inte använts i praktiken, men som inte desto mindre tillhör gällande rätt. Och vidare: om prejudikat inte anses ovillkorligt bindande, så är det alltid möjligt att avvika från tidigare praxis med motiveringen, att denna representerat en oriktig tolkning av den gällande rätten. Rättsåskådningen i de anglosaxiska länderna, där prejudikatsystemet är förhärskande, kan inte kritiklöst överföras på våra förhållanden. Slutligen lider teorin under alla omständigheter av den grundläggande svagheten, att man inte får någon sann bild av det specifika i det *rättsliga* handlandet, om man inte beaktar, att det behärskas av *normer*. Om en domstol ständigt dömer på ett visst sätt, eller riksdagen ständigt iakttar en viss procedur vid behandlingen av ärenden, så är detta inte bara en »vana», jämförbar med seden att varje kväll lägga sig kl. 10. Utan det är en social ordning i ordets verkliga mening, d. v. s. det regelbundna beteendet styres av vissa normer, vilka betraktas som *giltiga*. Om detta särdrag inte beaktas, så får vi ohjälpligen en skev bild av statsorganens funktioner inom samhället.

Vi kommer således till slutsatsen, att både uppfattningen av rätten som ett normsystem och uppfattningen av rätten som vissa invarianser i myndigheternas praxis tarvar komplettering. Endast i förening kan de båda uppfattningarna ge en sann bild av ett lands rättsordning. Mellan normerna och den dagliga praxis består ett förhållande av ständig växelverkan, som ingen verklighetstrogen teori kan förbise.

I jämförelse härmed är de övriga begreppsliga problem, som ansluter sig till rättsordningen, av underordnad betydelse. Sålunda kan jag inte betrakta frågan, om rätten endast kan omfatta sanktionerade eller också sanktionslösa normer, som ett väsentligt *teoretiskt* problem, ehuru det givetvis är en fråga av stor *praktisk* betydelse, om man garanterar normernas åttlydnad på det ena eller andra sättet.

⁹ General Theory of Law and State, s. 39.

¹⁰ Se härom kap. »Den 'realistiska' rättsuppfattningens gränser» i min avh. »Hans Kelsens statsteori», s. 274.

Såvitt jag kan se är det ändamålsenligast att hänföra också sanktionslösa normer (*leges imperfectae*, författningsbestämmelser om lagstiftningen etc.) till »rätten», ifall de står i ett omisskännligt tekniskt-organisatoriskt samband med den »sanktionerade» delen av rätten. Man har visserligen ibland sagt, att de osanktionerade rättsnormerna i grund och botten bara är »moralisk-politiska handlingsregler», men jag tror att ganska få forskare är beredda att svälja konsekvensen, att större delen av statsrätten i så fall måste föras till etiken. En annan fråga förefaller mig däremot ha en rätt stor teoretisk betydelse, nämligen förhållandet mellan rättsnormer och »imperativer» eller »befallningar». Då denna fråga tillhör de mer komplicerade problemen inom rättsfilosofin, anser jag det motiverat att ägna den några ord.

Det är vanligt att — vid sidan av benämningen »normer» — om rätten begagna uttrycket »imperativer» eller »befallningar». Så heter det t. ex. hos Austin: »Every law. . . is a *command*»¹¹ Rätten uppfattas därvid som befallningar, utgående från staten eller från statens högsta organ, lagstiftaren (Austins »sovereign»). Denna »imperativteori» får fattas som en reaktion dels mot naturrättens uppfattning, dels mot den historiska skolans och beslätade strömningars framhävande av sedvanerätten. Då staten under det nittonde århundradet alltmer medvetet övertog skapandet av nya rättsnormer, kom detta att avspeglas också inom teorins sfär. Rätten, hette det nu, är inte något som långsamt framväxer i folkmedvetandets djup, utan något, som föds i den politiska kampens vånda och uttrycker den härskande överhetens mäktiga vilja. Utom hos Austin finner man briljanta uttryck för denna tanke bl. a. i Iherings »Kampf ums Recht».¹² Nu är det uppenbart, att även om denna teori är på sin plats beträffande den »skrivna» rätten, så är den ägnad att leda till fiktioner, så snart vi vänder oss till folklig sedvanerätt eller rätt, som uppkommit genom myndigheternas praxis. Ty någon verklig vilja att genomföra de sistnämnda rättsreglerna, eller någon befallande makt bakom dem, är minst sagt svår att uppåga. Men fränsett detta råder det en be-

¹¹ John Austin, *The Province of Jurisprudence Determined*, second ed. 1861, s. 5.

¹² Se den svenska övers. »Striden för rätten», *Natur och Kultur* 1941, s. 13, där det heter: »Icke sällan är det strömmar av blod, överallt är det förtrampade rättigheter, som beteckna den väg rätten gått. Ty rätten är en Saturnus, som äter sina egna barn, rätten kan förnyas endast därigenom att den bryter med sitt förflutna.» I samma arbete, s. 15, opponerar sig Ihering mot den från romantiken härstammande kvietistiska uppfattningen, att rätten uppkommer, utvecklas och förgår »fridfullt som örterna på marken».

greppslig skillnad mellan »befallning» och »norm», som är värd att begrunda. Vilken befallning som helst grundlägger inte en norm. Om en person är tvungen att lyda en utpressares befallningar, så betyder det inte, att han därmed iakttar en norm. Ty för att en befallning skall grundlägga en norm fordras, att med dess följande är förbunden en föreställning om ett »böra», om en *skyldighet* att följa den. Men en utpressares befallning följer man inte i känslan av att uppfylla en plikt, utan av nödtvång. I detta fall är det uppenbarligen icke fråga om ett moraliskt »böra». Men fallet är analogt på det juridiska området, ehuru det juridiska »börat» är av en mer formaliserad och logiserad, mindre emotionell art än det moraliska. För att en befallning skall grunda en rättsnorm fordras nämligen, generellt sett, att den skall utgå från en *kompetent* instans, en instans som har *rätt* att befälla. Befallningen som sådan — ett komplex av skrivna eller uttalade ord — är ingalunda i stånd att avge någon norm. En person, som usurperar en myndighets funktioner, kan inte avge förpliktande befallningar, ifall han inte har kraft nog att omstörta hela statsskicket och grunda en ny legalitet. Vi ser således, att normen egentligen inte uttrycker själva den faktiska befallningen, utan föreställningen, att vi är *skyldiga* eller *förpliktade* att följa befallningen. Vill vi fasthålla vid tanken, att rätten består i befallningar eller imperativer av myndigheter, så måste vi åtminstone tillfoga, att till dessa befallningar är knuten en föreställning om skyldighet att följa dem, m. a. o. en normföreställning i egentlig mening.

Med dessa reflexioner har vi fixerat några väsentliga drag hos begreppet »rättsordning». Då vi väl hunnit så långt, erbjuder det inte längre någon större svårighet att förstå *statsbegreppet*. Varje normsystem gäller ju för en viss grupp av människor. En förenings normer gäller för föreningens medlemmar, ett kyrkosamfund för kyrkosamfundets. Moralens och språkets normer har en mindre bestämd giltighetssfär, men onekligen måste också de anses gälla för vissa, mer eller mindre vagt avgränsade människogrupper. Mot varje normsystem svarar således en mänsklig gruppering. Man bör endast minnas, att gruppen inte existerar som en enhet oberoende av normsystemet. Det är nämligen just det gemensamma normsystemet, som konstituerar gruppens enhet. Den äldre, speciellt den tyska, stats-teorins svaghet bestod just däri, att man försummade att beakta detta och antog, att gruppen var någonting, som existerade för sig och som principiellt var oberoende av normerna.

Det normsystem, som vi kallar den positiva rätten, är också knutet till en viss grupp, vars beteende den reglerar, och det är just denna gruppering, som vi vanligen kallar staten. (Jag bortser i detta sammanhang från förekomsten av överstatliga normer inom folkrättens sfär.) Nu är det visserligen riktigt, att staten också har identifierats med annat än mänskliga grupper. Sålunda händer det, att man med »stat» förstår ett visst geografiskt område, för vilket en bestämd rättsordning gäller. Och Hans Kelsen har t. o. m. — på grunder, som knappast är tillfredsställande — velat identifiera staten med själva det rättsliga normsystemet.¹³ Givetvis kan man, då här är fråga om definitioner, inte göra gällande, att vare sig identifieringen statterritorium eller stat-rättsordning vore »felaktig». Men väl kan man säga, att statsteorins huvudlinje, från antiken över naturrättens fördragsteori och romantikens organismfilosofi till våra dagar, har varit den, att staten är en mänsklig gruppering. För min del ser jag ingen anledning att avvika från den, särskilt som den också bildar grundvalen för juridikens lära om staten som en rättslig korporation.

I denna betydelse omfattar staten alltså alla de individer, för vilka rättsordningen gäller, eller, för att begagna ett uttryck som favoriserats av Kelsen, hela rättsordningens »personella giltighetsfär».¹⁴ Men statsbegreppet kan också fattas i en betydligt trängre mening. Inom den krets av personer, som staten i vidare mening omfattar, finns det en grupp individer, som har en speciell ställning. Det är de s. k. statsorganen. Med »statsorgan» menar man en person eller persongrupp, som handlar på statens vägnar, eller, för att begagna en annan term, vars handlingar »tillräknas» staten. Med statsorgan avser vi alltså i första hand det som vi i dagligt tal kallar »myndigheter», men begreppet är vidare än så. En väljare, som utövar sin rösträtt, en person, som är medlem av en nämnd eller jury, kallar vi inte en »myndighet» men väl är vi benägna att anse honom som statsorgan. Gränsen mellan de fall, då en person uppträder som statsorgan och de fall, då han som privatperson utövar sina rättigheter, är emellertid ganska vag. Medan t. ex. C. F. v. Gerber på sin tid ville inskränka benämningen »organ» till statsöverhuvudet och folkrepresentationen, betraktar Kelsen också en privatman, som försvarar sina rättigheter inför domstol eller företar rättshandlingar, åt vilka lagen skänker giltighet, som »organ» i vidare mening.¹⁵ Huvudsaken är dock

¹³ Härom min »Hans Kelsens statsteori», kap. VI.

¹⁴ Se t. ex. Allgemeine Staatslehre, § 26.

¹⁵ v. Gerber, Grundzüge des deutschen Staatsrechts, 3. Aufl. 1880, s. 76 f. Kelsens uppfattning framgår bl. a. i Allgemeine Staatslehre, s. 263, där det

att minnas, att då staten uppträder som ett handlande subjekt, då den lagstiftar, förvaltar och dömer, då den ingår avtal med andra rättssubjekt eller sluter traktater med främmande makter, så är det det trängre statsbegreppet, alltså statsorganen, som avses. Inom statsläran brukar man visserligen försöka förbinda de båda statsbegreppen på det sättet, att man förklarar, att statsorganen i sin verksamhet företräder staten i vidare mening, alltså samhället-rättsgemenskapen i dess helhet. Då man säger så, uttrycker man ett slags fiktion, som säkert har sin stora politiska betydelse och sina djupa psykologiska rötter, men som man trots allt inte bör fästa alltför stort avseende vid.

Mot bakgrunden av den nyss företagna analysen får också den gamla frågan om statens »väsen» en ny karaktär. Då man i den äldre statsfilosofin har diskuterat statens väsen, har man ofta fullföljt vissa politiska syften. Ett par exempel belyser detta. När Rousseau i »Du contrat social» tar upp den gamla teorin om att staten grundar sig på ett fördrag mellan ursprungligen fria, suveräna individer, gör han det främst för att härur kunna härleda tesen, att varje rationellt uppbyggd stat är en demokrati. Ty, resonerar han, om man avstår från sin frihet genom ett frivilligt avtal, så kan man inte göra det annat än på ett förnuftigt sätt, nämligen så, att man fortsättningsvis som medlem av det suveräna folket bibehåller en andel i statsstyrelsen. När Burke år 1790 utgav sina kritiska »Reflections on the Revolution in France», gick han till synes med på tesen att staten verkligen är grundad på ett avtal. Men, säger han, detta avtal omfattar inte bara de nu levande individerna, utan också förgångna generationer och ännu ofödda släktled. Därför är det orimligt att begära, att just majoriteten av de för ögonblicket levande individerna skall ha någon speciell rätt att bestämma över statens angelägenheter. Tvärtom framgår det, att Burke menar, att statens angelägenheter vilar bäst i händerna på de ledande klasserna, som framom andra representerar den historiska kontinuiteten.

Vi vet, att frågan om statens »väsen» också i vår tid ofta ställes på ett sådant sätt, att man ur svaret skall kunna härleda bestämda politiska postulat. Men därjämte existerar det en rent vetenskaplig allmän statsteori, som arbetar med andra mål för ögonen. De teser om

heter: »Sofern im Begriff des Staatsorgans nur der Gedanke der Rechtserzeugung, nur das Prinzip einer die staatliche Ordnung schaffenden Funktion liegt, ist kein Grund vorhanden, den ein Rechtsgeschäft setzenden Parteien den Charakter von Staatsorganen zu verweigern.»

staten, som den för fram, kan endast grunda sig på en sorgfällig, komparativ undersökning av de historiskt existerande staternas organisation. Men den komparativa undersökningen fordrar, för att alls kunna genomföras, en grundläggande begreppsutredning, en primär klarhet om vad vi slutligen *menar*, då vi talar om »staten». I annat fall är risken för skenproblem och begreppsförvirring överhängande stor.

OM VERKAN AV SKATTEFRIHETSBE SLUT ENLIGT NÖJESSKATTEFÖRORDNINGEN

Av Professor HALVAR G. F. SUNDBERG, Uppsala

Nöjesskatten är enligt K. F. ^{21/12} 1945 (Nöjsk. F.) en särskild avgift (1 §), uttagen i form av skatt på biljetten (6 §) och beräknad å »bruttopriset» (7 §). Ehuru skatten enligt 21 § skall erläggas av nöjestillställningens anordnare, förutsättes den skola betalas av publiken och inlevereras av anordnaren. Denne fungerar sålunda i realiteten såsom uppbördsman och skatten är en övervältringsskatt.

Enligt 22—24 §§ åligger det den kommun, inom vars område nöjestillställning äger rum, att fastställa nöjesskattens belopp samt uppbära densamma. Vilket kommunalt organ, som skall fullgöra dessa uppgifter, bestämmes ytterst av kommunen själv. Kommunen är emellertid skyldig att till statsverket inleverera staten tillkommande andel av influten nöjesskatt. I regel utgör detta hälften av beloppet, men i fråga om biografföreställningar utgör statens andel tre fjärdedelar.

I 13—18 §§ finnas bestämmelser »om undantag eller befrielse från nöjesskatten». 13 §, som avser de kungl. teatrarna, kan här förbigås. I övrigt föreligga fyra typfall.

Det första behandlas i 14 §: där omförmälda nöjestillställningar äro enligt Nöjsk. F. undantagna från skattskyldighet. Stadgandet avser i första stycket nöjestillställning, som tjäna vetenskapligt ändamål, och i andra stycket nöjestillställning, som dels anordnas i undervisnings- och uppfostringssyfte, dels ock med hänsyn till sitt innehåll är ägnad att tjäna ett sådant syfte. Beslut, som avses i 14 §, kallas i denna framställning »skattefrihetsbeslut».

Det andra fallet omförmäles i 15 §. Enligt denna skola vissa organisationer åtnjuta icke skattefrihet utan »befrielse» från nöjesskatt till den del skatten för varje tillställning icke överstiger 75 kronor.

Det tredje fallet regleras av 16 §. Enligt detta stadgande må K.B.

efter sitt fria skön under vissa i författningen angivna förutsättningar medgiva »befrielse» från nöjesskatt med hänsyn till nöjestillställningens ändamål. Dyligt befrielsebeslut förutsätter en samverkan mellan kommunen och K. B., i det denne endast efter kommunens tillstyrkan kan befria från hela nöjesskatten; mot kommunens avstyrkan kan befrielse medgivas från statens andel.

Det fjärde fallet har en motsatt konstruktion. Jämlikt 17 § äger sålunda kommunen i fråga om vilken nöjestillställning som helst medgiva »befrielse» från nöjesskatt, men denna befrielse avser då allenast kommunens andel. Någon skyldighet för kommunen att lämna dyligt medgivande föreligger aldrig.

För de båda senare fallen, där det icke såsom i de båda förra gäller hel eller partiell, av författningen bestämd skattefrihet utan diskretionärt grundade befrielser från nöjesskatt, öppnar 18 § möjlighet för anordnaren att på förhand erhålla besked, huruvida sådan befrielse kommer att medgivas. Dyligt preliminärbeslut är emellertid icke ovillkorligen bindande, utan det slutliga beslutet kan få ett från det preliminära avvikande innehåll. Detta innebär icke, att myndigheten beredes fri möjlighet till en omgörelse, utan syftet med anordningen är en kontroll av att befrielsebeslutets förutsättningar verkligen av anordnaren respekteras. Sålunda anförde departementschefen härom:

»I likhet med de sakkunniga finner jag det lämpligt, att möjlighet beredes anordnare av nöjestillställning att redan i förväg erhålla besked om huruvida befrielse från nöjesskatt enligt 16 eller 17 § kan beviljas eller icke. Emellertid bör en viss kontroll utövas även över sådana nöjestillställningar, för vilka förhandsbeslut om befrielse från nöjesskatt meddelas. Skulle nämligen ett sådant fall inträffa, att omkostnaderna för en nöjestillställning, vars behållning avses exempelvis för välgörande ändamål, genom anordnarens egna åtgärder — provisioner, dryga »representationskostnader» o. s. v. — uppgått till så högt belopp, att behållningen blivit förhållandevis ringa, torde befrielse från nöjesskatt icke böra medgivas. Med hänsyn härtill föreslås i departementsförslaget, att ett i förväg meddelat beslut om befrielse från nöjesskatt skall vara endast preliminärt, och att definitivt beslut, innefattande befrielse från nöjesskatt, icke må meddelas förrän redovisning avgivits för tillställning i fråga. Denna redovisning bör innefatta besked om bl. a. hur stort belopp som tillgodoförts det ändamål, som åberopats till stöd för ansökningen om befrielse från nöjesskatt. Därest redovisningen kan anses utvisa, att tillställningen icke anordnats med tillräckligt beaktande av det syfte, för vilket tillställningen uppgivits äga rum, bör det definitiva beslutet över ansökningen om befrielse från nöjesskatt gå ut på avslag på densamma,

varefter deklaration i vanlig ordning avfordras anordnaren av tillställningen.»

Liksom det åligger kommunen att fastställa nöjesskattens belopp, ankommer det också på kommunen att övervaka, att gällande bestämmelser rörande nöjesskatten efterföljas (22 §). Anordnaren har att till uppbördsmyndigheten avgiva deklaration rörande influtna avgifter (23 §). I denna deklaration bör — jämlikt K. K. ^{21/12} 1945 med tillämpningsföreskrifter till förordningen ^{21/12} 1945 om nöjesskatt (Nöjsk. K.) 4 § — yrkande framställas om tillämpning av 14 eller 15 §, vilka här båda betecknas såsom »befrielse»-beslut, en term som Nöjsk. F. endast använder om beslut enligt 15 §.

*

När det i 22 § Nöjsk. F. säges, att det åligger kommunen att »fastställa» nöjesskattens belopp, ingå däri olika åtgärder. I första hand måste sålunda uppbördsmyndigheten pröva, om skattskyldighet föreligger, och sålunda även ett i deklarationen framställt yrkande om skattefrihet. Sedan denna fråga besvarats, kan uppbördsmyndigheten övergå till nästa uppgift, som måste vara att bestämma det bruttoavgiftsbelopp, som skall läggas till grund för skattens uträknande. Sedan även detta verkställts, kan uppbördsmyndigheten övergå till att med ledning av Nöjsk. F. 7—11 §§ beräkna och, såsom det uttryckes i Nöjsk. K. 15 §, »påföra», d. v. s. debitera nöjesskatten. Att likställa »fastställande» med »debitering»¹ är sålunda icke fullt träffande; debiteringen är blott ett led i fastställandet. Den här gjorda distinktionen bekräftas för övrigt därav, att om en nöjestillställning funnits vara skattefri, någon beräkning och debitering ej skall ske: »För helt skattefria tillställningar är det givetvis icke erforderligt att räkna ut och ange skattebeloppen», säges det sålunda i riksräkenskapsverkets anvisningar.

Om nöjesanordnaren icke åtnöjes med uppbördsmyndighetens beslut rörande nöjesskatt, d. v. s. dess beslut om skattskyldigheten, beräkningen eller debiteringen, äger han anföra besvär hos K. B. inom en månad från delfåendet. Anförs icke besvär inom sagda tid, vinner uppbördsmyndighetens beslut laga kraft mot anordnaren. Annan än nöjesanordnaren äger ej besvär rätt. Ett kommunalt organ kan sålunda icke överklaga uppbördsmyndighetens beslut, utan kommunen är bunden därav i och med att beslutet är slutgiltigt fattat.

Däremot är staten icke på motsvarande sätt bunden. Enligt Nöjsk.

¹ John Olsson, Nöjesskatten, Sthm 1945, s. 52.

K. 12 § åligger det nämligen K. B. att utöva kontroll därå, att uppbördsmyndigheten uttagit nöjesskatt i fall, där sådan skatt författningsenligt skolat uttagas, samt iakttagit gällande bestämmelser om skattens fastställande och redovisning. Befinnes vid K. B:s granskning av uppbördsmyndighetens redovisning, att myndigheten underlåtit att utkräva nöjesskatt eller att skatt uttagits med för lågt belopp, skall K. B. enligt 13 § ålägga anordnaren att inom viss tid, högst en månad från delfåendet, inbetala felande belopp till K. B. Såsom härav framgår har staten genom K. B. möjlighet att vinna rättelse av uppbördsmyndighetens beslut. Huru länge denna rättelsemöjlighet står öppen säges ej i Nöjsk. K. Emellertid åligger det enligt Nöjsk. K. 11 § uppbördsmyndigheten att, där ej annat medgives av K. B., inom åtta dagar efter varje månads utgång till K. B. avgiva redovisning »för under månaden debiterad skatt». Den staten tillkommande andelen skall samtidigt insättas å K. B:s postgirokonto eller å statsverkets checkräkning i riksbanken för K. B:s räkning. K. B:s granskning måste givetvis enligt sakens natur äga rum i anslutning till redovisningens avgivande och medlens levererande. Detta nödvändiggöres dessutom därav, att K. B. enligt K. K. ³⁰/₁₂ 1946 (nr 899) skall upprätta uppbördsredogörelse månadsvis. Befogenheten att meddela betalningsföreläggande är knuten till granskningen och måste sålunda ske i samband med denna. Sker granskningen utan att därvid någon felaktighet i redovisningen anmärkes, måste den granskade redovisningen anses godkänd och föreläggandemöjligheten ej vidare stå öppen. Något uttryckligt beslut om fullbordad granskning läser icke behöva fattas. Vanligen torde granskningens slutförande konstateras genom påteckning av granskarens signum eller dylikt. Ett konkludent beslut bör i allt fall vara tillräckligt; ett sådant läser redovisningens vidarebefordran till riksräkenskapsverket utgöra. Förhållandet synes vara likartat med magistratens legalitetskontroll över stadsfullmäktiges beslut, vilka kunna passera magistraten utan att något formligt beslut i verkställighetsfrågan fattas i andra fall, än då verkställighetsförbud gives (jfr lagen om kommunalstyrelse i stad, 45 §). Det skulle näppeligen låta sig förena med ett rättssamhälles elementära krav på säkerhet, om medborgaren år efteråt skulle utsättas för skattekrav av den grund, att en annan myndighet hade en annan uppfattning än beslutsmyndigheten ifråga om rättsläget. Rättssäkerheten kräver att myndighetens beslut står fast och att rättsfrågan sålunda anses slutgiltigt besvarad. Någon omgörelse eller något återupptagande av denna fråga bör följaktligen

icke kunna ske, med mindre en otvetydig bestämmelse av annat innehåll det föranleder. Däremot bör K. B. givetvis hava möjlighet att på konstaterbart sätt besluta att uppskjuta sitt ställningstagande till en framtida tidpunkt, exempelvis till dess besvär i en likartad fråga vunnits. Några vådor ur rättssäkerhetssynpunkt vållas icke därav, enär den enskilde då kan erhålla kännedom om att rättsfrågan ännu är svävande och inrätta sig därefter. Har uppskov ej beslutits, måste K. B:s granskning anses fullbordad och hava tagit åt sig laga kraft både mot anordnaren och staten.

I K. B:s utslag i anledning av besvär över uppbördsmyndighetens beslut eller i annat ärende rörande nöjesskatt och sålunda jämväl om sådant föreläggande för anordnaren, som nyss nämnts, må ändring sökas genom besvär hos regeringsrätten. Besvärberättigad är anordnare, som ej fått sin talan bifallen av K. B. eller som erhållit föreläggande av K. B. om inbetalande av nöjesskatt. Även kommun kan klaga över K. B:s utslag i besvärsmålet, om detta varit till nackdel för kommunens skatteintresse; däremot kan kommunen icke överklaga K. B:s underlåtenhet att meddela föreläggande. Föreligger ej besvärsrätt, står alltså K. B:s utslag fast. Är åter besvärsrätt för handen, blir frågan om nöjesskatten genom regeringsrättens utslag slutgiltigt avgjord.

*

Såsom nyss nämndes bör ett återupptagande av den avgjorda frågan kunna ske, när en uttrycklig bestämmelse det föranleder. Härvid aktualiseras omfattningen av riksräkenskapsverkets granskningsrätt. Denna antydes redan i Nöjsk. K. 14 §, jämlikt vilket stadgande K. B:s slutliga beslut i ärenden rörande befrielse från nöjesskatt enligt 16 § Nöjsk. F. skola av K. B. inrapporteras till detta ämbetsverk. Riksräkenskapsverket har vidare att granska K. B:s räkenskaper. Det åligger därvid ämbetsverket enligt instruktionen § 2:2 att kontrollera, bland annat, att inkomsterna uppburits och redovisats i enlighet med givna föreskrifter och att i övrigt vid förvaltningen gällande bestämmelser följts. Felaktigheter, upptäckta vid den räkenskapsgranskning, som sålunda företages, kunna föranleda anmärkning, vilken i sin tur giver upphov till ett anmärkningsmål. Anmärkningen framställes av räkenskapsgranskaren och riktas mot redogöraren, d. v. s. om ej annat är stadgat, mot den eller de befattningshavare, som utöva myndighetens beslutanderätt. Målet avgöres i riksräkenskapsverket, men kan fullföljas till kammarrätten.

I anmärkningsväg kunna sålunda K. B:s beslut rörande skattebefrielse enligt 16 § Nöjsk. F. eller underlåtenhet att tillvarataga statens skatteanspråk enligt 12 och 13 §§ Nöjsk. K. bliva föremål för prövning. När anmärkningsmålet, såsom här är fallet, rör skattskyldighet till kronan, kan talan föras icke blott mot redogöraren utan även mot den skattskyldige. Redogöraren har därför enligt K. K. ^{17/12} 1920 angående anställande av reservationskrav att omedelbart hos den skattskyldige framställa dylikt krav för det anmärkta beloppet. Genom utslaget kan därefter den skattskyldige åläggas betalningsskyldighet.

Spörsmålet blir då, om på denna väg ett upprivande av frågan om nöjesskattskyldigheten kan äga rum. Vid besvarandet av detta spörsmål föreligga endast tvenne möjligheter. Antingen innehåller uppbördsmyndighetens eller, om besvär anförts, besvärmyndighetens beslut det slutgiltiga svaret på frågan och rättsläget har härigenom, i enlighet med förvaltningsrättens allmänna grundsatser, på ett för parter och myndigheter principiellt oföränderligt sätt fastslagits. Eller ock är detta beslut, ehuru lagakraftvunnet, icke slutgiltigt, den avgjorda frågan är icke avgjord, och denna fråga kan alltså på nytt omprövas; logiskt fullföljd leder detta till att Regeringsrätten först skulle vid prövning av anförda besvär över den kommunala uppbördsmyndighetens beslut kunna finna en viss nöjestillställning vara skattefri men senare, i anmärkningsmål rörande samma tillställning, kunna förklara den skattepliktiga. För att ett dylikt för rättskänslan stötande resultat skall kunna accepteras måste uppenbarligen fordras, att detta otvetydigt nödvändiggöres av en gällande bestämmelse. Det stadgande, varom härvid blir fråga, återfinnes i 16 § Nöjsk. K: ifråga om debitering, uppbörd, redovisning, avkortning och avskrivning samt efterkrav av nöjesskatt skall, i den mån Nöjsk. F. och Nöjsk. K. icke innehålla särskilda bestämmelser härutinnan, vad i gällande författningar rörande krono- och kommunalutskylder i sådant avseende föreskrivits i tillämpliga delar lända till efterrättelse, dock att i fråga om tiden för verkställande av efterkrav av nöjesskatt endast bestämmelserna rörande kronoutskylder skola äga tillämpning. Hänvisningen avser numera uppbördsförordningen ^{31/12} 1945 (Uppb. F.). Enligt denna förordning 91 § 1 mom. gäller, att för slutlig eller tillkommande skatt, som befinnes vara från debitering obehörigen utsluten eller till för ringa belopp påförd, är den skattskyldige fortfarande ansvarig; dock är han fri från betalningsskyldighet, därest icke krav delgives honom inom tre år efter utgången av det upp-

bördsår, under vilket skatten, om debitering i vederbörlig ordning skett, skolat erläggas, samt utslag i mål angående vederbörandes betalningsskyldighet är meddelat inom två år efter det kravet hos honom anställdes.

Såsom synes avser den skattskyldiges ifrågavarande betalningsansvar allénast belopp, som icke blivit debiterat eller blivit feldebiterat. I fråga om vanliga utskylder är innebörden härav klar; i denna väg kan icke frågan om den enskildes skattskyldighet eller hans taxering komma under prövning; denna fråga skall prövas och slutgiltigt avgöras genom taxeringsprocessen. Detta finnes numera uttryckligen sagt i taxeringsförordningen 136 §, men principen gällde redan därförinnan och är i själva verket endast en konsekvens därav, att skatteprocessen utgör ett sådant specialförfarande, som enligt G. R. B. 10: 26 åtnjuter likvärdighet med allmän domstols dom. Det är därför allénast frågan om debiteringen av den på det taxerade beloppet utgående skatten, som Uppb. F. 91 § 1 mom. kan avse.

Tillämpligheten av sistnämnda stadgande är enligt Nöjsk. K. 16 § beroende av att varken denna kungörelse eller Nöjsk. F. innehåller särskilda bestämmelser i de avseenden, varom fråga är. Nöjsk. F. 22 § föreskriver, att det åligger kommunen att »fastställa» nöjesskattens belopp. Såsom först framhållits måste detta uttryck anses innefatta både frågan om skattskyldigheten, om beräkningen och om debiteringen. Hänvisningen i Nöjsk. K. till Uppb. F. 91 § 1 mom. kan icke giva detta stadgande vidare omfattning än det i sig själv har. Det kan sålunda endast avse den underlåtna eller felaktiga debiteringen. Däremot kan på denna väg någon betalningsskyldighet ej göras gällande på grund av felaktigt beslut i taxeringsprocessen rörande skattskyldigheten eller taxeringen. Motsvarighet till taxeringsprocessen i fråga om vanliga utskylder utgör besvär förfarandet enligt 30 § Nöjsk. F., jämlikt vilket stadgande nöjesskattmålen prövas och dömas av K. B. och Regeringsrätten. De resultat, som vunnits i dylikt förfarande eller genom uppbördsmyndighetens lagkraftvunna, vid K. B:s granskning ej anmärkta beslut, böra sålunda icke kunna rivas upp vid riksräkenskapsverkets räkenskapsgranskning utan måste där respekteras.²

² Jfr R. Å. 1924: 24: Talan om befrielse från nöjesskatt må ej föras i annan ordning än genom klagan över vederbörande uppbördsmyndighets beslut; och 1937: 36, där felräkning ägt rum vid taxeringen, men klagotiden försuttits; jfr även e contrario 1923: 64 och N. J. A. 1929, s. 306, där talan om restitution av kommunalutskylder ansetts skola handläggas och avgöras i den ordning, som är föreskriven i fråga om klagan över debitering av kommunalutskylder.

Vad nu sagts synes uppenbart ifråga om skattskyldigheten å ena sidan och debiteringen å den andra. Från debitering obehörigen utesluten kan ej den tillställning vara, vars skattefrihet fastslagits genom lagakraftägande beslut. Tveksammare är huru själva skatteberäkningen skall betraktas; någon klar parallell till taxeringen föreligger icke här. I Regeringsrättens praxis³ har uppbördsmyndighetens lagakraftvunna beslut rörande tillämpningen av 15 § ej ansetts slutgiltigt utan kunna omprövas i anmärkningsmål. Till stöd härför kan möjligen anföras regeln i UP 10: 5, att »missräkning är ingen betalning» och att skatteberäkningen nära sammanhänger med debiteringen. Å andra sidan synes en dylik, låt vara fiskaliskt bestämd omprövning icke förenlig med ett rättsstatligt lagakraftbegrepp. Omprövningsrätten leder vidare till att Regeringsrätten skulle i anmärkningsmål kunna komma till annat resultat än i besvärsmål rörande en och samma tillställning. Den enskilde bleve sålunda nödsakad att åratäl efter det uppbördsmyndighetens beslut eller, om det överklagats, besvärsmyndighetens utslag vunnit laga kraft själv få vidkännas en nöjesskatt, som egentligen skolat betalas av publiken. Dylika konsekvenser av omprövningsrätten äro uppenbart stötande för rättskänslan. Det må ock framhållas, att en sådan omprövningsrätt ingalunda nödvändig göres av Nöjsk. F. 16 §. Det kan snarare ifrågasättas, om ens debiteringsfrågan kan upptagas, enär »fastställandet» i 22 § otvivelaktigt måste innefatta även debiteringsåtgärden. Med hänsyn till att Nöjsk. K. 16 § i fråga om debitering och efterkrav hänvisar till Uppb. F. torde emellertid avsikten kunna antagas vara, att frågan underlåten eller felaktig debitering skall kunna upptagas beträffande nöjesskatt på samma sätt som beträffande vanliga utskylder, d. v. s. i anmärkningsmål. Att det likväl kan häfta någon tvekan vid svaret beror av att, jämligt R. F. § 73, en tillämpningskungörelse icke borde kunna vidga ramen för den i överensstämmelse med riksdagens beslut i Nöjsk. F. reglerade skattskyldigheten. På denna fråga lärer emellertid här icke behöva ingås. Det räcker med att konstatera, att i vart fall frågan om tillämpligheten av 14 § Nöjsk. F. måste anses slutgiltigt avgjord, så att den ej kan i anmärkningsväg upptagas mot den enskilde.

*

Över den kommunala uppbördsmyndighetens beslut kan ej annan än tillställningens anordnare föra talan. Beslutet vinner sålunda laga

³ R. Å. 1950: 4 III, jfr not. Fi. 1287/1949.

kraft i och med justeringen. Därefter kan detsamma icke av uppbördsmyndigheten ändras utan anordnarens medgivande.⁴

Frågan om skattskyldigheten är förty, såvitt kommunen är i fråga, slutgiltigt avgjord.

I förhållande till staten är däremot uppbördsmyndighetens beslut om skattefrihet icke avgörande. K. B. har, såsom nämnts, att granska uppbördsmyndighetens redovisning med rätt och plikt att, om myndighetens beslut varit felaktigt och den sålunda icke utkrävt lagenlig nöjesskatt, ålägga anordnaren att inbetala avgiften till K. B. Slutföres redovisningsgranskningen hos K. B. utan att något åläggande meddelas för anordnaren om skattens inbetalande, bör även för K. B:s del och sålunda i förhållande till staten frågan om skattskyldigheten slutgiltigt vara besvarad. Denna fråga kan då icke därefter av K. B. återupptagas.

Skulle granskningen ej vara slutförd och frågan om skattefriheten sålunda stå öppen, uppkommer spørsmålet, om K. B. kan ålägga anordnaren att inbetala mera än statens andel av nöjesskatten. Såsom av det föregående framgår bör denna fråga besvaras nekande. K. B:s granskning avser uteslutande ett tillvaratagande av statens intressen. Kommunen får bevaka sitt skatteintresse vid fastställandet av nöjesskatten enligt 22 § Nöjsk. F.⁵

Det kan tänkas, att den kommunala uppbördsmyndigheten avslagit anordnarens yrkande om frihet från nöjesskatt. Har anordnaren anfört besvär över detta beslut och bliva besvären av K. B. bifallna genom utslag, som vinner laga kraft, bör, enligt 30 § Nöjsk. F., frågan om skattskyldigheten vara slutgiltigt avgjord. Rättsläget är då på ett för både parter och myndigheter bindande sätt fastslaget, och de förhållanden, till vilka utslaget hänför sig, på ett principiellt sett oföränderligt sätt fastställda.⁶ Därav måste följa, att även K. B. själv är bunden av utslaget. Detta gäller också K. B. i dess egenskap av fiskaliskt organ och sålunda vid utövandet av K. B:s granskningsrätt enligt Nöjsk. K. 12 §: även om granskningsärendet av någon anledning icke skulle hava slutbehandlats, måste K. B. i detta bunden vara av det lagakraftägande beslutet i besvärsmålet.

Skulle kommunen anföra besvär över K. B:s utslag om skattefrihet, kunna dessa besvär komma under prövning allenast i vad de avse kommunens andel. Staten är däremot bunden av K. B:s ståndpunkts-

⁴ John Olsson, a. a., s. 47.

⁵ Att ett utslag i anmärkningsmålet kan medföra rättelse av debiteringen och härigenom påverka kommunens andel är uppenbarligen en annan sak.

⁶ Sundberg, Allmän förvaltningsrätt, s. 175.

tagande i fråga om skattskyldigheten. I denna del har sålunda K. B:s utslag slutgiltigt fastställt rättsförhållandet.

*

Det förekommer, att en nöjestillställnings anordnare i förväg hänvänder sig till den kommunala uppbördsmyndigheten eller K. B. och begär besked huruvida skattskyldighet för föreställningen föreligger eller icke och att uppbördsmyndigheten eller K. B. i anledning härav förklarar sig finna, att skattskyldighet icke föreligger. Frågan blir då vilken rättsverkan, som bör tilläggas ett dylikt förhandsbesked.

Därvid må till en början erinras om Nöjsk. F. 18 §, enligt vilket stadgande K. B. och kommun må meddela preliminärt besked, icke om skattefrihet enligt 14 eller skattebefrielse enligt 15 §, utan om befrielse från nöjesskatt enligt 16 och 17 §§. Det slutliga beslutet må i sådant fall icke meddelas, förrän anordnaren inkommit med sin redovisning. Såsom av stadgandets tidigare återgivna motivering framgår, har man genom detta institut velat bereda nöjeställningens anordnare en möjlighet att erhålla besked i förväg, huruvida en ansökan om skattebefrielse kan bifallas eller icke och sålunda att avgöra, huruvida han vill hålla tillställningen eller icke: beskedet är icke för myndigheten bindande, så framt ej vid prövningen av redovisningen de förutsättningar, på vilka preliminärbeslutet vilat, visa sig fortfarande kvarstå. Är däremot så förhållandet, äger myndigheten icke ändra ståndpunkt. Rättssäkerheten kräver, att förhandsbeskedet då är förpliktigande.

Av 18 § skulle man kunna vilja draga den slutsatsen, att i brist av särskilt bemyndigande något förhandsbesked icke skulle kunna lämnas. En sådan slutsats vore emellertid förhastad. Befrielse kunde nämligen enligt 1919 års nöjesskatteförordning medgivas före föreställningens anordnande och begränsningen i 18 § av förhandsbeslutets verkningar avser att möjliggöra kontroll av att befrielsebeslutet ej missbrukas. Någon e contrario-tolkning, som skulle utesluta, att frågan om skattefrihet enligt 14 eller skattebefrielse enligt 15 § prövades i förhand, kan därför icke anses nödvändig. Icke heller stadgandet i Nöjsk. K. 4 §, enligt vilket yrkande om tillämpning av 14 eller 15 § bör framställas i deklARATIONEN, kan åberopas såsom hinder mot en förhandsprövning; uttrycket »bör» utgör ej hinder mot att yrkandet framställles vid annat tillfälle och sålunda tidigare eller rent av före föreställningens anordnande. Något logiskt hinder mot sakens prövande i förväg kan ej heller föreligga: innehållet och syftet med en

föreställning kan uppenbarligen prövas lika väl före som efter föreställningens hållande. Vilka inkomster föreställningen visar sig faktiskt bereda anordnaren är ju här irrelevant. Icke heller kan här åberopas, att något stadgande ej finnes av samma typ som K. F. ²²/₆ 1911 angående rätt att hos statskontoret erhålla upplysning i fråga om skyldigheten att utgiva stämpelavgift. Denna författning skapar nämligen skyldighet för myndigheten att lämna förhandsbesked, medan det nu gäller icke skyldigheten utan möjligheten.

Det är den kommunala uppbördsmyndighetens sak att fastställa nöjesskattens belopp och sålunda också att pröva frågan om skattskyldigheten. K. B. kan härmed taga befattning allenast såsom besvärs- eller granskningsmyndighet. Den invändning mot förhandsbesked, som med fog kan göras, måste därför begränsas till K. B. och grundas på K. B:s bristande funktionella behörighet.

Därav, att K. B:s förhandsbeslut kunnat genom besvär undanröjas, följer emellertid icke, att dessa beslut skulle sakna rättsverkan. Det är icke anledning att betrakta dessa besked såsom rättsliga nulliteter: åsidosättandet av den funktionella behörigheten anses ej heller medföra dylik ogiltighetsverkan,⁷ varjämte en tilltagande obenägenhet till nullitetskonstateranden synes hava gjort sig gällande i Regeringsrättens praxis. I och för sig torde det heller icke föreligga något hinder mot att en administrativ myndighet på förhand tillkännager vilka principer den för sin del kommer att följa vid den tillämpning av ett visst stadgande, som författningen enligt ankommer å den. Detta dess mindre som detta uttalande icke hindrar besvärsberättigad att påkalla en prövning av skattefrihetsfrågan besvärsvägen.

En otvivelaktig verkan av förhandsbeskedet lär vara, att det samma, intill dess det återkallas eller förändrade förhållanden inträda, binder K. B. såsom administrativ myndighet, d. v. s. vid utöandet av den granskningsfunktion, som enligt Nöjsk. K. 12 och 13 §§ ankommer å K. B. Det skulle leda till en förkastlig rättsosäkerhet, om en förvaltningsmyndighet kunde avgiva en solenn förklaring angående sitt framtida handlande utan att själv bindas därav. Men bindes K. B. i sin granskningsuppgift av sitt eget uttalande, måste den ock såsom statens fiskaliska representant bliva bunden därav. Staten blir med andra ord därigenom förhindrad att framställa ett mot anordnaren riktat föreläggande i strid mot den avgivna förklaringen. Anordnaren kan, såvitt K. B:s granskning angår, trygga sig vid denna förklaring.

⁷ Sundberg, Allmän förvaltningsrätt, s. 104 ff.

Mera ovisst är vilken betydelse, som kan tilläggas K. B:s förhandsbesked, när K. B. sedermera i egenskap av besvärmyndighet får anledning att befatta sig med saken. I dylikt fall fungerar K. B. såsom sådan specialdomstol, som avsågs i G. R. B. 10: 26, d. v. s. K. B. har att såsom laga domstol döma i den tvist om skattskyldigheten, som uppkommit genom anordnarens besvär över uppbördsmyndighetens avslag på hans yrkande om skattefrihet. Huru frågan om K. B:s bundenhet i dylikt fall skall betraktas, beror av om man vill anse K. B. vara en specialdomstol med tillika granskningsfunktioner eller en förvaltningsmyndighet med tillika dömande uppgifter. Det senare torde måhända komma verkligheten närmare. Å andra sidan kunna granskningsärenden enligt landshövdinginstruktionen ^{19/11} 1937, 22 § 3 mom. avgöras av föredraganden ensam, vilket däremot ej är fallet med besvärärenden. Vidare må erinras om att domstol enligt svensk rätt ej är bunden av prejudikat och sålunda ej heller, i vidare mån än saken är res judicata, av sitt eget tidigare avgörande. Det vore också stötande om K. B. såsom skattedomstol skulle vara bunden av sina uttalanden såsom förvaltningsmyndighet, enär K. B. i så fall på förhand tagit ställning i besvärärendet och förfarandet där bleve ett spegelfäkteri, låt vara att processen kan fullföljas till Regeringsrätten. Det vill synas som om den naturliga medelvägen mellan dessa båda synpunkter vore att anse K. B. befogad att obunden av sitt eget uttalande pröva målet, såvitt angår kommunens andel, men däremot såsom fiskaliskt ombud, d. v. s. med avseende å statens andel, vara bunden av det gjorda uttalandet.

*

Den verkställda undersökningen har givit följande resultat.

Skattefrihet, som beslutits av den kommunala uppbördsmyndigheten och vilken ej vid K. B:s redovisningsgranskning föranlett betalningsföreläggande, står fast både i förhållande till stat och kommun.

Skattefrihet, som beslutits av uppbördsmyndigheten, står fast, såvitt angår kommunens andel, ändock att K. B. vid redovisningsgranskningen finner skattskyldighet föreligga.

Skattefrihet, som beslutits av K. B. efter besvär genom lagakraftägande utslag eller genom underlåtenhet av betalningsföreläggande, står fast både i förhållande till stat och kommun.

Skattefrihet, som beslutits av K. B. genom förhandsbesked eller genom utslag i besvärprocess, står fast, såvitt statens andel angår.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

J. D. Valerius om Hans Järtas roll vid grundlagsstiftningen. Det kan synas, som om tillkomsten av 1809 års författning blivit så grundligt diskuterad, att ytterligare debatt ej vore erforderlig. Emellertid är ju denna fråga av så stor vikt, att även små bidrag till dess belysning kunna ha sitt intresse. Törhända kan det därför vara berättigat att framdraga ett yttrande i saken av den gamle efterklassiske skalden Johan David Valerius, som var Järtas medhjälpare och efterträdare i konstitutionsutskottet 1809. Bland de brev av Valerius, som bevarats inom släkten — de ha välvilligt ställts till undertecknads förfogande av landssekreterare Chr. Fahlcrantz, Vänersborg —, finns följande till en dotter, biskopinnan Fahlcrantz i Västerås, där han för ett ögonblick kommer in på denna fråga. Han skriver den 13 mars 1852:

»Wi skrifva i dag den 13 Mars. Denna dag för 43 år sedan framstår oförgätlig i fäderneslandets häfder, och dubbelt minnesvärd för en gubbe, som snart ensam qvarlefver bland deltagarne, icke i revolutionen, men i hennes fredliga ledning till ett förbättradt statsskick, hvilket ännu trotsar alla förstöringsbemödanden. Med denna hogkomst förbinder sig den af vännen Järta, sjelfva hufvudpersonen i riksdramen och diktator i grundlagsstiftningen.»

Valerius' åsikt om Järtas roll (»diktator i grundlagsstiftningen») stämmer ju föga med den uppfattning, forskningen kommit till på denna punkt. Även om hans uttalande inbjuder till kritik, kan man dock knappast bortse från att det fällt av en man, som var med år 1809. Det torde därför vara befogat att meddela några upplysningar om Valerius' ställning och hans möjligheter till inblick i händelserna.

Den på sin tid mycket firade men sedan glömde skalden var ju även ämbetsman, ehuru hans karriär i dessa stycken var ganska ojämn och inrymmer såväl betydande framgångar som svåra bakslag. Det råder intet tvivel att hans ämbetsmannabana gynnades av hans förbindelser med 1809 års män. Speciellt var Järta hans vän och hjälpare; deras vänskap grundlades redan under Gustaf IV Adolfs tid och varade livet ut. Det är givet, att Valerius var böjd att se på Järtas insatser med vännens och beundrarens ögon.

Emellertid måste det också medges, att Valerius hade särdeles goda möjligheter att bilda sig en uppfattning om vad som skedde år 1809. Då Järta blev sekreterare i konstitutionsutskottet, blev Valerius vice sekreterare. Han var med, då Järta skrev KU:s berömda memorial nr 1, och har själv skrivit ett par sidor i det. De röra konungens rätt att förklara krig och ha fått det omdömet, att de äro ypperligt formulerade.

Sedan regeringsformen fullbordats, lämnade Järta som bekant konstitutionsutskottet och blev statssekreterare. Valerius valdes då till ordinarie sekreterare och fungerade alltså som sådan, då de tre övriga grundlagarna utformades. Enligt Bernhard von Beskow¹ var det Järta, som förordade honom till sysslan. Man har förmodat, att Valerius därvid kom att tjäna som en kanal mellan utskottet och Järta, vilken på detta sätt kunde följa det fortsatta förloppet av lagstiftningsarbetet.²

Även senare i sitt liv stod Valerius i förbindelse med flera av 1809 års män, både som ämbetsman, som sekreterare åt de svenska kommissarierna i Norge 1814 och som akademiledamot. Man kan nog utgå ifrån, att han visste åtskilligt om vad som tilldragit sig. Att han var en vaken iakttagare ansåg i varje fall Järta, som 1814 skrev till Wirsén: »Det är väl, at Herr Statssekreteraren har Valerius hos sig. Han känner noga Svenska constitutionen, är en skarpsinnig granskare, och observerar väl, under det hans lediga väsende skaffar honom tillgång öfveralt.»³

Valerius' uttalande är ju gjort mycket lång tid efter de skildrade händelserna och på hans sena ålderdom — han var född 1776 —, samma år han dog, men de talrika breven till dottern från denna tid vittna dock icke om någon förlorad omdömesförmåga. Och han har fällt sitt yttrande flera år efter Järtas död, i ett familjebrev, där han var obunden av alla officiella meningar och reaktioner. Man kan tillägga, att han, i synnerhet under sina senare år, var en måttfull man, som sökte skipa rättvisa åt olika håll, och som under sin långa tid som ämbetsman och sekreterare blivit en de välavvägda formuleringarnas mästare. Hans yttrande torde därför förtjäna att läggas till alla de övriga yttranden och fakta, vilka forskningen har att ta hänsyn till i denna fråga.

Nils Nilsson.

Statsvetenskapliga Studentföreningen i Stockholm. Studieresa till Kiel. För att ge studenterna tillfälle till samhällsvetenskapliga studier »i fältet» började Statsvetenskapliga Studentföreningen vid Stockholms högskola för två år sedan anordna studieresor. Den första resan ställdes till Bergslagen, året därpå gick den till Göteborg, och i slutet av januari i år begav sig 40 statsvetare — varav 30 från Stockholm och resten från Uppsala, Lund och Göteborg — till Kiel för att under en vecka gästa Christian Albrechts Universitæt och dess studentkår. Ändamålet med resan var främst att studera industrier och sociala förhållanden, varför endast en liten del av det digra programmet upptog föreläsningar och besök vid universitetets olika institutioner.

Universitetet i Kiel, som nu har nära 4,000 studenter, har kommit igång förvånansvärt snabbt efter kriget, då de gamla universitetsbyggnaderna totalt förstördes av engelska bomber. Sedan 1948 har ett ivrigt återuppbygg-

¹ Inledn. till Valerius' Samlade Vitterhets-arbeten, sid. XL.

² E. Fahlbeck, »Hans Järta och 1810 års riksdagsordning», Statsv. tidskr. 1929, s. 113.

³ Hans Järtas och G. F. Wirséns brevväxling år 1814, utgifven af Oscar Alin (1897), s. 132.

nadsarbete ägt rum, och det snart 300-åriga universitetet har fått nya, tidsenliga och vackra lokaler i ett f. d. fabrikskomplex, där man under kriget tillverkade radioutrustning för det tyska flygvapnets räkning. Studenterna har stora ekonomiska problem och lever i mycket små förhållanden. Några studielån i vår mening existerar inte, varför den övervägande delen av studenterna själva får finansiera sina studier genom arbete. Arbetsmöjligheterna är emellertid synnerligen begränsade — 10 procent av Schleswig-Holsteins 2,7 miljoner invånare är arbetslösa — och studenterna får ta det som bjuds, vilket mestadels är hårt arbete i gruvor och fabriker. Studieivern är emellertid stor, och professorerna kan glädja sig åt alltid fullsatta föreläsningssalar. Den tyske studenten är väl medveten om, att han har mycket att ta igen efter femton års kulturell isolering, och känslan av detta tycks göra att han många gånger kritiklöst och utan att sovra kastar sig in i sina studier.

Av särskilt intresse för oss statsvetare var naturligtvis institutet för samhällsvetenskap vid universitetet. Det av professor Bernhard Harms år 1913 grundade institutet leds nu av professor Fritz Baade. Det har två uppgifter: att ägna sig åt och främja den samhällsvetenskapliga forskningen och att verka som läroanstalt. Förutsättningen för den vetenskapliga forskning, som institutet bedriver, vilar främst på det stora biblioteket med dess omfattande samlingar av samhällsvetenskaplig, speciellt ekonomisk och geografisk litteratur. Biblioteket flyttades under kriget till en katedral i en mindre tysk stad och undgick därigenom förstörelse. Det är nu inrymt i en marinkasern, som ombyggt för ändamålet. Bibliotekets samlingar uppgår till omkring 500,000 böcker, varav ungefär $\frac{2}{3}$ är utländsk litteratur. Varje bok, tidskrift och tidskriftsartikel bokföres enligt ett väl utarbetat system på flera registerkort, och särskilt förnämlig är registreringen av tidskriftsartiklar. Om en artikel efter en tid föranleder inlägg i samma eller andra tidskrifter, förs också dessa artiklar upp på det ursprungliga kortet, varför forskaren snabbt kan få överblick över all värdefullare litteratur, som finns i ämnet. Biblioteket är främst ett presentbibliotek. De begränsade anslag, som biblioteket kan få, förslår inte långt — då den nuvarande bibliotekarien under en tid var förbundsstatens finansminister, lyckades han för en kort tid driva upp anslaget —, och de ekonomiska problemen är stora. En intressant detalj inom biblioteket är den moderna fototekniska avdelningen, där man utför reproduktioner av svåranskaffbart, speciellt då äldre och utländskt, material. Avdelningen har en stor betydelse under rådande ekonomiska läge.

Institutets arkiv innehåller ett för den vetenskapliga forskningen förnämligt material, vilket till största delen består av klipp ur dagstidningar i in- och utlandet. Materialet är ordnat i mappar enligt ett regionalt system på ett mycket överskådligt sätt.

Institutets forskningsavdelning ägnar sig principiellt åt alla planmässiga undersökningar av ekonomiska struktur- och konjunkturförändringar. Efter kapitulationen har av naturliga skäl främst tyska problem behandlats. Bland annat har institutet publicerat undersökningar av det tyska flyktingsproblemet i dess ekonomiska och sociala sammanhang. Bland andra publicerade undersökningar märks vidare den ekonomiska återuppbygg-

naden av tyska städer, den tyska utrikeshandelns problem, industriplanen och Tysklands roll i Marshallplanen. Det är emellertid att vänta, att institutet i fortsättningen mer kommer att inrikta sig på världsomfattande ekonomiska problem, där det bättre kan utnyttja sitt rikhaltiga material.

Institutets redaktionella avdelning redigerar och utger institutets officiella skrifter, bland vilka »Kieler Studien», »Kieler Veröffentlichungen» samt »Weltwirtschaftliche Archiv» är de mest betydande.

Att finansiera det omfattande arbete som krävs för att reparera de under kriget uppkomna skadorna, och i görligaste mån fylla ut de luckor, som uppstått i bokförrådet, är institutets största problem. Det är svårt för det lilla Schleswig-Holstein — den fattigaste av Tysklands delstater — att uppbringa så mycket medel, och allt beror på att man lyckas aktivisera verksamheten inom den med institutet jämgamla stödföreningen.

Per Forslind.

Samuel Hjelmérs anteckningar vid "Et förslag til en Regeringsmachine". Samuel Hjelmér föddes i Urs-hults prästgård i Småland år 1758. Hans fader var prosten och kyrkoherden Jonas Hjelmérus. Efter att ha disputerat i österländska språk i Uppsala, avlade han där juridisk examen och blev diplomat. Han fick i uppdrag att i egenskap av chargé d'affaires förestå svenska beskickningen i Hamburg. År 1793 blev han befordrad till förste expeditionssekreterare vid Kongl. utrikes statsexpeditionen. Från denna sin befattning erhöi han nådigt avsked år 1806. Sina återstående dagar framlevde Hjelmér på sin fäderneärvda gård Trehörna i Urshult, i ostörd ro ägnande sig åt sina vetenskaper och kommunala värv. Han dog år 1821.

Hjelmér ägde en mångsidig begåvning, och då härmed förenades en outtröttlig arbetsförmåga och ett varmt intresse för alla såväl vetenskapliga som sociala frågor av någon betydelse, blev hans bildning både omfattande och djup. Han kom icke att som skriftställare träda i spetsen för den nya tidens jäsande tankar och frihetsrörelser — därifrån hindrade honom fullständigt hans stilla och anspråkslösa väsen — men hans talrika efterlämnade handskrifter bära vittnesbörd om hans självständiga tankeriktning. Att med grundlig sakkännedom och kritiskt lugn bedöma sin tids strävanden var hans styrka.

Bland Hjelmérs litterära arbeten må först nämnas hans bibelöversättningar och därmed sammanhängande språkliga avhandlingar i 7 folianter, skänkta till Smålands nations bibliotek i Uppsala. I en stor följd av digra volymer har han själv sammanfattat sina mångfaldiga brev och uppsatser i litterära, språkliga, filosofiska, politiska och ekonomiska ämnen under den karaktäristiska titeln »Fragment av Samuel Hjelmérs litterära kunskaper, maximer, opinioner, odling och lynne», vilka finnas bevarade hos under-tecknad utgivare, kyrkoherde i Sättna och sonsonson till Hjelmérs broder häradsprosten J. Z. Hjelmérus.

Samuel Hjelmér tillhörde icke kretsen av de lysande gustavianerna. Han ägde varken bördens ännu betydelsefulla företrädare, ej heller det snille, »som slog de stora slagen, de blixtrande för sanning, rätt och vett».

Han var den upplyste och plikttrogne ämbetsmannen, den lärde och outtröttlige studiekarlen, som sällan lät tryckpressen propagera sina arbeten. Han meddelade helst i brevform inom en talrik vänkrets sina vetenskapliga rön och reflexioner över tidens förhållanden. Samuel Hjelmér har lämnat minnet av en man, som icke ville lysa men väl värma och upplysa. Sitt gamla latinska prästsläktnamn förkortade han efter Gustav III:s önskan till det mera modernt klingande Hjelmér.

Författaren till »Et förslag til en Regeringsmachine» är brukspatron baron Adam Wilhelm Rappe på Braås — född 1750 död 1819 —, som var en flitig skrivare. Denne bygger på diplomaten Per Olov von Asps politiska författarskap. Baron Rappe sände sina funderingar till assessorskan Kölner i Växjö, och hon i sin tur framlade förslaget för Samuel Hjelmér, som därpå till henne bifogar sina egna funderingar, intagna i hans första del »Fragment». Tyvärr finnes ej baron Rappes förslag bland Hjelmérs efterlämnade skrifter och har ej heller kunnat återfinnas i offentlig eller enskild ägo. Släktticket med P. O. v. Asp är påfallande hos Hjelmér. Han har också indirekt och säkerligen på ett tidigare stadium direkt stått i förbindelse med denne. Båda voro ju anställda i den gustavianska utrikesförvaltningens tjänst och hade gemensamma intressen även i övrigt. Det kan tänkas, att von Asps »Politiska dröm 1806», utg. av G. Landberg, Upps. 1932, just är den skrift, som underhand bekantgjordes för v. Asps omgivning i manuskript. Överhuvud är v. Asp och Hjelmér parallellfigurer i den sengustavianska idéhistorien, inte minst genom det vidsträckta humanistiska och statsvetenskapliga skriftställarskapet vid sidan av ämbetsutövningen.

Vad beträffar innehållet i Hjelmérs här nedan i utdrag tryckta reflexioner, vilka torde härröra från tiden kort efter 1809—10 års författningsverk, antagligen sommaren 1811, visar det sig i mångt och mycket vara en blandning av olikartade strömningar och tankegångar. Men också i det fallet kan det sägas vara en god exponent för tiden. Vi finna, att författaren med bäge benen står kvar i upplysningstidens rationalism, men att han samtidigt är genompyrd av nyvaknande historicism och traditionalism, som har drag starkt påminnande om gustavianernas konservatism men också om »kungamördarnas» av frihetstidens idéer bemängda opposition parad med modernare radikalism. Åtskilliga drag visa en tämligen nära släktskap med 1809 års mäns idéer.

K. G. Hjelmérus.

Infäll under läsning af et förslag til en Regeringsmachine.

Om en ny répresentation kunde en dag införas, så vore det visserligen en högst nyttig och nödvändig sak. Inan det sker, blir aldrig af Sverige et folk. Nu är det liksom delt i fyra nationer, af hvilka hvar och en har sit enskilda intresse för ögnamärke. Lyckligt nog om et beslut, en lag, modifierad efter olika synpunkter, ej altid hafva förfelat hufvudföremålet, det almäna bästa. I medlertid har denna organisation födt af sig afund och hat, det ena ståndet emot det andra, och kan, med den cul-

tur nationen nu äger, och som är i stigande, med tiden medföra olyckor. Nämnade passioner skulle tystna, och olyckorna förekomas, om denna fyr-enighet förjagades och nationen representerades såsom en isolerad enhet. Om man hade en constitution, som i det Theoretiska ägde all den fullkomlighet, som kan conciperas hos et mänskligt verk, så skulle den kunna med fördel införas i en ny til formerande stat, såsom til. ex. der en mängd människjor emigrerade ur ett land och formerade colonie i et anat. Sådana människjor skulle emottaga hvilken form som helst en constitution hade at, och ville meddela. Men i en formerad stat, der människjorna redan hafva vissa vanor och gamla former, och så gerna hänga vid det gamla, skulle jag ej råda til en aldeles ny skapelse. Den skulle orsaka för stora skakningar, och kan hända förstöra själfva staten. I detta senare fall håller jag före säkrare vara at bygga på den en gång lagda grunden, reparerad der den tarfvar, insätta stycken i byggnaden, der det gamla timret är upprutet; nyttja det än dugliga, så länge det är dugligt, och rifva bort det, då det med tiden multnat, för at då ersätta det med bättre. På detta sätt kan man erhålla et rätt logeabelt, til och med commod och vackert hus. Så, tyckes mig, har man med vår nya constitution förfarit. Den är så godt som ny. Det är icke den ängelska, icke den franska, icke den amerikanska, om hvilka jag ej en gång vet, huruvida någon skulle passa i Sverige. Men det är en constitution, som icke förr varit i Sverige, och dock skickar sig för Sverige. Är mycket af det gamla bibehållet, så är det localen, nationens seder, culture och tankesätt samt svårigheten at för momangen gå et steg längre, som hafva rådt dertil. Vid lagars stiftande, tror jag at man bör så mycket möjligt är, afse at lugnet icke störes. Detta skulle ske, om man strax ville införa nya seder, bryta alla fördomar och leda tanke-sätten in i en ny canal. Alt detta är et verk af tiden, hvilket befordras af uplysningen hos dem som äro et folks ledare och efterapnings och likställighetsdriften hos dem, som äro lydande. När någon god sak af vigt, på denna väg, förvärfvat almänt, eller största delens, bifall, då är tiden inne at införa den til almänt antagande och bruk; at göra den til lag. Då förfaller det gamla af sig själf. Det är en stor sak, at vår nye constitution ej lagt hinder för förändringar, utan tvärtom utsådt frö til förbättringar i den mon behovet, erfarenheten och almäna opinionen gifva sådana vid handen. Man har haft nationens perfectibilité til synpunkt, och funnit at den ej på en gång kan göras til hvad den bör blifva, utan at sådant måste ske småningom och efter hand, samt steg för steg. Så höra särskilda regler till barns uppfostran, andra för ynglingen, andra åter mannen. Den mogne gubben behöfver inga. I Sverige är nu, Gud ske lof! en stor mängd uplyst folk, och sedan vi fått tryckfrihet, skall antalet ökas. Gud gifve! at många hade lust och nåd at läsa — och tänka! Men det lærer icke kunna nekas, at almänheten, d. ä. de mesta i alla stånd, ännu är ouplyst. Dock är det äfven sådane, som deltaga i lagstiftningen, och för sådana göras lagar: derföre måste ock lagarna efter dem lämpas. För den rättfärdige är ingen lag satt, ty han behöfver den icke.

Ju kortare en lag är, och ju tydligare i uttrycken, desto bättre. Så bör en constitution skrivas; så hvarje förordning författas. Hvarje föreskrift, hvarje bud, hvarje befallning, är tjänligast, då det får forme af en regel.

Då begripes det; då behålles det i minnet; då blir det minst underkastadt förtydningar. Såsom Tio Guds bud — dessa voro Judarnas första Statslag — såsom Salomos sedespråk äro, så borde alla lagar och författningar vara. Våra senare tider hafva antagit det felet, at göra alla förordningar til väl-talighetsstycken. Almänheten begriper dem icke; den mer beläste måste ofta göra sig möda at begripa dem; och lätt kunna de förtydas. At, såsom T.¹ föreslår, skilja lagar och skälen, samt orsakerna till lagar, ifrån hvar-andra, vore en förträfflig sak. Härigenom skulle den enfaldiges behof, och den uplystes fordringar blifva upfyllda; och högst tjänligt vore äfvén, at före almäna lagen binda Rikets constitution, på det at den ena måtte blifva lika välkänd, som den andra.

Vid ingressen af en Regeringsforme torde väl böra hafvas afseende på partis constituantes af Lagstiftningen. T:i ingress är lämpad efter det systeme, som developerar sig i § 12. Jag är af et annat systeme, och ville tillägga en konung mycket mer myndighet. Ej allenast tidehvarfvets beskaffenhet i almänhet, utan Sverige i synnerhet, tyckes mig fordra sådant. Nationen skall ej kunna vänja sig så snart vid at en konung blott skulle vara le premier fonctionnaire public de l'Etat, och som almänheten mer ser på formalia, än på själfva saken, så håller jag före, at vår Regeringsform väl kan börjas med den konungs namn, under hvilkens regering en sådan tilkommer. Mit skäl är, at frånvaron af hans namn, så länge hans person är en partie integrante av representationen, och det bör en konung vara, skulle dels förringa hans anseende til men för sakernas gång, dels kunna väcka oroligheter bland folk som i et land der konung är, ej kunna föreställa sig en lag, emanerad från någon annan, än konungen, dels gifva anledning at tänka sig tväne autoriteter i lagstiftningen. Vi hafve exempel på oroligheter, som utbrustit til våldsamerheter, i församlingar der presten vågat läsa: *Vår fader*, i stället för *Fader vår*. Tänk om en nation saknar sin konungs namn, som den varit van at höra, sedan hedenhös! Man kan ej nog akta sig at reta den blott sinliga människjan, som ej känner annan lefnadsregel än vanan. Endast den tänkande blir öfvertygad av skäl och öfverger sina vanor, när han blifvit undervist, antager och följer det rätta. Jag inser icke heller någon särdeles olägenhet deraf, at en act, såsom den i fråga, begynnes med: Vi Carl, eller hvad namn som hälst. Man har tillagt konungen predicat af Majestät. Majestät är bilden på en concentrering af nationens rättigheter i en person. I konungen résidera nationens rättigheter, der nationen ej kan själf agera. Då han talar, så är det som nationen talade. Han är nationens organ. Af detta skäl skrifver han *vi* och icke *jag*. I nationens namn traiterar han, sluter och under teknar han tractater med andra nationer. Jag tycker således, at ehuru det tilhör nationen d. ä. des representanter, at göra regeringsformen, så är det icke så orätt, at en konung utfärdar den. I samma ögonblick nationen gjort den, eller någon annan författning, uphörer hon at vara lagstiftare, och blir lydande. Hvem är då befallande annat än den, hvilken nation updragit at vara sin representant, eller agent, der nationen ej mer verkar? Hvem skal exequera regeringsformen, om ej konungen, i vars hand nationen lagt coërcitiva medlen

¹ T. = Titulus.

dertil? Kan han exequera den väl, utan at sig i formen visar — NB i de oupplystas tanke — at den emanerat ifrån honom? I öfrigt måste han, så väl som nationen själf, underskrifva den, om den skal hafva någon förbindande kraft för hans egen person; och om den börjas: — Vi Carl göre veterligt, at nationen vid sin nu hållne sammankomst godtfunnit stadga de lagar, hvarefter hon vil styras, och i anledning deraf författat följande act: Vi underskrifne... gemensamt försvar: altså hafve vi denna act kungöra velat, och antage den till oryggelig efterlefnad för nationen och os, förbindande os at den i sin hela vidd iakttaga och efterkomma — så är denna form ej annorlunda, än som en ratification af en tractat med en utlänsk magt, hvilken konungen underskrifver at af nationen och sig oryggligen hållas. Nationens rättighet, såsom lagstiftare, förnärmas icke. Konungen blott proclamerar des vilja, och visar sig derjämte som en contraherande del.

§ 1. Det kunde vara indifferent, at nämna landets beståndsdelar. Detta présupponerar endast den händelsen, at et rike aldrig öktes, aldrig minskades, som är en moralisk omöjlighet. I fall af tilväxt blefve lagen ofullkomlig. I fall af minskning, gáfves alltid en oangenäm påminnelse: fuimus Troes. Någon särdeles fördel deraf, inser jag icke. Olägenheten kunde i en framtid vara, at Svensken kunde betrakta hvarje afdelning, som et särskildt rike, och at varje särskild afdelning ansåge sig som en särskild nation. Et sådant moraliskt bakslag är åtminstone äfven så möjligt, som den calculerade verkan, at därför at länder nämnas, så inplantas en föresats och känsla av skyldighet, at försvara dem. At förtiga, det minnet af förlorade länder är hos en Regering alltid förenadt med både önskningsar och planer at återvinna dem. Kunde jag ej med samma skäl nämna hvarje province? Monne icke alt, som kan förbrylla begreppet om enhet, med skäl undvikas? Af detta skäl torde hafva händt, at benämningarna af Svea och Götha Riken icke mer finnas i våra författningar eller civila inrättningar, utan blott i vår Historia och Geografi. Om Finland varit benämndt blott efter sina län, så hade det kanske blifvit fastare förbundet med Sverige. Jag ville därför ock, at vår konung ej skulle taga annan Titel än: Vi — Sveriges konung, göre veterligt. Är han arfvinge til Norge, så tage han besittning af sit arf, då nuvarande innehafvare afgå. Är han grefve af Gottorp, så kalle han sig så, då han ej mer är kong eller prins. Möjligheter finnas utom des i sakernas ordning at Sverige kunde få mera land. Det jag då icke förklarar vara mit, skulle jag ej vara skyldig at försvara; eller jag skulle icke anse den nya possessionen, som nationens, utan som konungens, eller ock i en framtid, lik Romarne, göra skilnad imellan moderland och conquetterat land. Om vi nu risquera en monarchie plus universelle, så är den dock byggd på liberal grund.

§ 4. En genom conquete tilkommen folkmassa skulle, lika med det adopterande landet, utgöra et folk, och jag ville at det med tiden skulle antaga et språk, samt samma lagar, författningar och inrättningar. Sådant consoliderar. Det är mer än underligt, at vår Regering tillåtit Finnarne behålla sit språk. Under de flera århundraden, som Finland varit Svenskt, hade genom goda författningar Svenskan visserligen kunnat der vara in-

förd, och det utan at bruka våld eller magtspråk. Det hade då fattat mer kärlek til moderlandet, och mindre lätt varit derifrån skildt. Gustav IV Adolf tog åtskilliga mått och steg at införa Svenskan i Pommern. Detta var väl utan ändamål; men riktigt i hufvudsaken.

Hvad jag här sagt om språket, gäller i den händelse Europa och således äfven Sverige, förblefve hvad de hava varit, d. ä. hvarje Rike en självständig stat, oberoende af alt annat, än hvad des egen styrelse ansåge för nyttigast. Men som i min tanke denna må nu realiseras eller icke, Frankrike, som absorberat en så stor del af Europa, skall tilvälla sig styrelsen af det öfriga, och alla stater, som få behålla sit namn, likväl komma at utgöra delar af une monarchie universelle, så blir alt hvad som förer til enhet, äfven här nödvändigt. Et skep går i sjöen, och har sin egen styrman, men denne måste modifiera sin konst efter vinden, som blåser. Då blir Fransyskan det språk, som införes, och den måste talas från Monarkiens ena ända til den andra. Mycket möda skall det icke kosta. För alle, som ämnas til styrelsen, alle som få hvad man kallar education, alle som studera, alle som äro rike, blir fransyskan, jämte landets eget språk, såsom moderspråk. För Frankrike är det indifferent hvad jargon peubeln nyttjar. Men denna conformerar sig småningom efter de öfriga. Människjan är imitateur.

§ 10. Det kan vara i sig själft likgiltigt af huru många personer senaten består: Dock anser jag bättre, ju färre de kunna vara, icke av det skäl anmärkaren anført utan 1:o emedan det lättare blir partier emellan många än mellan få. 2:o emedan få i detta predicament uträtta mer, om de äro duktiga män än många. 3:o emedan i allmänna opinionen få skulle vinna mera anseende än många. En ducat använd til förgyllning på en bägare, innebär mer, än använd till förgyllning av ett kärl, som har storleken af en så. Då hederstjänster och titlar blifva för allmänne, d. ä. tilläggas för många, så förlora de i värde. Det är otroligt vad opinionen om en människja verkar på förtroendet till både dess skicklighet och des goda vilja. Det förträffliga är så sällsynt. När det en gång blivit stadgadt, att blott skickliga och redliga män kunna intaga rådsstolen, så födes derav den tanken, att endast sådana sitta på den. Dessas värde bör ej minskas därigenom, at man liksom visar, at man har god tillgång på dem. Vördnaden för ämbetet bör därför concentreras till det minsta möjliga antal med avseende på de saker, som komma under deliberation. Jag förbigår den ekonomiska vinsten i besparingen av flera större löner. Jag skulle föreslå: en eller två militairer eller två jurister, två av civila styrelsen och kamarverket, vilka kunde tagas bland Landshöydingarna, två i kommerce och financer kunniga, två possessionater och économer, två från collegium för undervisningsverket, och en som lagt handen vid negociationer och utrikesaffairer. Summa 11 eller 13.

§ 11. T. har föreslagit, at dessa Herrars tillsättning bör ske av konungen och senaten. Jag skulle hälre vilja, at de utnämndes af konungen. Jag anser detta icke farligt, sålänge det står fast, som i § 13 stadgas. Ett stöd för envælde kunna senatorerna icke bliva, då de äro ständerna redoskyldige för sina tankar och råd. Väljes en och annan gång någon genom faveur, och

befinnes oduglig, så 1:o går han bort på sin bestämda tid, och har ingen inflytelse, då han öVERRÖSTAS av de andra, 2:a Är även han ansvarig för sin tanke. Bär han sig illa åt, och blir därför straffad, så avskräcker det andra oskickliga att söka en ära, hvars fordringar de ej förmå uppfylla. Anmärkarens tillsättningssätt anser jag för vådligt. Ständer ville jag för min del aldrig tillägga någonting mer än lagstiftning. I lagskipning måga de ej blanda sig, och därtill räknar jag även ämbetsmäns utnämmande, undantagandes sådana, som immediate röra dem och deras göromål. e. g. ständers sekreterare och övriga tjänstemän, Justitieombudsman, om någon skall existera och en sådan annat är än en Justitiekantzler. At en opposition formerar sig i en fri regering, är en nyttig, ja, oundgänglig sak, men att derigenom parti skulle uppstå, och kunna yppa sig i själva styrelsen, vore olyckligt. Jag frugtar, at detta bleve fölghden av anmärkarens förslag. Av § 14 inhemtar jag att functionen af senatorsämbetet skulle vara ett år för vissa, och av § 17 tre år för andra. Jag håller före at det är för litet. Man hinner på så kort tid knapt mer än taga notis om sakernas gång och hanterande utan att rätt kunna lägga handen därvid. Och härigenom skulle kanske enheten i deras behandling förfelas eller ock Statssekreteraren bliva styrande hvar och en i sitt departement; ty i anseende till upplysningar, föredragning och föreställning, bleve Senaten av honom beroende. Man får ej en gång supponera hos en konung, at han i en sådan mängd av göromål, skulle så fatta filen därav, så väl minnas, att han kunde contrebancera Statssekreterarne ensam. För att hjälpa det ena och det andra, tycker jag således, att sedan senaten en gång blivit organiserad, borde den förbliva tre år i ämbetet. Vid tredje årets slut bör hälften och en utgå och ersättas med nya d. ä. en militaire, en jurist, en av civila styrelsen kamarverket, en av commercen och financerna, en possessionat och économe, en lärd och alltid negociateuren. Vid nästa tre års utgång, blefvo desse nyvalda quar, och de gamla, som nu suttit 6 år gingo sin väg för att ersättas af andra av samma slag. På detta sätt skulle alltjämt förfaras i den händelse af senaten bestod af 13. Antages 11, så kunde militairen, juristen, en av civila styrelsen och kamarverket, en av commercen och financerna, en possessionat och économe, en lärd samt negociateuren utgå, och 4 bliva der ännu i 3 år såsom depositaire af Regeringskonsten och regeringens esprit för att den på de nykomna fortplanta. Jag tror, at styrelsen af det civila och kamarverket, af kommercen och financerna, af Lanthushållningen samt af konster och vetenskaper, är den, som är viktigast i ett land, och at således då en af varje departement utgår, bör den andre blifva quar. Militairen, juristen, negociateuren kunna lättast hvart tredje år uppsättas alldeles ånyo. Deras yrken hafva mindre allmänt sammanhang med det hela och deras fond av kunskaper hjälper dem strax i förekommande mål, som dertill höra. Härigenom finge styrelsen stadga, man följde systeme, de inträdande fingo liksom inöfning av de äldre och Senaten blef en odödlig *depositaire* av lagar, författningar och styrelsen.

§ 12. Att såsom lag överlämna til Kongl. Maj:t executionen av Länsmötenas beslut, anser jag för högst vådligt. Et sådant möte bör aldrig mer än kunna projectera en författning, som sedan bör diskuteras, gillas eller ogillas,

av ständer och slutligen av Kongl. Maj:t förkastas eller stadfästas, ty annars bleve en status in statu och så många republiker som län gifvas. Ehuru lokal en författning än må vara, så griper den dock in i det allmänna. Hon bör därför justeras därefter, och ej blifva lag förr, än det allmänna d. ä. ständerna yttrat sig däröfver.

Med den odling nationen nu äger, befarar jag ej vara förenligt at anse Kongl. Maj:t för en persona moralis d. ä. att konungen och senaten utgöra Kongl. Maj:t. Detta hindrar enheten och snällheten i executionen och styrelsen, som äro så högst nödvändige och skulle leda til en division av Kongl. Maj:t själv. Mig tyckes nog vara, att Senatorerna äro ansvariga för sina råd. Konungen bör vara oberoende däraf och ej bindas av pluralitetens röster. För honom tyckes mig vara nog, när han blifvit upplyst av Senatorernas diskussioner och raisonnementens. Man bör tro, at även en konung vil sit lands väl, om ej för annat, för sin egen ära. Får han en systematisk uppfostran, så är denna presumtion ännu probablare. Ofta skulle hans egen bättre mening annars blifva utan verkan. Han kan i övrigt bindas på annat sätt at ej skada, såsom genom uteslutande från de allmänna medlens disponerande, genom en inskränkt civillista, föreställningar av ständerna, då de äro tillsammans, dessas extra sammankallande i viktiga mål osv. Det är omöjligt att förekomma alla fel, men de begås snarast, retelsen at begå sådana upplefver snarast, då tvånget är för stort. Då intet fullkomligt gives på denna planet, efter vårt sätt att se, måste man av tu onda välja det minsta. Har man då och då dåliga konungar, så har man ock många stora. Konungen skulle bliva ett fantome som förlorar all aktning och vördnad och Regeringen en ochlocratie, som än vägde åt aristocratie än at democratie. Hurudan var styrelsen i Frankrike under Directorium? Sverige är för vidlöftigt att vara Republik, och blir mer olämplig dertil, om det blir folkrikare. Jag tycker at vår nya konstitution funnit medelvägen i denna del.

§ 13. Vad ingressen till denna § föreskriver bör vara lag. Och på det denna lag ej må förfela sitt ändamål, så bör tyckes mig tilläggas, att alla mål, som i senaten skola föredragas, böra i förväg cirkulera bland Ledamöterna, på det at de måga kunna taga riktig notice derom, och därefter avgifva ett moget omdöme. Jag har själf varit i många år ögonvittne och åhörare, huru orätt saker fattas på en blott föredragning, den må vara så ärlig och tydlig, som man någonsin kan imaginera sig den, och huru orätt man ofta dömer, då man utan förberedelse skall yttra sig öfver en sak. Du har förutsatt för mycken redlighet och för mycket styrka hos det ofjädrade djuret med två fötter. Detta förenar sig med vårt tidevarvs esprit och beskaffenhet, att förtiga människan blott i allmänhet betraktad. Den som är oböjlig för mutor, kan vara svag för könet, för vänskap för nepotisme; för ständsintresse, af frugtan, af erkänsla, för smicker, titlar och band. Fåfängt bjuder man till att dana en orörlig jämvikt i en regering. Den erhålles endast genom vibration contrôle och vigters påläggande, där så fordras. An lyftes den ena vågskålen än den andra. Den ene styrande måste hafva ett slags jalousie mot den andre. De controlera varandra, ju mindre de äro varandra subordinerade. Är fullkomlig harmoni mellan tjänstfolk, så lider husbonden dervid. Han mår bäst, då de äro delte. Då endast kom-

mer sanningen då och då fram. Är han klok man, så håller han jämvigten och kan sköta och vårda sit. En beständig enighet mellan tjänstefolk är ett mutineri.

§ 14. Vad religionsceremonierna och prästerskapet angår, så har jag ovanför framkastat åtskilliga idéer häröver. Skall religionen nämnas i constitutionen så synes det bäst vara, att ett särskilt collegium, vars ledamöter till en del voro präster til en del laici, inrättades för de ärenden, som därmed hade sammanhang.

Till ledamöter i collegierna väljas blott käcke män samt sådane som sysselsatt sig med de saker hvarom fråga kan vara. I följd hvaraf jag anser Collegiernas egen betjäning skickligast at i sin ordning til ledamöter befordras, dock ej alltid efter anciennité utan efter capacité, hvilket skall väcka tävlan, och man inkaste ej genom faveur personer, som aldrig lagt hand vid det yrke, vartill de komma.

Justitiestaten bör vara oberoende av regeringen. Det är i den, som den personliga säkerheten är i synnerhet förvarad. Det är personliga säkerheten, emot hvilken Tyrannen i synnerhet gör försök. Om et individú misshagar honom, så vill han åt den. Kan han förstöra det utan rannsaking och dom, så gör han det. Förmår han det icke, så gör han det genom lagarnas vrängande, om domaren beror av honom d.v.s. mottager sin lycka eller undergång af honom. Förlikningsdomstolar äro förträffliga och borde visst införas.

Lagar göras ej för den dygdige, kloke och kunnige. Den leder sig själv. Utan för den illake, dåren och den ovetande, och desse äro de största antalet i en stat. Genera formaliteter till en del den upplyste och rättvise, så visa de dock sin välgörande verkan åt mängden. Mängden utgör staten.

Då en Collegii ledamot ingått i senaten bör han icke mer kunna gå tillbaka till sitt collegium utan få ett landshövdingedöme eller annat passande ämbete och sättas på pension till ledighet sig yppar, om ingen är.

At konungen blott representerar är ej nog. Själv far han bäst därav, men riket lider. Det underhåller en onyttig person och dess familj. Regeringen blir aristocratisk, och kan aldrig bliva utan parti. Varför ej då så gärna årligen ombyta konung inom senaten, såsom man ombyter ordförande i et collegio? Må icke hvar och en vara 0 i sin tour?

Vi böra ej eftersträva det blänkande, som rikare länders afkastning kan tillåta deras invånare att njuta. Det som skulle gifva och underhålla krafter förvandlar sig då i ett blott smink, och Rikskroppen liknar en lungsiktig, som med fin hy och röda kinder bär fröet till sin snara förvandling inom sig, eller dessa i grafven inneslutna, som man stundom finner oförändrade efter flera års förlopp, men falla til mull då de vidröras. Hvarje stat är en individú, och måste inrätta sit levnadssätt efter sin förmögenhet. Om jag eftersträfvade att existera som Herr Baron Wilhelm Rappe på Braås, så skulle min existense, resurserna av Credit inberäknade, vara, kanhända ett halft år, då herr Baronens existens däremot är utan ände. Lefver jag deremot efter mina vilkor, så torde jag en tid bortåt kunna hålla tète emot mina behof. Vinsten av min handel åtgår till det nödvändiga. Ville jag försträcka min förbrukning deröfver, så förestode mig en banqueroute. Jag liknar

Sverige vid mig själv. En frihandel leder till lyx, och den är ett fördärv i alla avseenden för vårt fattiga land. Varför skall varje husbonde betala linons bomullstyg, border, schalar, sidenkläder, säckerduk, som våra pigor bära? Hvarföre skall caffè, vin och punsch vara ingredienser i själva bondens levnadssätt? At jag med luxe förstår förbrukandet av utländska varor och tilverkningar, som ej höra till våra första behof, förstås av sig själf. I hvad vi själve tillverka, måge vi drifva förädlingen så högt vi kunna.

Kanske avviker jag för långt ifrån ämnet, om jag säger mina tankar i denna del. Mig må dock tillåtas, att taga denna lilla sidoväg. 1:o Borde hvarje socken indelas i ganska små district av hemman, som lågo nära hvarandra eller i byalag. I hvarje sådant district borde utses en gammal och beskedlig såsom ordningsman, hvilken borde tilse, att allt går ordentligt till i hvarje district. Han borde gå omkring i alla stugor en eller ett par gånger i veckan samt tilse at barn bättre uppfostras, och hållas til något nyttigt. Det kan vänjas til allehanda, tälja, pläcka sten, som ej är öfver förmågan, grafva i en trädgård, quista trän, sticka strumpor, sy, sopa och hålla stugan ren, till ordentlighet och lydnad o.s.v. Ett barn bör vänjas til arbetsamhet, ifrån den stund det kan något hjälpa sig själf. Själva des lekar bör leda till något nyttigt. Hos de äldre skulle tillses, att de ej lättjas, ej fylla sig. Om Söndagarna borde alla gå hem från kyrkan och hålla sig hemma utom i nödfall och ej finnas på krogen. De borde sysselsätta sig med läsande och stilla nöjen. 2:o Vore ej illa, at såsom i Ängland inrätta Söndagsscholor, särdeles i Städerna. Där skulle både theoretisk och practisk Cristendom föredragas, som torde hava en lycklig inflytelse på allmänna lefnaden — nu syndar i sanning mången av okunnighet- och syslolöshet, roten til så mycket ondt förekommas. 3:o borde skolor i varje socken inrättas. I likhet med vad nu i Frankrike sker, skulle uppfostran i dem ske under militairisk disciplin och ej genom ecklesiastique och civile police. Endast på detta sätt inplantas subordination, lifvet af all styrelse. Förbättras ej moraliteten på människjor, så uträtta lagar ingenting, och man må giva ett land den bästa constitution, så blir det dock icke lyckligt och mäktigt.

Att icke lyda sina chefer i vissa fall, skulle jag ej vilja någonsin blifve en skyldighet. En lydande må aldrig raisonera öfver sin förmans befallningar. Det skulle lämna en fiände för fritt spelrum at intriguera i en armé. Man berope sig ej på finska kriget 1788. Jag tror i denna stund at armén gjorde orätt och illa, samt at vi hafva at tacka detta steg för all den förvirring, som vi alt sedan överlevvat. Jag frugtar, at man gör sig et för fördelaktigt begrepp om människjan, om man tror at fogliga och fredliga tankesätt sätta i säkerhet för anfall. Tvärtom. Den rofgirige och den högmodige anser den fredlige för svag, och söker att draga fördel af denna svaghet. Derföre, med fredligt sinnelag beväpne man sig med styrka för att möta alla händelser och själv profitera af alla händelser, så långt folkrätt och heder det medgifva. I Politiken står denna regel fast: salus reipublicae, summa lex.

§ 17. Landshövdingarna ville jag skulle utnämnas av konungen, och föreslås af CammarCollegium eller hälst tagas av dess Ledamöter. Et val, til och med endast til förslag av Länets innevånare skulle med tiden blifva mer och mer oroligt, och intriguen skulle aldrig upphöra. Jag tillägger:

den mängd av väljande, som på Länsmöten skulle församlas, kan den döma öfver skicklighet? Mängden som har sit eget begrepp därom, överröstar de kloka. Detta är mit skäl, och ej för att förhöja värdet av ämbetet. I afseende på sin vigt har det sitt värde av sig själf, och borde under denna rubrik alltid föreställas. Det är illa nog att, en allmänhet ännu i vår tid ej anser annat för stort, än vad som emanerat från högsta ort, eller som i annat afseende lyser. Konung Fredric II i Preussen säger på ett ställe: Verlden blir ej lycklig förrän konungar blifva philosopher eller philosopher blifva konungar. Detta skulle visserligen vara förträffligt, och verlden skulle bliva en god del lyckligare. Än mer skulle hon det bliva, om hon själv vändes att se på saker och ej på ytan. Arbetas ej därpå, så sker det ej. Detta är upplysningens sak.

Jag önskar i likhet med dig at representationen förändras, att den må bestå av två kamrar. Jag vil nu ej gå i detalj om de organ eller korporationer, som skola välja ledamöter av de båda kamrarna eller om Constituenterna af hvarje utan håller före, at vid valet av dessa constituter man ej kan undgå att göra afseende på de fyra nu existerande ständ, hvartil bör läggas det femte, bestående av alla dem, som hittills ingen representation haft.

Att vissa sysslor tillsättas genom val av allmänheten, kan hafva sina goda skäl, men det bör vara de mindre, och de mindre viktiga. På Länsmöten blir den obildade säkert af inflytelse, men huru kan han döma om folks capacité? I sit högmod, okunnighet anser han den populairaste för den skickligaste, och denne är ofta den sämste. Med smicker söker denne ärnå det, vartill egenskaper, som skulle göra honom qualificerad hos honom saknas.

At behålla en viss colorit af gammalt, tror jag vara nyttigt. Det som än kan vara felagtigt däri, rättas snarare med tiden, då vanan förer från ett steg til ett annat. Då frappera förändringarna mindre. En ny skapelse förvånar. Vänder man en vagn för tvärt, så stjalper den gärna. Låter man den taga en tilräcklig svängning, så risquerar man intet. Om en hop former bibehållas, så märkes ej förändringen så lätt, och denna medför likväl en god verkan. Alla som hava rättigheter, kunna ej utöva dem. Det är nog, att de ej fråntagas dem. Et barn får och kan ej utöva sina rättigheter. Sålänge ej vett och upplysningen utspridt sig på massan, må ej massan deltaga i det, hvartill vett och upplysning fordras. Det skulle ske, om varje bofast hade rättighet att komma till Länsmötet. Massan måste därföre endast agera stycktals, för att under des aktion utsila vad som är mest dugligt. Ju flera kockar, ju sämre soppa. Vi behöva ej tänka på Frankrike utan endast på våra socknestämmor för at öfvertygas at det ej är mängden, som verkar de bästa besluten. Osannare ordspråk gifves knapt än det: vox populi vox Dei, ty här gifves ingen vox populi utan en antesignan. Populus är influerad af lögner, rykten, lättrogenhet, misstroende, eget intresse, och des okunnighet vet ej att urskilja det sanna. Den är aldrig så överlämnat till sig själf, att den får följa sin naturliga känsla, och är däremot susceptible av hvarje intryck ej av sak och fakta utan av tal och berättelsér. Ty den har ej andra begrepp än mörka och orediga. Tänk om då Corruption skulle komma härtill? Man låte då massan endast i det allmännaste, och

der den ej kan skada, utöfva rättigheter. Föröfrigt kränke man den ej i någon rättighet. Man vare des förmyndare och gode fader, men ställe sakerna så, som vore det puppillen själf som handlade. Massan bör tro, at det är hon själf som verkar, om hon ock icke gör det, eller åtminstone att hon har en stor del i det som händer. Denna raisonnement synes machiavelisk och despotisk, men rår jag för människjans ofullkomlighet? at massan ej är upplyst? att barbaren är sinnlig? — Att den okunnige ej inser skäl och således ej följer dem? att et närvarande litet intresse verkar mer på en sådan än den största avlägsnare vinst? Jag vill ej främtaga någon sin rättighet. Jag vill blott at rätt och lag handhaves af den kloke. Jag vill ej lämna knifven åt barnet, som kan skada sig därmed. Skulle någon finna sig förolämpad däraf, att han ej själv förvaltar sin egendom, så måste han tröstas dermed: *salus reipublicae, suprema lex*. Det är bättre at stå under förmyndare, än at kunna förstöra sig och andra.

§ 19. Religionen ville jag ej skulle vara et hinder för at vara antingen actif eller passif valman, med undantag af mahometan, och sådana som lika med dem, hafva för dogme at utrota al annan religion. Af alla XIII Amerikanska fristaterne, är ej mer än bägge Carolina, som étblerat en viss trosbekännelse, såsom StatsReligion. De öfrige äro nöjde, när en medborgare, af hvad sect och religion han må vara, reconnoit l'existence de Dieu.

§ 20, 21. Här möter nu den viktiga frågan rörande representationens formerande på stället. Vore man i stånd att göra här en riktig afvägning, tillskapa en fullkomlig equilibre, och påfinna en sådan kontrabalance, att då den ena vigtskålen blefve för tung, hon strax droge tillbaka genom en vikt på den andra, så vore ett folks frihet försäkrad, och man hade uppnått högden af en lagstiftningsfullkomlighet. Efter min öfvertygelse uppfyller ingen Regeringsmachine som helst detta ändamål ensam, emedan denna equilibre ej beror endast på någon sammansättning av människjor, den må vara så välcalcylerad den vil och ej allena på några fysiska omständigheter. Här ligga förnämligast moraliska orsaker til grund, och det bör vara en regerings förnämsta omsorg att gifva dem existence och verksamhet. Men detta är ej et verk av en dag, av ett år, af en generation utan af århundrade. Desse orsaker äro ett folks vanor och undervisning. Vanorna böra föras från råhet till mildhet och enfald samt enhet, men ej til finhet, til alvarsamhet och ej til konst, så att sederna blifva dygd och icke förställning. I undervisningen bör införas rätta, d. ä. på erfarenhet grundade begrepp; och sanning d. ä. hon bör vara upplyst och gifva upplysning, dirigeras på det nyttiga, stämpla tingen til deras rätta värde, så at det lumpna, skenbara, onyttiga skadliga aldrig sättes i bredd med det dugliga, verkliga och nyttiga, och fördel gifvande, eller det lilla, medelmåttiga, likgiltiga, brilianta med det större, största, viktiga, solida. Religionen bör predikas som moral och icke som dogmer. Så länge kulturen är ringa i en nation, d. ä. så länge en ringa mängd av begrepp är gängse hos densamma, sålänge är hon ock lättare ense om dessa begrepp och följer dem, ty hon känner ej något annat. Då kulturen tilltager, får man flera begrepp om enahanda sak och massan av ideer öker sig, då hinner hon ej överse

eller diggera dem, utan blir vacklande i val och beslut, sig olik i sina handlingar och enheten förvandlas i motsträfvighet, som har sin grund i egenkärleken hos individuerna, af hvilka hvar och en tänker: min mening är den rätta; den bör följas, derföre har jag rätt att påtruga andra den och spela mästare. Det ett ondt, som är oskiljaktigt från odling även hos de mest välmenande, redlige och des intresserade människor, och som ej kan hävas utan genom upplysningen. Den regering gör därför obeskrifligen illa, som införer eller låter inkomma odling utan att tillika låta upplysningen gå i bredd med densamma. Jag påminner mig hvad Rousseau sagt: man ser allestädes obäkliga stiftelser, där ungdomen lärer allt, så när som sina skyldigheter. Man kan af människjan göra allt. Af människjan har man gjort Judar, Lacedemonier, christna Mohammedaner. Hur olika äro desse alle sig imellan? Vad är hon som rudimateria? Se invånarna i Nya Holland på Sandwichsöarna och Otahiti. Jag återgår till mit ämne. Då en nation i massa är beskaffad, som jag ovanföre sagt, så måste endast den upplystaste delen deraf representera densamma, och den mindre upplysta blott hava en ringa inflytelse. Här av följer i min tanke, at, vad Sverige angår, man i fråga om väljande får ej så mycket hafva avseende på någon calcul av folkmängd, på civila inrättningar, såsom landets indelning, stånd, ämbeten, naturlig billighet, förmögenhet, likhet i medborgerliga rättigheter, som på prövad skicklighet hos dem, som väljas. Intet stånd bör uteslutas, til undvikande av afund och oroliga uppträden, men de presumtift klokare böra hava övervigten.

Utom representationen har T. admitterat en corps, hvilken skulle vara såsom överhus som skulle äga rättighet att bifalla eller förkasta de lagar, som representanterna föreslogo. Detta överhus skulle bestå af Ridderskapet och adeln, d. ä. en ledamot av hvarje famille. Vårt Riddarhus består nu av mycket öfver 2000 ätter. Hvilken samling av människor! Hvilken blandning af unga och gamla, af kunniga och okunniga, av fattiga och rika! Hvilken kostnad at resa till Riksdag för så många och at uppehålla sig i residenset. Kunde en sådan mängd någonsin bliva enig? Kunde den uträtta något godt? Jag frugtar, at den skulle tillskapa en aristocratie, som hvarken vore nyttig eller admissible i våra tider. Jag vet ej om adeln mer än något annat stånd förmår att bibehålla jämvikten emellan tyranniet och själfsväldet. Hindrade den det ena eller det andra i Frankrike? Då hade aldrig revolutionen ägt rum. Har den förmått sådant i Sverige? Då hade hvarken 1682, 1772 eller 1789 års regementsförändringar inträffat. Och vad skola vi säga om händelserna i Sverige, medan vi levde under 1720 års regeringsform? Är adeln mer independent än något annat stånd? Äfven bland dem finnas fattiga. Den emanerar från konungen. Bland dem stå många i hans tjänst och bland dem äro sådana som även vilja göra lycka. Tyrannie och själfsväld finna ingen annan motvigt än att lagarna hållas i helgd, och denna bör ligga i den goda tonen d. ä. vanan och moraliteten. Denna goda ton hindrar mer än själva lagen sinnesrörelsernas utbrott.

I afseende på rättighet at sitta i Överhuset, tycks ej behövas mer än hos en annan representant i fråga om förmögenhet, han bör vara besutten. Men

äger caput² alltid jord? Jag tror att allt avseende på caputskap måste åsidosättas, om fråga bleve om ett Öfverhus.

Vore jag lagstiftare, så skulle ännu en tid bortåt all förtjänst — men verklig — adlas, men adelskapet icke vara ärftligt utan upphöra med den, som det förvärfvat. Lik en ordens decoration, skulle det endast vara för den person, som det förtjänt. Vad den nu existerande adeln beträffar, så skulle den förblifva på den fot, den är och med sina titlar, ärftlighet och företräden, tils den med tidernas tider doge ut eller någon annan förändring medfördes av sakernas egen ordning.

I Ängland adlas personer därigenom at de sitta i Öfverhuset. Men där sitta ju Biskopar som visst ej alle äro af adel, då de nämnas til ämbetet. Utom den gamla adeln gör konungen Pairer så ofta honom godt synes.

Sedan i det föregående representanterna af varje stånd blivit kvalificerade, så återstår för att komma in i Överhuset ej mer, tyckes mig, än att sätta ett mål för deras ålder, och den utsätter jag till 45 år och däröver. Jag supponerar, att bland 350 personer, 99 gifvas, som uppnått 45 år. Det torde förefalla T. underligt, at jag förutsätter en så hög ålder både hos representation i allmänhet och för överhuset i synnerhet. Jag inser alltför väl, särdeles efter den uppfostran människor nu få, at ungt folk hava både kunskaper och förstånd, och det vore den högsta orättvisa att frånsäga de unga åren det ena och det andra. Men jag tror likväl, at folk av en viss ålder hava mera mogenhet i förståndet, och hvad högst viktigt är, vid en högre ålder hafva de häftigare passionerna lagt sig; man ser sakerna mer på deras rätta sida, man är opartisk och har fått mer styrka i sin caractere. Ännu ung men full av kunskaper, ser jag likväl saker med andras ögon. Min vetenskap är mera spekulatif, och jag har ännu icke diggerat den. Ären gifva erfarenhet, erfarenheterna giva mig övertygelse. Och är jag övertygad om en sak, så vacklar jag mindre vid frestelser. För min del daterar jag Europas olycksperiod ifrån den tiden, då de viktigaste sysslorna i Staten lämnades ungdomen i händer. Sedan den tiden hafve vi haft tätare krig, financerna hafva blivit utblottade, osammanhängande författningar hafva utkommit. Hvarje Ministerombyte har varit en revolution: luxen har stigit, lättsinnigheten har utbredd sig. Nationer hafva blivit ätande, dansande och spelande. Bravour, slöseri, förändringar, grannlåt, ostadighet, självsväld tilhöra ynglingen. Den gamle är försiktig och hushållare, håller sig vid det gamla, tils öfvertygelsen säger honom, at något nytt är bättre, sätter ingen ära i det lysande, är regelbunden och älskar lugn och fred. Vad skäl anförer man till ungdomens employerande? Större drift, större energie. Jag svarar: sat cito, si sat bene. Feltes energi i forntiden, då gamla ministrar voro i affairerna? Rätta orsaken är den, att unga konungar vilja ej se gamla omkring sig. Dessa genera dem med sin kärfhet, noggrannhet, försiktighet, öfverläggning, alfvarsamhet och oböjlighet. De unga säga ja till allt för att vinna hvad de önska, befordras, upphöjas och decoreras. De roa med sit tal och sina upptåg. Lika barn leka bäst. Jag vet, att undantag gifvas även bland ungdom, men dessa undantag inflyta ej på min regel, ty de äro allt för få mot hela massan.

² Huvudmannen (för en ätt).

Hvarje individû är et historiskt bevis på hvad jag soutinerar. En 40 års man ogillar själf mycket av vad han gjort i en tidigare ålder, och önskar det vore ogjort. Skulle här icke en medelväg kunna träffas? Skulle det ej låta sig göra att lämna det konsultativa och deliberativa i de äldres, och det exekutiva i den raska ålderns händer?

För at behålla en proportion stånden imellan även i Öfverhuset, skulle då uttagas 1:o 69 personer av ridderskapet och Adeln, av vilka 46 skulle väljas av hela Representationen, och 23 av konungen. 2:o 10 av Borgarståndet, hvaraf hela representationen väljer 7 och konungen 3. 3:o 10 av bondeståndet, varav hela Representationen väljer 6 och konungen 4. 4:o Av femte ståndet 10, hvarav Representationen väljer 7 och konungen 3. Av prästeståndet skulle ingen vidare i Öfverhuset intagas än biskoparna, som ovan sagt är.

Jag har i T:i förslag här och där funnit vissa saker, som jag frugtar leda til aristocratie, och anført, huru jag trott detta kunna rättas. Med den odling människan nu uppnått, och med den tendens den moraliska världen har till enhet och jämvikt, låter en sådan styrelse ej gärna förena sig. Farligare än Aristokratien är Demokratien, vilken jag sökt på möjligaste sätt förekomma. Motiven emot bægge har jag sökt att hämta i utsilningen af det tillförlåtligaste i alla stånd, i öfvervigten av dem, som hava eller presumeras hafva, de mesta kunskaper och det mesta förstånd i den antagna åldern, som är den då bloden begynna svalna och eftertanken infinna sig samt i et ej för stort antal av Lagstiftare. Jag har hållit före, at i det sätt jag föreslagit til lagstiftningen, visar sig nationen såsom et och jag förmodar att i representationen skall aldrig visa sig annan skiljaktighet än en opposition, som måste vara i hvarje fri Regering, ty annars skal Statskeppet gå vind för våg och en oligarchie avgöra nationens öden. Slutligen har jag tillagt konungen större anseende och en vidsträcktare magt. Det tillhör nationen at göra lagar. Den göra dem så billiga och förträffliga som möjligt är. Men konungen äge magt att applicera dem, at hindra det intet ondt sker, att höra sina rådgifvare men följa sin övertygelse, att med den yttersta stränghet exsequera lagarna. Det är ej mindre Despotism mot en nation att ej exequera de lagar hon sig föreskrifvit än at afvika från dem. Människjan i massa är och blir et barn, så längee världen står, ty hon har passióner. Hon måste således i massa handteras som ett barn d. ä. med stränghet hållas att göra sina skyldigheter, ty annars blir hon självsvåldig. Samma olyckor, som i en framtid övergå ett barn, som uppväxt i självsvåld, övergå en självsvåldig nation. Det blir förmätet, sturskt, liderligt, obändigt, förstörer sig, gör sig ovänner och blir slutligen en. annans tjänare. I övrigt bedöme man människjan rätt så mycket efter physique som moral. Hon är och blir ett animal dé coütume.

LITTERATURGRANSKNINGAR

SVEN-ERIK ÅSTRÖM: *Ståndssamhälle och universitet. Universitetsbesöken som socialt fenomen i Österbotten 1722—1808. En socialhistorisk undersökning.* — Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, utgifna af Finska Vetenskaps-societeten. H. 95 N:o 1. Akad. avh. Helsingfors 1950. 284 sid.

Sven-Erik Åströms i december förra året ventilerade doktorsavhandling utgör en av de många socialhistoriska specialundersökningar, som under årens lopp sett dagen i Finland, där denna forskningsgren omhuldats betydligt mer än hos oss. Läsningen av boken väcker ökad aptit på alla de forskningsresultat man på grund av okunnighet i finska språket inte grundligare kan ta del av.

Genom en kraftig begränsning av forskningsområdets omfattning har Åström desto grundligare kunnat gå på djupet. Han koncentrerar sig på den grupp människor från Österbotten, som någon gång under sitt liv bedrev universitetsstudier. Eftersom den gruppen endast utgjorde 1168 personer, kan författaren i utomordentlig utsträckning konkret behärska sitt material. Detta tar sig bl. a. uttryck i att han kan arbeta, icke bara efter statistiska utan även efter genealogiska linjer. Arbetet har karaktären av en ingående och omsorgsfullt gjord kartläggning av studenternas geografiska och sociala ursprung och kommande verksamhetsfält. Man noterar med tillfredsställelse en systematisk strävan att placera in de iakttagna företeelserna i samtidens ekonomiska och institutionella förhållanden.

Ett centralt problem för socialhistoriska forskningar om 1700-talet gäller ståndssamhällets avveckling. Problemet får en högst speciell karaktär för Österbottens del, eftersom där den ärftliga ståndstillhörigheten genom adelsskap aldrig kom att få någon betydelse. Österbotten hade nämligen ytterligt få militära och civila ämbetsmän under den tid, då adelsskapet brukade följa med sådana tjänster. Ökningen av försvarsstyrkorna och av den lokala administrationen under 1700-talet kom i stor utsträckning att resultera i en ökning, icke av antalet adelsmän, utan av gruppen ofrälse ståndspersoner. På grundval av ståndsstatisiken påvisar dock Åström, att adeln i Österbotten absolut sett tredubblades från 1754 till 1805. Även för hela Finland ökade adelns antal under senare hälften av 1700-talet. Detta innebär en annan tendens än den Sten Carlsson fått fram för Sverige. Som recensenten framhållit i anslutning till dennes resultat (Statsv. tidskr. 1951, s. 103), kan man emellertid ställa sig tveksam gentemot ståndsstatisikens uppgifter om bl. a. adelns antal. Så gäller också Åströms siffror för hela Finland 1751. De skulle innebära en könsrelation om 192 kvinnor per 100

män år 1751 mot 112 år 1805. Det förefaller som om antingen Åströms siffror för 1751 vore för låga eller som om adeln i Finland ökade samtidigt som den i Sverige stagnerade. I senare fallet kan man tänka sig en invandring av adelsmän från Sverige till Finland, något som Åström konstaterat i fråga om officerare. Någon nämnvärd betydelse för Österbotten kom dock adeln icke att få, och den spelar med all rätt en undanskymd roll i Åströms bok.

I stället för den ärvda ståndstillhörigheten blir det för Åström ett väsentligt problem att utreda, i vilken utsträckning sönerna frivilligt gingo i fädernas fotspår eller via universiteten kommo över i andra yrken och stånd, d.v.s. problemet om universiteten som sociala mobilitetskanaler. Det visar sig, att examensväsendet icke lyckades förvärva en sådan stadga, att det kom att bli av någon nämnvärd betydelse för begåvningsurvalet och därmed för rekryteringen till universiteten och för yrkesvalet. I stället dominerade de sociala faktorerna. Dessa berodde i ett landskap utan nämnvärd adel i utpräglad grad på de rent ekonomiska förhållandena. Österbottens näringsliv utmärktes under 1700-talet av en utomordentlig expansion, särskilt ifråga om jordbruket, som kännetecknades av livlig nyodling. Under periodens tidigare del är dock utvecklingen av tjärbränningen det som främst faller i ögonen, nämligen som bakgrund till städernas uppräckning efter Stora ofreden. Följden blev, att landskapets befolkning fyrdubblades mot en tredubbling för hela Finland och icke fullt en fördubbling för Sverige. Österbotten är alltså en landsända i betydligt snabbare utveckling än riket i sin helhet. Verkningsarna sträckte sig till alla socialgrupper. Inflyttningen av adelsmän är redan nämnd. Att antalet burgna självägande bönder ökade är uppenbart. Prästlönernas anknytning till det ekonomiska utbytet av jordbruket innebar en förbättring av prästerskapets ekonomiska ställning. I städerna uppkom en klass av storköpmän. När Åström söker ange siffror på ökningen av hantverkarnas antal, blir man emellertid betänksam. Uppenbarligen bygga siffrorna på olika slags material för olika år. Siffrorna för lantverkarna ha t. ex. hämtats ur bevillnings- och taxeringslängder år 1735 men ur längder över hantverkare åren 1760 och 1803. Redan totalsiffrorna registrera emellertid ett så kraftigt hopp som från 60 år 1735 till 166 år 1760 för att därefter stiga till endast 209 år 1803.

Då det gäller att klargöra de olika socialgruppernas bidrag till studentrekryteringen märker man fördelen av Åströms genealogiska uppläggning. Han bindes nämligen ej vid ett schematiskt fastställande av faderns yrke utan får fram i vilken häpnadsväckande grad studenterna även genom andra släktförbindelser knötos till sinsemellan befryndade lokala släktgrupper. Detta gäller i synnerhet den socialgrupp, som fullständigt dominerade rekryteringen till universiteten hela perioden igenom — ehuru med någon tillbakagång mot slutet — nämligen prästerskapet. Av de 1168 studenterna voro icke mindre än 531 prästsöner. Bland sönerna till ståndspersoner märks samma koncentration till relativt få släktkretsar. Två tredjedelar av dessa studenter voro nära släkt med någon akademiskt bildad person och nära hälften ättlingar till någon präst. Ståndspersonsönerna blevo talrikare, särskilt under gustavianska tiden. Så var däremot icke fallet med borgarstudenterna, vilka förekomma ungefär lika talrikt perioden

igenom. Borgerskapets frammarsch kom också framför allt under periodens förra del. Livliga släktskapsförbindelser med präster och ståndspersoner medförde, att $\frac{2}{5}$ av borgarstudenterna hade akademiskt påbrå.

För böndernas del gick däremot icke ökat antal och förbättrade utkomst-möjligheter parallellt med ökad rekrytering av studenter. Bondestudenterna voro aldrig många, och de blevo t.o.m. färre under periodens senare hälft. Åström är säkerligen på rätt väg, då han söker en förklaring på problemet genom en geografisk fördelning av bondestudenterna efter hemort. Han finner därvid att just de förmögnare jordbruksbygderna med stark nyodling äro svagt representerade. De stagnerande socknarna sände däremot fler studenter. Slutsatsen kan stödjas genom en analogi, som Åström icke utför. Han påpekar på ett annat ställe i sin bok det obetydliga antalet bondestudenter i Viborgska nationen i Åbo och i Norrlands nation i Uppsala. Han menar detta hero på det perifera läget. Därtill måste emellertid ha kommit, att det i båda fallen gällde landskap med stora möjligheter till nyodling. Samma var i viss mån förhållandet med Skåne, som, samtidigt med att det kraftigt ökade sin åkerareal, skickade förhållandevis få bondestudenter till Lund.¹ Här kan man ju icke tala om något perifert läge. Slutsatsen blir, att där möjligheter fanns för böndernas yngre söner att få sin utkomst inom det fäderneärvda yrket, där var man också mindre intresserad av att slå sig på studier.

Bondeståndets bristande intresse för en ståndscirkulation via universiteten innebar en skarpare nedre gräns för vad man mot slutet av 1700-talet började kalla »medelklass». Österbottens speciella förhållanden gör, att man där praktiskt taget saknade en »överklass». De av Åström påvisade livliga släktförbindelserna mellan präster, ståndspersoner, storköpmän och storbönder innebära, att ståndsskillnaderna spelade en förhållandevis liten roll. Man tycker sig kunna skönja en ganska typisk »övre medelklass». Inom denna valde sönerna ej så sällan andra yrken än sina fäder, men ståndssamhället märktes såtillvida som de i så fall i regel inte kommo så långt i karriären. Någon förändring kan man knappast iakttaga och därför ej heller någon tidpunkt, då en medelklass »uppkom». En sådan synes ha funnits lika mycket hela perioden igenom.

I ett avslutande kapitel ser Åström problemen mera direkt ur genealogisk synpunkt, varvid han bl. a. stöder sig på ett stort antal bifogade släkttavlor. De ge honom en fast grund för påvisandet av i vilken utsträckning individerna under generationernas lopp rörde sig upp eller ned på den sociala rangskalan. Traditionen att studera hölls levande framför allt inom vissa agnätiska »studentsläkter», d.v.s. släkter, som i två generationer efter varandra frambringat sammanlagt minst 5 studenter. Tio sådana släkter frambringade 14 % av studenterna, medan alla 55 studentsläkterna åstadkommo 40 %. Eftersom endast 40 % av studenterna hade akademiskt bildade söner, var det följaktligen endast inom ett fåtal livskraftiga »släktråtar», som far och son voro studenter under flera generationer. Allmogesönerna gävo endast i undantagsfall upphov till nya ståndspersonsläkter

¹ Siffror ur Sten Carlsson, Ståndssamhälle och ståndspersoner, s. 225.

med minst två generationer studenter. Detta stärker intrycket av en »medelklass», inom vilken studentrekryteringen försiggick.

Gränsen mellan bondestånd och ståndspersoner var skarp. Som ovan framhållits berodde den emellertid icke på något armod hos bönderna, snarare tvärt om. För de talrika obesuttna var läget givetvis ett annat, men de spelade en försvinnande liten roll för studentrekryteringen. Följden är, att Åström kan som slutresultat konstatera, att 3—4 % av befolkningen i Österbotten rekryterade 80 % av studenterna, och att under den gustavianska tiden de högre socialgruppernas övervikt skärptes. Han finner också, att universiteten icke blevo den kanal för rörligheten mellan socialgrupper och olika landsdelar, som de voro i sydvästra Finland och i de gammalsvenska landskapen.

Olle Gasslander.

HENNING FRIIS (ed.): *Scandinavia between East and West*. (A Publication of the New School for Social Research.) X + 388 sid. Cornell University Press. Ithaca och New York 1950.

Både i den sakliga upplysningsverksamheten och i den mer effektsökande propagandan har det ofta betonats, att den samhällstyp, i vilken de skandinaviska folken lever, i flera avseenden är originell och lärorik. Särskilt torde man ha fäst sig vid att man i dessa länder utan alltför allvarliga motsättningar kunnat uppnå en kombination av samhällskontroll och individuell frihet. Originaliteten har väl ofta överdrivits. Den demokratiska livsformen i USA efter krisen 1929—33 torde exempelvis erbjuda åtskilliga ganska fruktbara paralleller med den samhällstyp som vi skandinaver alltmera vuxit in i. Just amerikanerna har emellertid visat ett påfallande intresse för vårt samhällsliv. Kanske bottnar detta mindre i ett intresse för det specifika i statsliv, socialpolitik och liknande ting i de skandinaviska länderna än i en strävan inom stora amerikanska folkgrupper att hålla en viss kontakt med folk och miljö i det land, varifrån de själva eller deras förfäder en gång utvandrat. Det kan emellertid också anföras, att vår politiska demokrati är av en annan typ än den amerikanska: i stället för en mer eller mindre öppen maktkamp mellan president och kongress har i våra länder utvecklats ett påfallande intimt samarbete mellan regering och riksdag. Detta speciella särdrag bör man i USA ha haft särskild anledning att uppmärksamma.

Det har rätt en påfallande brist på litteratur om de skandinaviska förhållandena, lämplig att sätta i händerna på en engelskspråkig publik. Alva Myrdals »Nation and Family» och en rad tidskriftsartiklar ha givetvis gjort god tjänst, men någon sammanfattande framställning om skandinaviskt samhällsliv har inte varit tillgänglig. Man noterar därför med tillfredsställelse att denna lucka nu fyllts, om än inte på ett så fullgott sätt som man kunde ha haft pretention på, om man betänker samhällsvetenskapens höga standard i de nordiska länderna. Här åsyftas ovanstående samlingsverk, som New School for Social Research under fjolåret lät publicera under redaktion av Henning Friis och som givits titeln »Scandinavia between East and West».

Svagheten i det föreliggande arbetet ligger i dess dåligt genomtänkta planering. Utgivaren, som tydligen är eller varit knuten till det danska socialministeriet, omtalar i sin inledning att han kontaktat ett antal amerikanska skandinavianspecialister och vissa nordiska gästföreläsare i USA och bett dem medverka i en föreläsningsserie vid New School om skandinaviska problem, som avsågs att senare publiceras. Det är mycket möjligt att föreläsningarna i och för sig var utmärkta, men det är uppenbart, att man vid publiceringen borde tänkt mera på komposition och sammanhang än på de enskilda forskarnas i flera fall högst lovvärda insatser. Till Friis' förfogande har stått specialister på vissa områden, medan andra för förståelsen av de skandinaviska problemen lika viktiga områden blivit helt utan behandling. Detta har medfört att boken inte ger vad den skulle kunnat ge, om utgivaren ansträngt sig att genom kontakter med nordiska forskare skaffa problemen en mera allsidig belysning. Nu är i stället inkonsekvenserna iögonfallande. Ett par av de bästa uppsatserna i boken behandlar nordisk ekonomi av i dag, dess struktur och dess inordnande i världsekonomin. Men en av grundvalarna för det ekonomiska livet, själva produktionsmöjligheterna och näringslivet, har totalt lämnats utanför. Den amerikanske läsaren förblir okunnig i elementär nordisk ekonomisk geografi — eller får söka kunskap på andra håll. Ett annat exempel: det förekommer i boken ett avsnitt om »adult education» men inget om skolväsen. Visserligen är det sant, att skolunderbyggnaden åtminstone i Sverige är så pass svag, att den till dels motiverat folkbildningsarbetets struktur och innehåll, men så dålig är den ändå inte, att inte ett kapitel kunnat ägnas hithörande frågor. Å andra sidan kan det nämnas att utgivaren tagit med ett kapitel om skandinaviska bostadsproblem, inte därför att det oundgängligen krävdes utan uppenbarligen därför att han hade tillgång till en duktig specialist på området.

Det brukar sägas vara ett karakteristikon för en skicklig företagsledare, att han har förmåga att omge sig med goda medarbetare. Något liknande bör gälla även om den, som åtar sig att redigera ett samlingsverk av här föreliggande typ. Går vi över från kritiken av verkets allmänna uppläggning till en granskning av de enskilda kapitlen, kan man snabbt konstatera, att Friis i stort sett lyckats väl i valet av medarbetare. De ekonomiska kapitlen har redan nämnts. Det bästa av dem, betitlat »Government Economic Planning and Control» och författat av *Petter Jacob Bjerve*, nationalbudgetexpert och direktör för norska statistiska centralbyrån, är särskilt lärorikt, därför att det pekar fram mot en typ av samnordisk forskning, som hittills varit alltför försummad. Bjerve har löst sin uppgift så, att han först klarlagt själva målsättningen för den ekonomiska politiken i de nordiska länderna. Därefter har han analyserat nationalbudgetens konstruktion och uppgifter, varvid han på ett lyckligt sätt tagit den norska nationalbudgeten som mall. Utifrån detta material drar han vissa slutsatser om resultaten av den ekonomiska politik, som faktiskt förts under efterkrigsperioden. På plussidan noterar han bl. a., att en ohämmad inflation kunnat undvikas (artikeln är skriven före Koreakrisen), att det rätt full sysselsättning och praktiskt taget fred mellan arbetsmarknadens parter, att investeringsverksamheten fått en för utrikeshandeln gynnsam inriktning och att privatkonsumtionen per capita kunnat överskrida förkrignivån. Bland

svagheterna i den förda politiken nämnes, att äldre företag ofta gynnats av investeringskontrollen, att prispolitik och importkvoter ibland hindrat importörerna att göra fördelaktiga affärer, att den höga skattenivån synes ha minskat enskilda företags produktivitet och att tillståndsgivningen på byggnadsområdet under de första efterkrigsåren förorsakat »flaskhalsar» i produktionen.

Vederhäftiga och lärrika är också artiklarna om fackföreningsrörelsen och dess relationer med arbetsgivarparten och om konsumentkooperationen. Avsnittet om folkbildningsarbetet, vilket såsom ovan nämnts hänger en smula i luften, har skrivits av *Per G. Stensland*, tidigare svensk folkhögskollärare och numera professor i Kansas. Den historiska skissen är mycket välavvägd, men man hade gärna sett, att de tendenser som kan förmärkas i svenskt folkbildningsarbete efter 1947 års reform hade analyserats närmare. Det är emellertid förlåtligt att icke Stensland gett sig i kast med den uppgiften, därill fordras att man sett bildningsarbetet inifrån under de sista åren.

At *Brita Skottsberg-Åhman* har anförtrots att skriva om skandinavisk utrikespolitik från första världskriget fram till Atlantpaktssamtalen. Det har blivit en elegant och välbalanserad studie. Ibland kan man naturligtvis ha en annan uppfattning än författarinnan om vad som bör tagas med och vad som bör lämnas utanför i en översikt av detta omfång. Ett enda exempel: när det talas om Danmarks sydslesvigpolitik, borde enligt recensentens mening Knud Kristensens självständiga linje av 1917 blivit föremål för ett omnämnande, eftersom den utlöste en av de intressantaste ministärkriserna i dansk parlamentarisk historia med utrikesministern Gustav Rasmussen i en minst sagt dubiös huvudroll.

En anmärkning måste emellertid riktas mot Friis' medarbetarurval. Den gäller hans egen medverkan. *Friis* har dels skrivit avsnittet om »Social Welfare», dels det inledande kapitlet om »Scandinavian Democracy». På det förstnämnda området är han specialist, men uppenbarligen inte på det andra. Man nödgas konstatera, att avsnittet om demokratin i de skandinaviska länderna, som borde vara en solid grund för studiet av de följande avsnitten, inte håller måttet. Det är inte av den karaktären att det innehåller en rad direkta felaktigheter, men det präglas av ytlighet, onyanserade områden och ett alltför personligt urval av medtagna fakta. Typiskt är att *Friis* meddelar, att alla danska regeringar efter 1901 tillkommit på parlamentarisk väg. Han tycks helt ha glömt 1920 års s. k. påskkris. Dessutom omtalas, att den svenska socialdemokratiska riksdagsgruppens läge är »praktiskt taget detsamma» efter 1948 års val, då man förlorade majoriteten i andra kammaren. Däremot får man inte reda på vad man i Skandinavien menar med demokrati, vilket kanske kunde vara väsentligt för en amerikansk läsare, inte heller om de karakteristiska dragen i riksdagens arbetsformer i de olika länderna. *Friis*' kunskaper om detta sitt ämne har tydligen inte varit betungande, eftersom han inom ramen av 21 sidor måst taga med ett fyra sidor långt avsnitt om »Government Planning and Control», vilket betydligt bättre behandlas på annat håll i boken. *Friis* får visserligen tillfälle att i det avsnittet berätta, att staten både i Sverige och Norge har tillverknings- och försäljningsmonopol på spritdrycker och vin.

Huruvida detta kan anses väsentligt för skandinavisk demokrati, förefaller dock diskutabelt.

Till boken är fogat ett bihang med en rad instruktiva tabeller, huvudsakligen av ekonomisk och demografisk karaktär. Uppgifter lämnas också om mandatsiffrorna i de skandinaviska riksdagarna och om ländernas statsministrar sedan 1928. I listan över de svenska regeringscheferna har det blivit tre felaktigheter. Man har gjort Ekman till konservativ, man har förlagt Per Albin Hanssons död till 1947 och man har tillverkat en ministär Undén, som skulle ha fungerat omedelbart före Erlanders tillträde. Eftersom det i det sistnämnda fallet närmast var fråga om ett vikariat i avvaktan på partiinstansernas beslut, kan åtgärden knappast anses berättigad. I övrigt är tabellerna tillfredsställande. Däremot måste man anmärka på det stora antalet tryckfel, när det gäller skandinaviska namn.

Till slut ett par ord om titeln på boken. Friis säger i sitt förord, att titeln ger uttryck åt den uppfattningen, att skandinavisk kultur är en särskild kulturform, placerad någonstans mellan de amerikanska och sovjetryska kulturtyperna. Sigmund Skard har i sin nya bok »Amerikanska problem» elegant och effektivt polemiserat mot denna attityd. Det är visserligen riktigt att, om vi finge välja fritt, kanske vi skulle försöka inta en dylik mellanposition, men de tre senaste åren har visat att vi inte längre har något fritt val. Därför ger formuleringar sådana som den Friiska boktitelns inte längre något adekvat uttryck för situationen, sådan man allmänt ser den i Skandinavien. Den ende, som möjligen kan vara nöjd med boktiteln, är förläggaren.

Bengt E. Grimlund.

HUGO GROTIUS: *De jure belli ac pacis*. Översättning till tyska och inledning av WALTER SCHÄTZEL. Förlag J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1950. 650 s. DM 38:—.

På det rättsvetenskapliga området är det i högre grad än på andra det andliga livets områden klassikernas öde att berömmas av alla men att bli lästa blott av ett litet fåtal. Ej ens med de största juridiska tänkarna under tidigare epoker bruka nutidens människor stifta bekantskap annat än genom korta omnämmanden i läroböcker och på föreläsningar. Allt mera sällan lockas en enskild att ösa omedelbart ur deras källor.

Denna otacksamhet mot de andliga förfäderna till vår nutida rättsvetenskap har ett flertal orsaker. Den beror icke blott på en hos många moderna jurister vanlig uppfattning av sitt yrke såsom endast ett hantverk. Mycket ofta stänga ålderdomliga uttryck och övriga språkliga svårigheter vägen till klassikerna så till den grad, att det anses mera lönande att läsa om deras verk än i dem. Dessutom ha mången banbrytares och nyskapares i det förgångna proklamerade idéer i sådan utsträckning ingått i det allmänna tänkesättet, att deras skrifter numera icke ha mycket att säga en modern läsare.

Hugo Grotius hör emellertid ingalunda till de klassiska författare, vilkas verk numera föra en dammhöljd tillvaro i arkivens gömmor. Han talar till

oss med ständig aktualitet. Det förefaller ofta läsaren ofattbart att dessa tankar nedskrivits för trehundra år sedan. Många av hans frågor äro alltjämt också våra och fortfarande kämpas om lösningarna till en del av dem. Många av hans ord hjälpa oss fram till klarhet i frågor, som återigen blivit brännande problem i vår tid. Att utgångspunkterna nu äro andra och att vi alltifrån Rousseaus tid vilja se kriget blott som ett förhållande mellan stater är bekant. Men i Grotius' verk möta oss så mycken intelligens, humanitet, lärdom, aktiverad religiositet, skarpsinne och visdom, att väl ingen kan läsa dem utan behållning och nöje.

Den tidigare i Mainz och numera i Bonn verksamme tyske folkrättsprofessorn Walter Schätzel har gjort sig förtjänt av högt beröm, då han nu efter mångårigt, mödosamt arbete publicerat en översättning av Grotii huvudverk från latin till modern tyska. Visserligen funnos redan tidigare tre olika översättningar från åren 1707, 1709 och 1718 samt en fjärde, av J. H. von Kirchmann från år 1869, men dessa äro icke blott föråldrade utan även sedan länge utgångna.

Schätzels ovanligt högtstående översättningskonst är värd betyget »mästerlig». Grotii verk har blivit lättläst. Satsernas korthet och språkets precision underlätta förståelsen. Överhuvudtaget är läsningen förvånansvärt enkel. Under alla omständigheter är den betydligt mindre mödosam än de ofta komplicerade och dunkelt formulerade moderna interpretationerna av hans skrifter.

Föga känt är, att Grotius ingalunda befattat sig enbart med folkrättsliga problem i sitt huvudarbete, dess titel till trots. Man finner långa, läsvärda utläggningar om statsbegreppet och straffets funktion samt tankar om äktenskapsrätt, ed, självmord m. m., av vilka åtskilligt är tidstypiskt, medan mycket annat alltjämt har giltighet. Grotius sökte ur naturrätten forma den nya bilden av staten och människan, därvid han alltsomoftast byggde vidare på de antika filosoferna. För honom var rätten en integrerande del av människonaturen. Såsom en förkämpe för naturrätten — som hos honom likväl i motsats till Samuel Pufendorf och Christian Thomasius ännu icke helt lösgjorts från jus divinum — är han av den uppfattningen, att människorna inte kunna skapa rätten utan blott finna den. Stater och människor kunna i längden äga bestånd blott om de följa rättens bud. Rättsstridiga handlingar betraktas alltså ej blott som okristliga och osedliga utan även som okloka. Grotii höga idé om rättens värde ligger däri, att enligt honom människan handlar rättsenligt endast då hon uppträder mänskligt. Detta äger giltighet för de enskilda människorna liksom ock för folken.¹

På denna grundval vilar folkrätten, vilken Grotius, »folkrättens fader», ingalunda ville skapa utan blott framlägga. Dock var Grotius icke ensidig. Källorna till folkrätten äro enligt honom icke endast de moraliska och förnuftsmässiga normerna, utan även folkens seder och inbördes överenskommelser. Grotius såg i dessa olika källor ingen motsats, enär enligt hans upp-

¹ Jfr härtill bl. a. Erik Wolf, »Grosse Rechtsdenker» 1939, s. 223, H. Lauterpacht, »The Grotian Tradition in International Law», The British Yearbook of International Law, vol. 23 (1946), s. 1 och Ulrich Drobnig, »Der Friedensgedanke in der Naturrechtslehre des Hugo Grotius», Archiv des Völkerrechts Bd. 3 (1951), s. 22.

fattning naturrätten manifesteras i consensus gentium. Det är känt, att han icke enbart skördade beröm härför utan på grund härav och av andra skäl senare även ådrog sig kritik.

I Grotii verk upptar den rättsfilosofiska utvecklingen av hans läror icke främsta platsen, utan huvudvikten vilar på hans ställningstagande till de olika sammanlevnadsproblemen för folken i krig och fred. Den holländske rättsvetenskapsmannen och politikern skrev sitt arbete som emigrant i Paris. Just då härjade det trettioåriga kriget Europa och gjorde hans bok aktuell och läst. Men författaren nämnde icke detta krig med ett ord. Hans talrika exempel äro hämtade från antiken och förläna åt hans läror tidlös objektivitet ända till idag. Av samma skäl undviker den själv djupt religiöse protestanten Grotius varje citat ur reformationstidens teologiska källor.

Juristsonen Hugo de Groot, som kallade sig själv Grotius, var icke blott jurist utan även historiker, teolog och statsman. Dessutom har han framträtt såsom diktare; han har sålunda författat såväl dramer som lyrik. Han var ett underbarn, som började studera vid elva års ålder och offentligen disputerade över filosofi och juridik, när han var fjorton år. Hans liv var växlingsrikt. Vid den konfessionella striden om predestinationsläran dömdes han såsom ledare för de holländska »remonstranterna» av hertig Moritz av Oranien till livstids fängelse. Efter några år lyckades han fly ur fängelset till utlandet, förklädd till murare och gömd i en boklår. Axel Oxenstierna gjorde honom till svenskt sändebud i Paris, där han verkade i tio år. Sedan kallade drottning Kristina honom till Stockholm för att anförtro honom en ny mission, om vilken vi icke veta något bestämt. På återvägen förläste fartyget, och den sextiotvååriga vetenskapsmannen dog i Rostock av sjukdom, som han ådragit sig vid skeppsbrottet.

Diplomaten Grotius har uppenbarligen haft föga framgång, diktaren Grotius är glömd — om oförtjänt eller ej torde väl idag vara svårt att avgöra —, men juristen Grotius har icke blott varit en naturrättens banbrytare utan förblivit en auktoritet på folkrättens område ända till vår tid. Hans namn citeras än i dag vid diplomatiska aktioner, och alltjämt frammanas hans ande på internationella konferenser. Det skulle förvisso stå bättre till med folkens politik av i dag, om hans arbete inte blott citerades utan även behjärtades.

Gerhard Simson.

HANS PETERS: *Lehrbuch der Verwaltung*. Springer-Verlag, Berlin-Göttingen-Heidelberg 1949, XXII + 560 sid.

ERNST FORSTHOFF: *Lehrbuch des Verwaltungsrechts*, 1. Band, Allgemeiner Teil. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München och Berlin 1950, XVII + 444 sid.

Vid nationalsocialismens sammanbrott år 1945 väntade man i Tyskland och väl även på annat håll, att det omedelbart skulle komma ut omfattande verk i stort antal och med överraskande innehåll, vilka skulle behandla tyskarnas och mänsklighetens andliga, moraliska, ekonomiska och politiska huvudfrågor — verk, som inte hade kunnat komma ut under tiden 1933—

1945. Förväntningarna svekos i så måtto, att någonting av »besvikelse-översig-själv-litteratur» har uppstått, som frågar efter grunderna till att dessa verk inte ha kommit ut. Det finns förstås undantag. Till dem höra de båda böcker på den offentliga rättens område, vilka här skola recenseras — låt oss hellre säga verk, ty det rör sig om ingenting mindre än verk.

De båda författarna tillhöra inte den yngsta författargenerationen: Peters, född 1896, vid tiden för offentliggörandet, av sitt verk ord. professor vid Berliner Humboldt-universitetet och honorärprofessor vid Tekniska universitetet i Berlin, nu vid universitetet i Köln, — Forsthoff, född 1902, verksam vid universitetet i Heidelberg. Av deras tidigare arbeten av betydelse för deras resp. nya verk må nämnas:

Av Peters:

Verwaltungsgerichtsbarkeit und Polizeiwidrigkeit und ihre Beziehungen zur Rechtswidrigkeit, Diss. Münster 1921. — Grenzen der kommunalen Selbstverwaltung, 1926. — Zentralisation und Dezentralisation, 1928. — Die Krisis der ländlichen Selbstverwaltung, 1928. — Graf Hue de Grais-Peters, Handbuch der Verfassung und Verwaltung in Preussen und im Reich, 25. Aufl. 1931. — Das freie Ermessen und die richterliche Nachprüfung von Verwaltungsakten, 1935 — Theater- und Filmrecht, 1936. — Der totale Staat und die Kirche, 1936. — Probleme der Behördenzuständigkeit, 1938. — Der gegenwärtige Stand der Verwaltungswissenschaft, 1939. — Die Sonderbehörden der öffentlichen Verwaltung, 1940. — Die beamtenrechtliche Stellung der katholischen Theologieprofessoren, 1940. — Die innere und äussere Einheit der Kultur, 1946. — Über Staatsethik, 1946.

Av Forsthoff:

Die öffentliche Körperschaft im Bundesstaat, 1931. — F. Simons. Die Zwangsvollstreckung gegen Rechtssubjekte des öffentlichen Rechts, 1931. — Krise der deutschen Gemeindeverwaltung, 1932. — Zur Rechtsfindungstheorie im 19. Jahrhundert, 1935. — Die Verwaltung als Leistungsträger, 1938. — Recht und Sprache, 1940. — Verfassungsgeschichte der Neuzeit, 1940. — Grenzen des Rechts, 1940. — Res sacrae, 1940.

Båda författarna äro avgjort bestämda av sin världsåskådning: Peters är katolik, före 1933 preussisk »Landtagsabgeordneter» (Centrumpartiet), 1946—48 ledamot av Berlins stadsfullmäktige (Kristligt-social); Forsthoff är protestant. Peters tillhörde under nazismen en utpräglad motståndskrets och t. o. m. »kretsen av 20. 7. 1944», Forsthoff skrev en bok om den totala staten (1933), något som kom att stå honom dyrt under denazifieringen efter 1945, även om detta endast berodde på ett missförstånd i så måtto att författaren blott har velat ge en diagnos. Nyktra diagnoser om den nuvarande staten, såsom dess övergång från rättsstat till förvaltande socialstat, äro även nu hans huvudmotiv, under det att Peters därjämte lär oss att starkare beakta världsåskådningens inflytande på statsbildningen. Båda författarna ha i sina senaste verk — i en utsträckning, som fyller oss tyskar med beundran med tanke på att våra bibliotek förstörts etc. — bearbetat den ledande litteraturen, rättskipning såväl som stats- och förvaltningspraxis. Man skulle önskat, att de även hade bifogat register över litteraturen, domstolsutslagen etc., såsom man ofta och med uppskattning finner i anglo-amerikansk vetenskap. Utförliga person- och

sakregister äro vidfogade, hos Peters 19 trespaltiga sidor i petit, hos Forsthoff 14 tvåspaltiga sidor — båda utomordentligt nyttiga och redan som sådana intressanta att läsa; Forsthoffs register har utöver detta i hög grad karaktären av en nomenklatur över våra dagars statskris.

Peters' bok motsvarar fullt sitt namn: en lärobok i första hand för studerande. Med kännedom om de studerandes förutsättningar, särskilt deras beklämmande tafatthet inför förvaltningsrätten, och med insikt om svårigheten att få tillgång till materialet om förvaltningsväsendet i Tyskland i landets nuvarande tillstånd med fyra zoner och fjorton länder och de nära nog arkeologiska rättsskikten, det ena över det andra alltifrån medeltiden, skriver författaren i vänligt manande språk men utan att avstå från det vetenskapliga allvaret; han framhäver, att endast ett allvarligt studium kan bemästra uppgiften, och betonar, hur allvarligt föremålet för utredningen är på grund av dess egenskap att vara själva härden för statskrisen — denna kris i Bertrand Russells mening: att det moderna statssamfundet genom sina egna inneboende krafter drives till tyranni, eftersom det har blivit tekniskt lätt för regering och administration att kontrollera den enskilde i allt vad han företar sig, varför den centrala ledningen av statssamfundet med hänsyn till rättssäkerheten måste utövas oerhört omsorgsfullt.

Ännu en annan sak är anmärkningsvärd hos Peters, nämligen att han på iögonfallande plats, i förordet, manar läsaren att oavlåtligt ha i åtanke den 15 sidor långa innehållsförteckningen (dispositionen) för att få en överblick över förvaltningens och förvaltningsrättens olika schatteringar. I en Allmän och en Särskild del är verket uppdelat i överensstämmelse med traditionen likaväl som efter stoffets natur, för övrigt i 21 kapitel; ett bihang »Anleitung zur Anfertigung öffentlich-rechtlicher Arbeiten und Gutachten» på 14 sidor avslutar texten. Innehållsförteckningen åskådliggör verket:

Allgemeiner Teil.

1. Das Wesen der Verwaltung.
2. Verwaltungswissenschaft.
3. Die Triebkräfte der Verwaltung.
4. Die Verwaltungsorganisation.
5. Recht und Rechtsquellen der Verwaltung.
6. Der Raum der Verwaltung.
7. Die Subjekte der Verwaltung.
8. Subjektive Rechte und Pflichten.
9. Das Rechtsgeschäft der Verwaltung: Die Lehre vom Verwaltungsakt.
10. Die Durchsetzung des Staatswillens durch die Verwaltung.
11. Der Rechtsschutz in der Verwaltung.
12. Öffentliche Sachen; öffentliches Vermögen, Haushaltsrecht.

Besonderer Teil.

Einleitung: Verschiedenartigkeit der Verwaltungstätigkeit in den einzelnen Geschäftsbereichen.

13. Öffentlicher Dienst.
14. Die Gemeinde.
15. Steuerrecht.
16. Die Polizei.
17. Kultur und Verwaltung.
18. Wohlfahrtspflege.
19. Landwirtschaft.
20. Verkehr.
21. Wirtschaft.

Till den redan nämnda sakförteckningen är fogad en särskild namnförteckning på ungefär 65 namn, från Aristoteles över Bismarck, Otto Mayer, Karl Marx, de båda Jellinek, Lorenz von Stein och Carl Schmith till en Alfred Rosenberg.

Rosenberg — det är NS-författaren till »Mythos des 20. Jahrhunderts». Ty Peters ryggar inte tillbaka för att även — ur förvaltningsrättslig synpunkt — behandla nationalsocialismens offentliga »rätt», och namnet nämnes (s. 396) vid framställningen av NS:s kyrkorätt. Även det av sovjetryska tankar fyllda förvaltningsväsendet i sovjetzonen ryckes in i framställningen med omdömet, att detta rättsligt i sina grunddrag vilar på den allmänna tyska förvaltningsrätten; även den Särskilda förvaltningsrätten där (= i Östzonen) innesluter åtskilligt samtyskt rättsgods, och dessa doktriner, såväl som studiet av desamma, utgöra ett bidrag till strävandena att vidmakthålla den samtyska enheten. Alla utredningar följa, på samma sätt som hos Forsthoff, med angivande av hela den ledande västeuropeiska, inbegripet t. ex. den spanska, litteraturen och rättskipningen — en prestation, som möjliggjorts tack vare författarens egna monografier av anförd art, vilka tillhöra vårt lands främsta, och därigenom att arbetet har sträckt sig över väl ett och ett halvt årtionde.

Jämte allt detta uppvisar verket det nya draget att inte bara behandla förvaltningsrätten utan också förvaltningen som verksamhet. Detta utgör ett lika förtjänstfullt som svårt företag, eftersom det betyder ett frigörande från ett helt århundrades tradition. Ty sedan mitten av 1800-talet med de berömda arbetena av W. E. Albrecht och C. F. von Gerber (se Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, 3 uppl., nytr. Berlin 1922, s. 64) har studiet av staten hos oss i stigande omfattning och nästan uteslutande blivit en juridisk angelägenhet efter normen av den positivistiskt behandlade civilrätten. »Förvaltningsrättens fader» Otto Mayer († 1925) har mäktigt befordrat denna utveckling, och Walter Jellinek har med sin »*Verwaltungsrecht*» (3. uppl. 1931, nytr. 1948) satt pricken över i. Därmed presterades förvisso på ett skarpsinnigt sätt ett juridiskt-positivistiskt arbete. Metoden innebär dock, att livets olika faser belysas ensidigt så att endast en del av fenomenen bli synliga, medan staternas brokiga mångfald »as they are and as they behave» (Brierly) åsidosättes; reaktionen däremot infann sig redan strax efter första världskriget i »*Krisis der Staatsrechtslehre*» (se Hans Helfritz' förträffliga *Allgemeines Staatsrecht*, 3 uppl. 1949, s. 76). Peters sätter in »förvaltningen och därmed förvaltningsvetenskapen i det stora sammanhanget av rätt, politik och världsåskådning», under inympande av den s. k. förvaltningsläran, såsom för sin tid och på sitt sätt den gamla katedralistiken hade gjort. För en nordisk betraktare synes detta ej så märkligt, då man i Norden väl ändå inte i så stor utsträckning gjort studiet av förvaltningen till en enbart juridisk angelägenhet utan mera bevarat helhetssammanhanget som »statskunskap» och »statsrätt». Peters anställer t. o. m. »förvaltningspolitiska betraktelser».

I Tyskland hör förvaltningsrätten till de rättsområden, som sakna stora kodifieringar. Till följd härav förefaller den nybörjaren, framhåller Peters, vara överfylld av material och mindre logisk och mindre genomarbetad än »de begreppsklara normerna och lärosatserna» i civil- och straffrätten.

Hela boken är upplagd för att avhjälpa detta läge. Men på samma gång framhåller Peters, för att använda hans egna ord, »dass das Fehlen grosser Kodifikationen nicht nur Nachteile hat, sondern — nicht zuletzt in Überwindung des Positivismus — den echten Juristen vor eine Fülle neuartiger interessanter Aufgabe stellt und dass kaum irgendwo anders der Zusammenhang und die wechselseitigen Beziehungen des Rechts zu den anderen Faktoren des gesellschaftlichen Lebens so deutlich hervortreten wie in der Verwaltung».

En av slutsatserna blir därför, för att återigen citera förf. i original: »dass man sich als Jurist nicht — schmollend oder bloss kritisierend — in ein abstraktes Lehrgebäude von Begriffen und Normen zurückziehen kann, sondern dass die Verwaltungsbehörden stets und ständig vor der unabweisbaren Notwendigkeit stehen, im Rahmen der Rechtsordnung die Staatsziele zu verwirklichen und dass sie in jedem Augenblick im Interesse des Gemeinwesens ihre Aufgabe zu erfüllen haben. Dazu bedürfen sie politischer Erkenntnisse wie politischer und ethischer Werturteile, die nicht von Fall zu Fall jeweils im Augenblick zu gewinnen sind, die vielmehr eine vorangegangene geistige Auseinandersetzung mit den politischen und geistigen Strömungen der Gegenwart und ihrer Geschichte und daher eine wahrhaft gebildete Persönlichkeit voraussetzen.»

Forsthoffs — för övrigt boktekniskt utomordentligt utstyrda — verk är av helt annan beskaffenhet. Till en början motsvarar det inte sin titel av lärobok. Peters' klagan, att sedan Walter Jellineks »Verwaltungsrecht» av år 1931 den därefter utkomna litteraturen bjuder så föga av grundläggande nytt, är också Forsthoffs klagan: »Inte framställningar över grundvalar och metodfrågor utan monografierna bilda lärosystemens fundament». Men monografier av rang av nyare datum finnas inte. Vad är då Forsthoffs verk, i varje fall detta första band? Inte en lärobok utan till sitt innersta väsen själv en monografi, visserligen inte en monografi över förvaltningsrätten utan över samtidens statskris! Så ser författaren visserligen inte direkt på sitt verk. Han tillämpar i alltför hög grad den stats- och förvaltningsrättsliga tekniken, och stoffet är materiellrättsligt så överväldigande. Dock inser han väl sin uppgift. En uppsats i den protestantiska månadsskriften »Zeitwende» från november 1949 antyder det (»Die deutsche Staatskrisis und das Grundgesetz»), likaså en annan uppsats av hans hand (»Das Recht zwischen gestern und morgen») i den protestantiska veckotidskriften »Christ und Welt», dec. 1949, som är ett av de mest egenartade, mest spridda och inflytelserika nuvarande organen för tysk offentlig mening.

Forsthoff torde vara vår störste kännare av statslivets nuvarande kris, betraktad ur den offentliga rättens synvinkel, och mycket nyttigt att läsa för tysk samtid, där de nya landsförfattningarna sedan 1946 såväl som Bonn-grundlagen av 1949 äro kemiskt fria från principiella överblickar över statsproblematiken; några få må, som professorn i offentlig rätt Carlo Schmitt (SPD), ha sett statslivets kris: de ha velat minska farorna, i det att de återvänt till enkla traditionella tankar och överskådliga konstruktioner. I varje fall är det här inte nog med medelmåttiga, affärsjaktade riksdagsmäns insikter och den allmänna opinionens prat. Det gäller dock nu ett

lika komplexartat sakernas tillstånd som omkring 1600 vid uppkomsten av »den moderna staten», och det behövdes då sex eller sju generationers observationer och tankemödor från de mest förtjänta mäns sida. Forsthoffs »Verwaltungsrecht I» är skriven med en sorts furor scientificus: den präglas av ett intensivt kunskapsbegär, är disciplinerad i uppbyggnaden, med tyglad energi i form och i sak och av en så rörlig och medryckande tematik, att det hela liknar en symfonisk dikt — för att inte tala om det korrekta språket. Ty även detta bör nämnas. Efter de orosfyllda tiderna sedan 1933, ja, allt sedan 1918, befinner sig nämligen tysk språkform, utgående från journalistiken, i en sorts upplösning. Denna företeelse har även angripit de lärdas språk, framför allt naturvetenskapsmännens men även juristernas. Så mycket mera hoppas vi på den normgivande verkan av ett verk av här behandlat slag. Är det en »ny Otto Mayer»? Nej, snarare en sökare, en som konstaterar fakta och en domare som männen av Bodinus' art vid början av nya tiden. Det föreliggande bandet behandlar endast förvaltningsrätterns allmänna läror; den Särskilda delens rättsgebit förefalla Forsthoff ännu vara i ett sådant tillstånd av oordning och obeständighet — t. ex. kommunalrätten och polisrätten, framför allt i den brittiska zonen, förvärvsrätten o. s. v. — att en översikt knappast låter sig göra, och än mindre en systematisk framställning.

Verkets innehållsrubriker äro upplysande:

Geschichte und Wesen des Verwaltungsrechts. — Der Verwaltungsrechtssatz und seine Anwendung. — Die Lehre vom Verwaltungshandeln. — Das System staatlicher Ersatzleistungen. — Die Verwaltung als Leistungsträger. — Das Recht der Behörden und der Verwaltungsorganisation. — Der Rechtsschutz in Verwaltungssachen.

Här behandlas alltså den traditionella västeuropeiska förvaltningsrätterns bekanta grundtemata.

Vid behandlingen av stoffet framträder ett sociologiskt inriktat betraktelsesätt. Följande kritiska betraktelser må anföras såsom karakteristiska för förf:s obundna syn på sin vetenskap (s. 48): »Noch hat die Verwaltungswissenschaft die Aufgabe kaum erkannt...: eine von Grund auf veränderte Verwaltungswirklichkeit mit dem Rechtsstaat zu verbinden oder besser: den Rechtsstaat von der heutigen Wirklichkeit aus neu zu denken... Alle diese Bemühungen werden freilich durch die unkritische Rückkehr zu den Verfassungsformen eines in Wahrheit nicht mehr existierenden und auch nicht mehr wiederherstellbaren bürgerlichen Rechtsstaates in den seit 1945 ergangenen Landesverfassungen ausserordentlich erschwert, wenn nicht unmöglich gemacht». — »Indem die moderne Verwaltung die Entziehung der Lebensmittelkarte und sonstiger Bezugsnachweisungen als ständiges Zwangsmittel handhabt, hat sie es verwirkt, noch als rechtsstaatlich bezeichnet zu werden. Die Tatsache, dass die modernen Verfassungen einen solchen Rückfall in die roheste Form des Verwaltungsstaates erlauben, illustriert den Abstand, der sie von den wirklichen Gegebenheiten und Bedürfnissen unserer Zeit trennt» (s. 59). — »Die gestaltende Verwaltung arbeitet unter Bedingungen, welche sich der Technik der Freiheitsverbürgung und Rechtskontrolle, wie sie der bürgerliche Rechtsstaat hervorgebracht hatte, durchaus entziehen. Diese Technik ging zunächst

davon aus, dass die Existenz des Einzelnen durchaus autonom ist, dass der Einzelne der Verwaltung selbständig gegenübersteht. Das trifft für die moderne Verwaltung nicht mehr zu. Der Einzelne steht der Verwaltung nicht mehr selbständig, sondern abhängig gegenüber. Er ist auf Verwaltungsleistungen täglich angewiesen. Seine Arbeitskraft steht weithin unter der Verfügung des Staates. Als Wirtschaftssubjekt ist er in das System staatlicher Lenkungsmaßnahmen einbezogen. Das bedeutet, dass der Einzelne in der Handhabung der Rechtsschutzmittel gegen die Verwaltung keineswegs mehr über die Freiheit verfügt, die im 19. Jahrhundert als selbstverständlich gelten konnte. Die Berührung des Einzelnen mit dem Staate aktualisiert sich nicht mehr in Einzelakten wie einer gelegentlichen Polizeiverfügung oder einer einmaligen Erlaubniserteilung. Sie ist ein Dauerzustand. Damit verschieben sich die Aspekte grundsätzlich. Für den Einzelnen kommt es vielfach nicht mehr entscheidend darauf an, im einzelnen Fall, in dem ihm Unrecht geschieht, sein Recht zu erstreiten, sondern diesen Dauerzustand so reibungslos und vorteilhaft wie möglich zu gestalten. Je sozial mächtiger er ist, um so mehr Möglichkeiten bieten sich ihm dafür, Möglichkeiten, die nicht mehr durch Einlegung von Rechtsmitteln, sondern im Verhandlungswege wahrgenommen werden. Man arrangiert sich nach den Regeln des *de ut des*. Die Verwaltung hat an solchen Arrangements ebenfalls Interesse, da sie, je mehr sie in das Sozialleben ausgreift, auf eine Kooperation mit den Sozialfaktoren angewiesen ist» (s. 62).

Under de senaste 80 åren har förvaltningen genomgått en ständigt tilltagande differentieringsprocess. Det offentliga anstaltsväsendet med dess speciella maktförhållanden har intagit allt större plats, särskilt ifråga om själva livsuppehållet (försörjningen med gas, vatten, elektricitet, samfärdseln o. s. v.). Här uppträder förvaltningen inte med krav mot den enskilde utan kommer med för den enskilde livsviktiga prestationer, lika viktiga som frihet och egendom. »Men här gapar luckan i rättsstaten», utropar förf. Anstaltsväsendet reglerar nämligen prestationsplikterna genom förvaltningsinterna föreskrifter, vilka äro beroende av förvaltningens fria skön och vilka sålunda icke utgöras av rättsnormer och därför äro undandragna domstolsprövning. »Dessa bedenklichen rechtlichen Konsequenzen auf einem Gebiet von so handgreiflicher Lebenswichtigkeit drängen zu Kritik und Revision der überkommenen Theorie. Dies um so mehr, als ... diese Theorie nicht auf unausweichlichen logischen Nötigungen beruht (von den praktischen zu schweigen), sondern dass sie eine bestimmte verfassungs-verwaltungspolitische Situation begrifflich verabsolutiert und damit konserviert, die inzwischen der Vergangenheit angehört» (s. 103/4). — »Grundsätzlich sind Verwaltungsakte frei widerruflich. ... Der Grundsatz ergibt sich aus der Tatsache, dass sich die Verwaltung wechselnden Lagen gegenüber sieht, und dass sie imstande sein muss, sich ihnen anzupassen, folgt sohin der aus diesem Umstand entsprechenden Rechtsform des Verwaltungshandelns ... Wer diese Begründung als 'rechtspolitisch' oder 'soziologisch' ablehnt, sollte bedenken, dass wesentliche Teile unseres Verwaltungsrechts, wie etwa der Begriff Anstaltsgewalt, ... auf solchen Begründungen beruht» (s. 201/2).

Ur förordet, vilket, som vänligen är fallet, torde vara en efterskrift, kunna följande tankar återgivas: inom loppet av statslivets kris alltifrån monar-

kiens undergång avtecknar sig en konstant utveckling innebärande ökning av förvaltningen på författningens bekostnad och med förvaltningens utsträckande över vidsträckta sociala områden, vilka hittills tillhört privatlivet; den ständigt stegrade förvaltningsintensiteten har givit upphov till allmänna klagomål över »förvaltningsabsolutism» och över bristen på kongruens mellan författningensliga befogenheter och förvaltningen i praktiken. »Den nuvarande statsordningens grundproblem är: hur skall den författning gestaltas, som passar den moderna staten med dess vittgående regleringar av hela det sociala livet, för att staten skall kunna gälla som rättsstat?» På den nuvarande positiva rättens grund är detta inte möjligt att lösa.

Härmed torde de båda verkens allmänna karaktär ha belysts. De båda författarnas ställningstaganden till speciella konkreta rättsfrågor lämpa sig inte för referat eller diskussion här.

Ernst Wolgast,
Nürnberg.

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Ekonomisk revy. Utg. av Svenska bankföreningen. Årg. 8: 1951. H. 3. *Ljungdahl, K. G.*, Sveriges bränsle- och kraftförsörjning, s. 201—209. — *Montgomery, A.*, Västeuropas integration, s. 215—222.

Finsk tidskrift. Kultur, ekonomi och politik. T. 149: H. 4. 1951. *Bonsdorff, G. von.*, Liberalism eller klassintressen? s. 145—150.

Historisk tidskrift. Utg. av Svenska historiska föreningen. F. 2. Årg. 14: 1951. H. 1. *Heckscher, E. F.*, Om historiska misstag och deras behandling, s. 1—13. — *Carlsson, E.*, Erik Dahlbergh och övergången av Stora Bält, s. 14—54. — *Brolin, P. E.*, Ståndsutjämningen som historiskt problem, s. 72—89.

Landskommunernas tidskrift. Organ för svenska landskommunernas förbund. Årg. 32: 1951. Nr. 2. Från riksdagens höstsession 1950, s. 69—77. — Riksdagsberättelsen, s. 77—78. — Nr. 3. *Stenius, J. E.*, Överklagade kommunala val 1950, s. 109—122. — Nr. 5. *Andersson, G.*, Den kommunala självstyrelsen, utveckling eller kris? s. 209—212. — Till frågan om kommunalt jäv, s. 227—228. — Nr. 6. *Törnquist, H.*, och *Grönlund, B.*, De sociala nämnderna och styrelserna inför kommunsammanslagningen, s. 260—281.

Nordisk tidskrift. Utg. av Letterstedtska föreningen. Årg. 26: 1950. H. 7—8. *Håstad, E.*, En skandinavisk ekonomisk union. Ett debattinlägg om dess konstitutionella eller folkrättsliga former, s. 353—371. — *Sorainen, K.*, Höfding och Rousseau, s. 377—383. — *Jørgensen, T. G.*, A. S. Ørsted i 1850-årene, s. 384—393. — *Wendt, F. W.*, Danmark i 1949, s. 400—418. — Årg. 27: 1951. H. 1. *Landberg, G.*, Den svenska stormakten på sin middagshöjd 1648—1697. En historiografisk skiss: Fryxell och F. F. Carlson, s. 8—21. — *Borberg, L. P.*, Faellesnordisk samvirke indenfor sociallovgivningens rammer, s. 22—34. — *Christensen, C. A. R.*, Norge i 1950, s. 35—51.

Politisk tidskrift. Utg. av Svenska landsbygdens ungdomsförbund. 1951: Nr. 4. *Linde-*

gren, K., Mörkret tätnar, s. 97—102. — **Nr. 5.** *Lindegren, K.*, Ny religionsfrihetslag, s. 129—134. — *Pettersson, T.*, Centerparti eller vad? s. 154—156. — Strid om försvaret, s. 161—166. — *Tornell, B.*, Vår splittrade värld, s. 185—187.

Scandia. Tidskrift för historisk forskning. **Band 20.** Årg. 1950: **H. 1.** *Nilsson, S. A.*, Reaktionen mot systemskiftet 1611. En linje i Gustav II Adolfs politik, s. 1—37. — *Palme, S. U.*, Till den statsrättsliga tolkningen av 1397 års acta, s. 88—97. — *Rosén, J.*, Det kanoniska förbudet att avsöndra fast egendom. Enligt de svenska medeltidskällorna, s. 98—108. — *Koht, H.*, Dei fyrste skandinaviske innflyttarane i Amerika, s. 109—117. — *Olander, G.*, Hemmansklyvningen i Skaraborgs län vid mitten av 1700-talet, s. 118—126.

Svensk tidskrift. Årg. 38: 1951. **H. 4.** Religionsfrihet, s. 195—198. — *Tunberg, S.*, Folkungarna, s. 203—212. — Dagens frågor: Bankodechargen i riksdagen. — Fackföreningsmakten i Finland. — Presidentvalet i Österrike. — Kinesisk propaganda. — Byråkratien i det sovjetiserade Baltikum, s. 241—254. — **H. 5.** Läget skärpes, s. 255—256. — Statens makt — och kyrkans rätt, s. 257—258. — *Heckscher, G.*, 1932 och 1952, s. 259—265.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar och municipal-samhällen. Årg. 1951: **H. 1.** Från riksdagens höstsession 1950, s. 17—21. — Riksdagsberättelsen, s. 21—22. — **H. 2.** *Larsson, Y.*, Samarbetsproblemet inom storstadsregioner, s. 67—73. — *Heckscher, G.*, Städerna och socialinstitutens praktiska utbildning, s. 73—77. — *Sjövall, S.*, De nya reglerna om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag, s. 86—89.

Sveriges landstings tidskrift. Utg. av Svenska landstingsförbundets byrå. Årg. 38: 1951. **H. 1.** Från riksdagen, s. 13—23. — **H. 2.** *Berg, E.*, Organisation — samarbete, s. 31—33.

Theoria. Vol. 16: 1950. Part 3. *Oftad, H.*, The descriptive definition of the concept 'legal norm' proposed by Hans Kelsen, II, s. 211—246.

Tiden. Socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Årg. 43: 1951. **Nr. 5.** *Larsson, S.*, Oro bland löntagarna, s. 257—261. — *Edberg, R.*, På jakt efter en arbetsuppgift, s. 262—269. — *Wickman, K.*, Vägen till planhushållning, s. 270—275. — *Björk, K.*, Varför regerar inte socialdemokratin i Schweiz? s. 276—280. — *Thunborg, F.*, Kommunreformen, s. 281—286. — *Ross, A.*, To verdener, s. 299—301. — **Nr. 6.** *Björk, K.*, Bevan och Möller, s. 321—326. — *Grafström, E.*, Utrikeshandel och internationellt samarbete, s. 327—334. — *Hagnell, H.*, Kring Schumanplanen, s. 359—363.

Utrikespolitik. Redigerad av utrikespolitiska institutet. Årg. 6: 1951. **Nr. 2.** *Granqvist, H.*, Den franska neutralitetsdebatten, s. 41—49. — *Nilsson, A.*, Kinesiska perspektiv, s. 50—55. — *Loewen, R.*, Tendenser i rysk ekonomi, s. 56—61. — Krönika: Dragkamp om en dagordning. — Den franska valreformen. — Oljan i Persien, s. 64—68.

Nordisk administrativ tidskrift. Årg. 32: 1951. **H. 1.** *Iversen, S.*, Rådmennene i de norske regjeringsdepartementer 1945, s. 31—36. — Politisk kontrol med tjenestemændene, s. 37—54.

Samtiden. Tidsskrift for politikk, litteratur og samfundsspørsmål. Årg. 60: 1951. **H. 4.**

Groth, H., Folkekrig, s. 223—238. — *Sternberg, F.*, Punkt 4 og verdenshistorien, s. 239—247.

Tidsskrift for Rettsvitenskap. Årg. 63: 1950. H. 4—5. *Andenaes, J.*, Sovjetrussisk statsrett, s. 334—350.

Økonomi og Politik. Udg. af Institutet for Historie og Samfundsekonomi. **Årg. 24: 1950. Nr. 4.** *Larsen, H. S.*, Den internationale rustningskonjunktur, s. 327—335. — *Brems, H.*, Australien fylder 50 år, s. 336—349.

American sociological review. Vol. 16: 1951. No. 2. *Tomasic, D.*, Interrelations between bolshevik ideology and the structure of soviet society, s. 137—148. — *Lane, R. E.*, Government regulation and the business mind, s. 163—173.

Foreign affairs, an american quarterly review. Vol. 29: No. 3. 1951. *Eden, A.*, Britain in world strategy, s. 341—350. — *Kennan, G. F.*, America and the russian future, s. 351—370. — *Eban, A.*, Israel: The emergence of a democracy, s. 424—435. — *Stikker, D. U.*, The functional approach to european integration, s. 436—444.

Journal of the history of ideas. Vol. 12: 1951. No. 1. *Needham, J.*, Human laws and laws of nature in China and the West, I, s. 3—32. — *Gershoy, L.*, Three french historians and the revolution of 1848, s. 131—146. — **No. 2.** *Needham, J.*, Human laws and laws of nature in China and the West, II, s. 194—230. — *Munitz, M. K.*, One universe or many? s. 231—255. — *Kohn, H.*, The eve of german nationalism, s. 256—284. — *McRae, R. F.*, Hume as a political philosopher, s. 285—290. — *Mosiner, E. C.*, The first answer to Hume's Treatise, s. 291—294.

The american historical review. Vol. 56: 1951. No. 2. *Morison, S. E.*, Faith of a historian, s. 261—275. — *Kraehe, E. E.*, Austria and the problem of reform in the german confederation, 1851—1863, s. 276—294. — **No. 3.** *Higham, J.*, The rise of american intellectual history, s. 453—471. — *Kantorowicz, E. H.*, Pro patria mori in medieval political thought, s. 472—492.

The american journal of international law. Vol. 45: 1951. No. 2. *Laun, K. v.*, The legal status of Germany, s. 267—285. — *Sulkowski, J.*, Competence of the international labor organization under the United Nations system, s. 286—313. — *Yuen-li Liang*, Who are the non-members of the United Nations? s. 314—326. — *Potter, P. B.*, Liberal and totalitarian attitudes concerning international law and organization, s. 327—329. — *Kunz, J. L.*, International law by analogy, s. 329—335.

The american political science review. Vol. 45: 1951. No. 1. *Pollock, J. K.*, The primacy of politics, s. 1—17. — *Fainsod, M.*, The Komsomols — a study of youth under dictatorship, s. 18—40. — *Galloway, G. B.*, The operation of the legislative reorganization act of 1946, s. 41—68. — *Garceau, O.*, Research in the political process, s. 69—85. — *Harris, R. J.*, Constitutional law in 1949—1950, s. 86—109. — *Lardner, L. A.*, How far does the constitution separate church and state? s. 110—132. — *Lasswell, H. D.*, The immediate future of research policy and method in political science, s. 133—142. — *Turner, J.*, Responsible parties: A dissent from the floor, s. 143—152. — The reapportionment of congress, s. 153—157.

The review of politics. Vol. 13: 1951. No. 1. *McCloskey, R. G.*, American conservatism and democratic tradition, s. 3—20. — *Fitzsimons, M. A.*, Britain and the Middle East,

1944—1950, s. 21—38. — *Ulam, A. B.*, The background of the Soviet-Yugoslav dispute, s. 39—63. — *Meaney, J. W.*, Propaganda as psychical coercion, s. 64—87. — *Chevallier, J. J.*, The failure of Mirabeau's political ideas, s. 88—107. — **No. 2.** *Cobban, A.*, An age of revolutionary wars: an historical parallel, s. 131—141. — *Voegelin, E.*, Machiavelli's Prince: background and formation, s. 142—168. — *Byrnes, R. F.*, Pobedonostsey's conception of the good society: an analysis of his thought after 1880, s. 169—190. — *Klemperer, K. von*, Towards a fourth reich? The history of bolschevism in Germany, s. 191—210. — *Viereck, P.*, New views on Metternich, s. 211—228. — *Dishman, R. B.*, Mr justice White and the rule of reason, s. 229—243.

The round table, a quarterly review of politics of the british commonwealth. **No. 162: 1951.** Korea and the United Nations, s. 107—112. — The commonwealth at Strasbourg, s. 120—126.

World politics. Vol. 3: 1951. No. 2. *Ulam, A. B.*, The cominform and the people's democracies, s. 200—217. — *Ash, M. A.*, An analysis of power, with special reference to international politics, s. 218—237. — **No. 3.** *Kirchheimer, O.*, The decline of intra-state federalism in western Europe, s. 281—298. — *Donovan, J. C.*, Congressional isolationists and the Roosevelt foreign policy, s. 299—316. — *Leites, N., Bernaut, E., and Garthoff, L.*, Politburo images of Stalin, s. 317—339. — *Fox, A. B.*, International organization for colonial development, s. 340—368.

The Yale review. Publ. quarterly by Yale university press. **Vol. 40: 1951. No. 3.** American conservatism and world crisis: I. *Niebuhr, R.*, A study in vacillation. — II. A policy for conservatism, s. 385—411. — *Potter, D. M.*, Democracy and abundance, s. 421—439.

Revue politique et parlementaire. Année 53: 1951. No. 608. *Palewski, G.*, Le rassemblement du peuple français préconise l'association Capital-Travail, s. 113—122. — *Gassier, M.*, La deuxième révolution industrielle et les élections, s. 123—133. — *Koever, J. F.*, Le traité de paix avec le Japon, source de querelles et d'une évolution du droit international, s. 166—170.

H. M.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- Beretning om det 10. Nordiske handelsmøte den 6. og 7. oktober 1950. Oslo 1951.
- Books to Come. No. 81. London 1951.
- British Books to Come. No. 79. London 1951.
- HELLE, EGIL, Brittisk kolonialpolitikk. (Utrikespolitiska institutets broschyrserie.) 29 sid.
Pris kr. 0:95. Sthlm 1951. KF:s bokförlag.
- HIRSCHFELDT, LENNART, Koreakonflikten och Förenta Nationerna. (Skrifter utgivna av Utrikespolitiska institutet. Internationell Politik 27.) 128 sid. Pris kr. 6:—. Sthlm 1951. KF:s bokförlag.
- International Political Science Abstracts. Published with the assistance of U. N. E. S. C. O. and the Co-ordinating Committee on Documentation in the Social Sciences. Vol. 1. No. 1-2.
- LAUN, RUDOLF, Das Völkerrecht und die Verteidigung Deutschlands. 20 sid. Pris DM 2:—. Heidelberg 1951. Kurt Vorwinckel Verlag.
- Samordning af de nordiske landes statistik vedrørende den sociale lovgivning. Betænkning afgivet af Den af de nordiske socialministerier nedsatte ekspertkomité. 1. del. Om opstilling af en ensartet oversigt over de sociale udgifter. 30 sid. Kbhvn 1951.
- Sveriges officiella statistik. Bergshantering. Berättelse för år 1949 av Kommerskollegium. Sthlm 1951. — Handel. Berättelse för år 1949 av Kommerskollegium. Sthlm 1951.
- Sveriges riksbank. Årsbok. Sthlm 1951.
- Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer 1950, utg. av Riksdagsbiblioteket. Sthlm 1951.

Forilöpande nummer av följande tidskrifter:

Allsvensk Samling, Bälans, Ekonomisk Revy, Ekonomiska Samfundets tidskrift (Hfors), Europa, Finsk Tidskrift, Från departement och nämnder, Förvaltningsrättslig Tidskrift, Historisk Tidskrift, Internasjonal Politikk (Bergen), International Labour Review, Kartellregistret, Kommersiella Meddelanden, Landskommunernas Tidskrift, Medborgaren, Mercator (Hfors), Nationalökonomisk Tidsskrift, Nordisk Försäkringstidskrift, Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, Nordisk Tidskrift för internationell Ret (Kbhvn), Nytt från FN's arbetsfält, Political science quarterly, Skandinaviska Banken (Kvartalsskrift), Social Tidskrift (Hfors), Sociala Meddelanden (Sthlm), Socialt Tidskrift (Kbhvn), Statistisk Månadsskrift (Sthlm), Statistisk Månadsskrift (Kbhvn), Statsökonomisk Tidsskrift (Oslo), Sunn Förfuoft, Svensk Juristtidning, Svensk Tidskrift, Svenska Socialförbundets Tidskrift, Svenska Stadsförbundets Tidskrift, The Department of State bulletin, Theoria, Tiden, Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund, Tidskrift utg. av Juridiska Föreningen i Finland, Tidsskrift for Rettsvitenskap, Tidsskrift for Udenrigspolitik (Kbhvn), Utrikespolitik, Weltwirtschaftliches Archiv, Vi, Vårt forum, Økonomi og Politik, Nya Argus, The american political science Review, Diakonen, Der Wahler.

SKRIFTER UTGIVNA AV FAHLBECKSKA STIFTELSEN

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—.
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—.
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—.
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:25.
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—.
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—.
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—.
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—.
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsäld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—.
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—. Slutsäld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom Axel Brusewitz. 1930. Pris kr. 12:—.
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—.
- XIX. JOHAN AKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—.
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 3:—.
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—.
- XXIV. JOHAN AKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—.
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fogderi). 1937. Pris kr. 2:50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfallsamlingar. 1939. Pris kr. 2:50.
- XXVII. CARSTEN WELINDER: Företagens inkomstbeskattning. 1941. Pris kr. 8:—.
- XXVIII. HANNES HYRENIUS: Studier rörande den utomäktenskapliga fruktsamhetens variationer. 1941. Pris kr. 3:75.
- XXIX. IVAR SUNDBOM: Modern handels- och valutapolitik. 1941. Pris kr. 6:—.
- XXX. GUSTAF OLSSON: 1935 års indiska författning. 1942. Pris kr. 4:—.
- XXXI. R. ERICH: Studier i internationell rättskipning. 1943. Pris kr. 3:50.
- XXXII. FREDRIK LAGERROTH: Den svenska landslagens författning i historisk och komparativ belysning. 1947. Pris kr. 9:—.
- XXXIII. RAGNAR OLSSON: Riksdagsmannavalen till bondeståndet under den senare delen av frihetstiden (1740—1772). 1948. Pris kr. 7:50.
- XXXIV. FREDRIK LAGERROTH: Tyskt och nordiskt i Danmarks författningsutveckling 1660—1849. Till 100-årsminnet av Junigrundlovens tillkomst. 1949. Pris kr. 7:50.
- XXXV. NILS NILSSON-STJERNQUIST: Riksdagen och kronans fasta egendom. Tolkningen och tillämpningen av § 77 regeringsformen. 1950. Pris kr. 15:—.
- XXXVI. Studier tillägnade Fredrik Lagerroth. 1950. Pris kr. 20:—.